

Interreg

Greece-Bulgaria

 TOURIST
www.maritza-evros.eu

European Regional Development Fund

EUROPEAN UNION

ЗАГЛАВНА СТРАНИЦА

1	Код и заглавие на продукта	Продукт 3.1.2 Проучване на обекти на природно и културно наследство ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРИРОДНО И КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО НА ОБЛАСТ ХАСКОВО
2	Име(на) на Проектен бенефициент(и), отговорен за изпълнението	Регионално сдружение на общините „Марица“
3	Текст, отнасящ се до източниците на финансиране	Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР) и от национални фондове на страните, участнички в Програмата за сътрудничество Interreg V-A „Гърция-България 2014-2020“.
4	Отказ от отговорност	Съдържанието на това изследване е изцяло отговорност на Регионално сдружение на общините „Марица“ и по никакъв начин не може да се счита, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат.
5	Линк към уебсайта на проекта	https://etourist.dimossin.gr/ https://maritza-evros.eu/

„Този документ е създаден в рамките на Проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020 г.“, Договор за субсидия № В2.6с.07/09.10.2017 г. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от национални фондове на страните, участнички в Програмата за сътрудничество Interreg V-A „Гърция - България 2014-2020 г. Съдържанието на този документ е изцяло отговорност на РСО „Марица“ и по никакъв начин не може да се счита, че отразява възгледите на Европейския съюз, участващите страни, Управляващия орган и Съвместния секретариат“.

2018

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРИРОДНО И КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО НА ОБЛАСТ ХАСКОВО

„Изготвено съгласно Договор от 15.06.2018 г. с предмет: „Разработване на методология и изследвания“ по проект „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ в превод: „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“, с акроним „eTOURIST“ по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция – България 2014-2020“, реф. № 1714, Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017

София, 2018 г.

Съдържание

I. ВЪВЕДЕНИЕ.....	3
II. РАЗБИРАНЕ ЗА КУЛТУРНО И ПРИРОДНО НАСЛЕДСТВО. МЕЖДУНАРОДЕН И НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ.....	3
III. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ОБЛАСТ ХАСКОВО.....	10
IV. МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО.....	11
V. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ДОСТЪПНОСТ И СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ ЗА ПОСЕЩЕНИЯ НА ОБЕКТИТЕ.....	13
VI. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА РАЗПОЗНАВАЕМОСТТА НА ОБЕКТИТЕ СРЕД НАСЕЛЕНИЕТО НА ЦЕЛЕВИЯ РЕГИОН /ОБЛАСТ ХАСКОВО/.....	15
VII. ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ОБЕКТИТЕ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА ИСТОРИЧЕСКАТА ИМ ПЕРИОДИЗАЦИЯ.....	19
VIII. ПРИЛОЖЕНИЯ.....	21

I. ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящия документ в изпълнение на Дейност 1. Изследване на природно и културно наследство на област Хасково е изготвен от ЕФТА СЪРВИСИС ЕООД-Изпълнител в изпълнение на Договор по обществена поръчка с РСО „Марица“-Възложител с предмет „Разработване на методология и изследвания“ по проект „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ в превод: „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“, с акроним „eTOURIST“ по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция – България 2014-2020“, реф. № 1714, Договор за БФП № В2.6с.07/09.10.2017.

Целта на настоящия документ е да се изследва природното и културно наследство на област Хасково, в т.ч. да се събере информация за всички съществуващи природни и културни обекти на територията на област Хасково, да се анализира и оцени тяхната степен на достъпност, съхраненост за посещения и разпознаваемост сред населението, както и да се определят обектите от гледна точка на историческата им периодизация.

II. РАЗБИРАНЕ ЗА КУЛТУРНО И ПРИРОДНО НАСЛЕДСТВО. МЕЖДУНАРОДЕН И НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ

Терминът **„наследство“** е изключително широк и винаги се свързва с предмета, за който се отнася: ценност, значение, качество, цялост, автентичност и най-вече дълготрайност през многобройните поколения. По този начин, **„природното наследство“** представлява етичното решение и същевременно отговорност на обществото да предаде здрава околна среда, заедно с нейните комплексни и сложни биологични компоненти на бъдещите поколения. Основното възприемане на природата като източник на „наследство“ е важно, защото, по този начин, се асоциира с околната среда, с концепцията за културно наследство, което е дефинирано като израз на начина на живот, който общността е развила, и което се предава от поколение на поколение, като включва традиции, практики, предмети, изрази и артистична ценност. За Европейския Съвет **„културното наследство“** е израз, който отразява опазването и промотирането на идеалите и принципите. То води до материално представяне на системите от ценности, вярвания, традиции и стилове на живот и съдържа тези следи - видими и осезаеми, от античността до близкото минало. Наследството ни води до мисълта за миналото, а в настоящето е дълбоко свързано с начина, по който използваме „миналото“, като неограничен източник, източник за преоткриване и социална сила. Освен това, въпреки че не

всички форми на наследство са универсално оценени, наследството е оценено като основен източник на лична и колективна идентичност и е необходимо за чувството за себеуважение.

Понятието културно и природно наследство е в постоянна промяна, в растеж и завършване, след като значението на наследството за общността и индивида се увеличава чрез навлизането му дълбоко в плановете на обществото, като води до осъзнаване на тесните и неразривни връзки между културните ценности, в по-широкия смисъл се включват и природните ресурси и местната идентичност. Една природна и историческа среда, добре запазена, асоциирана с познанията и традиционните обичаи може да намали рисковите фактори на социалното изключване и дискриминацията, може да затвърди капацитета за устойчивост на общността и да спаси живот.

КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

Признаването на това значение се разширява постепенно през последните 50 години от началото на историческия момент на приемане на **Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство от ЮНЕСКО** в Париж през ноември 1972г. Оттогава, близо 200 държави са се присъединили към Конвенцията, като приемат да идентифицират и да определят места, които да бъдат записани в списъка на световното наследство. Броят на обектите на световното защитено наследство през последните години се увеличава съществено/изключително като понастоящем достига до 1092 места¹. Ентузиазмът за записване на местата в списъка на световното наследство показва политическата и публична подкрепа не само за Конвенцията за световното наследство, но най-вече на признаването на символичната стойност, която има обявяването на едно място за част от световното наследство, за общността и индивида, за икономическото му, културно - социално и др., оползотворяване.

Такава засилваща се грижа, е изразена и на местно ниво, където все повече регламентирани защитени паметници, защитени природни зони или нематериални културни ресурси са записани в списъците от местен, национален или европейски интерес в зависимост от ценността, целостта или уникалността им. Имено затова идентифицираните в настоящото изследване културни и природни обекти създават предпоставки за туристическа дейност с важни ползи за региона и местната общност, дори ако в този момент туризма е неравномерно разпределен.

Културното и природно наследство е съставено от материални и нематериални ресурси на наследството, които са добре дефинирани от международните институции, но за чието идентифициране и класифициране, всяка държава ползва собствени методи и критерии. Така, типа и значението на културното и природно наследство могат да варират от една държава в друга. Това, което не варира е значението на наследството в контекста на устойчивото развитие.

¹ <https://whc.unesco.org/en/list/>

Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A „Гърция-България 2014-2020“. This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A "Greece - Bulgaria 2014-2020" Cooperation Programme.

Като референтен термин, рамката за дефиниране на културното и природно наследство, приета от Конвенцията за световното наследство, е най-всеобхватна и в същото време, стриктна. Така, рамката за дефиниране определя характеристиките на наследството, които са предмет на Конвенцията, и които водят до четири типа наследства:

- Културно наследство;
- Природно наследство;
- Смесено наследство, това наследство, което отговаря изцяло или частично на определенията за културно наследство и за природното наследство, а анализът на начина, по който отговарят на тези определения, става по независим начин, за тези два компонента;
- Културните пейзажи, които представляват „комбинирани обекти на природата и на човека“, които илюстрират развитието на човешкото общество в контекста на ограниченията от физическо естество и/или на представените възможности от естествената им среда или от социалните, икономически и културни сили, както външни, така и вътрешни. В случая на този тип наследство, анализът на тези два компонента – културен и природен – става по взаимозависим и интегративен начин.

Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство е идентифицирала набор от критерии за признаване, понастоящем десет критерия², в постоянно преразглеждане, така че да се отрази развитието на концепцията, сама по себе си, за световното наследство. За да може да бъде записано в списъка на световното наследство, предложението трябва, на първо място, да има изключителна универсална стойност и да отговаря на най-малко един от следните критерии за анализ:

❖ **по отношение на културните обекти:**

- представлява шедьовър на човешкия художествен гений;
- притежава важни промени на човешки ценности, във времеви интервал или в културна зона на света по отношение на развитието в сферата на архитектурата, технологията, изкуството на паметниците, градоустройството или ландшафтната архитектура;
- носи уникалния или най-малко изключителен заряд на една културна традиция или цивилизация, която е жива, или която е изчезнала;
- е един изключителен пример за тип сграда или пейзаж, които илюстрират значим етап от човешката история;
- е един изключителен пример за традиционно човешко селище, което е представително за културата или пример за взаимодействието на човека със средата и по-специално, тогава когато средата е станала уязвима под влияние на необратимите промени;

² <http://whc.unesco.org/en/criteria/>

Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A „Гърция-България 2014-2020“. This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program „Greece-Bulgaria 2014-2020“, Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A „Greece - Bulgaria 2014-2020“ Cooperation Programme.

- асоциира се със събития или живи традиции, с идеи или вярвания, с артистични и литературни творби, които имат универсално значение;
- ❖ **по отношение на природните обекти:**
- съдържа превъзходни природни феномени или изключителни по природна красота зони и с особено естетическо значение;
- е един изключителен пример за главните етапи на историята на земята, включително еволюцията на живота, значимите геологични процеси в процес на осъществяване в развитието на формите на релефа или значимите физико-географски и геоморфологични характеристики;
- е един изключителен пример, който представя значимите екологични и биологични процеси в процес на осъществяване в еволюцията и развитието на природните водни източници, на крайбрежните и морски екосистеми и на общностите от растения и животни;
- съдържа най-важните и значими природни хабитати за съхранение in-situ на биологичното разнообразие, включително тези, които съдържат застрашени видове с изключителна универсална стойност от гледна точка на науката или съхранението.

Допълнително, за да се приеме за изключителна универсална стойност, предложението трябва да отговаря на условия за интегритет и/или автентичност, добре дефинирани, и трябва да се възползва от системата за адекватно управление, която да му осигури защита. Условията за интегритет, които се отнасят за качеството на културното и природно наследство, да бъде цялостно и недокоснато, и имат нужда от оценка на мерките, в които предложението:

- включва всички необходими елементи за изразяване на изключителната универсална стойност;
- с адекватни размери за да се осигури пълното представяне на характеристиките и процесите, които придават значение на предложението;
- страда от вредните ефекти на развитието и/или липсата на грижи.

Автентичността се оценява в зависимост от типа наследството и от нейния културен контекст чрез разнообразие от атрибути, измежду които:

- форма и дизайн;
- материали и вещества;
- ползване и функции;
- традиции, техники и системи за управление;
- разположение и позиция;
- език и други форми на нематериалното наследство;
- дух и усещане;
- други вътрешни и външни фактори.

Културното наследство представлява повече от паметници и големи художествени творби. Понастоящем включва всички аспекти, които се отнасят за миналото и настоящето, които една общност счита за ценни, и които желае да предаде на бъдещите поколения. С други думи, наследството е важно и не може да бъде пресъздадено (не е регенериращо се).

Разширяването на понятието културно наследство до все по-голямо разнообразие на обектите позволява, в същото време, като една все по-широка и разнообразна аудитория, да се възползва от директното или индиректно влияние, до което води обявяването на един културен обект за част от наследството.

В съответствие с Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство, културното наследство е дефинирано и групирано в **три** категории:

- ❖ **Паметници:** архитектурни, скулптурни творби или рисунки по паметниците, елементи или структури с архитектурен характер, надписи, пещери и групи;
- ❖ **Ансамбъл от конструкции:** групи от изолирани или групирани конструкции, които благодарение на архитектурата си, на единството си и на интегрирането им с пейзажа имат изключителна универсална стойност от историческа, художествена или научна гледна точка;
- ❖ **Обекти/места:** работи на човека или творби, получени от свързани дейности на човека и природата, както и зони, които включват археологически терени, и които са с изключителна универсална стойност от историческа, естетична, етнографска или антропологична гледна точка.

По отношение на културните пейзажи те са класифицирани от Комитета за Световното наследство на ЮНЕСКО по следния начин:

- ❖ **Проектирани пейзажи:** онези пейзажи, които са били проектирани с внимание и създадени от човека, като историческите градини и паркове.
- ❖ **Разработени пейзажи:** включват както пейзажи за съхранение, така и ново-създадени пейзажи, получени от императиви от социално, икономическо, административно и/или религиозно естество, и които са се развили в представените форми като резултат от естествения контекст на околната среда.
- ❖ **Асоциативни пейзажи:** това са пейзажите, които асоциират религиозно, артистично или културното влияние на природните елементи, като поставят акцент върху съответното влияние и по-малко на създадените културни елементи или материалите.

У нас Закона за културното наследство, Обн., ДВ, бр. 19 от 13.03.2009 г., в сила от 10.04.2009 г.; дефинира общата рамка за регламентиране на културното наследство, което включва материалното и нематериално наследство, движимо или недвижимо, като агрегат на културната стойност, която носи историческата памет и националната идентичност и притежава научно и културно значение:

1. разкопки, обекти и надземни, подземни и подводни археологически резервати;
2. исторически места и комплекси;
3. архитектурни обекти и комплекси;

4. етнографски обекти и комплекси;
5. художествени обекти на градинарството и на ландшафтната архитектура;
6. природни ценности (проби), включително антропологически останки, установени по време на работата на място, палеозоологични и култивирани растения;
7. промишлено наследство;
8. работи на приложното изкуство;
9. народни занаяти;
10. документално наследство;
11. аудиовизуално наследство;
12. традиция и вербален език;
13. литературни ценности;
14. обичаи, ритуали, празници и вярвания;
15. музика, песни и танци;
16. Традиционна медицина;
17. Кулинарни традиции и енология;
18. Народни игри и спорт.

Тези предложени определения от регламентиращата рамка на културното наследство могат да бъдат групирани в две категории обекти на наследството: материално наследство, което е недвижимо или движимо, и нематериално наследство.

- Материалното наследство може да бъде описано като израз или физически символ на културния израз или на традициите на едно общество, което живее в една определена зона. Паметниците, традиционните конструкции, археологическите разкопки, храмовете, историческите градове и др. са примери за обекти на материалното наследство.
- Недвижимо материалното наследство: обекти на материалното наследство, което не може да бъде преместено от мястото (паметници, археологически разкопки, градини и др.);
- Движимо материалното наследство: този тип обекти могат да бъдат преместени от едно място на друго: художествени творби, артефакти, книги, традиционни занаятчийски предмети и др.
- Нематериалното културно наследство е представено от нефизическо представяне на културния израз или на традициите на едно общество, и което има корени в културните ценности или практиките на предходните поколения: музика, танц, местни традиции, занаяти, духовни вярвания, социални ценности, език, театър, литература и др.

ПРИРОДНО НАСЛЕДСТВО

Същото постепенно разширяване на понятието природно наследство, като и в случая на културното наследство, е създадо място за по-голям брой типове природни ресурси, които да бъдат защитени, съхранени и върнати на общността в подобрена форма за оползотворяване.

Както и в случая на културното наследство, природното наследство е дефинирано с яснота от **Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство**:

- ❖ Природните паметници представляват физически и биологически формации или групи от подобни формации, които имат изключителна универсална стойност от естетична или научна гледна точка;
- ❖ Геологичните и физиографски образувания и стриктно ограничените зони съставят хабитата на застрашените видове животни и растения, които имат изключителна универсална стойност от гледна точка на науката или съхранението;
- ❖ Природните места или природните, стриктно ограничени, зони, които имат изключителна универсална стойност от научна гледна точка, от гледна точка на съхранението или на природната красота.

Допълнително, за конкретизиране на определенията на Конвенцията за световното наследство, **Конвенцията за биологичното разнообразие приета от ООН през 1992г.**, определя екосистемата като динамичен комплекс от растения, животни и микроорганизми и неживата им средата, който да взаимодействат като функционална единица. По отношение на биологичното разнообразие, то представлява разнообразието на ниво живи организми, които произтичат от всички възможни източници, включително, *inter alia*, с източник земната повърхност, морето или други водни екосистеми и екологични ансамбли, от които са част – с други думи, биологичното разнообразие включва разнообразието в рамките на видовете, между видовете и на ниво екосистеми.

Така, общите характеристики на ресурсите на природното наследство се отнасят за добре ограничени географски зони, признати като такива, управлявани чрез законови средства или от друго естество, така че да се постигне съхранение на природата в дългосрочен план, чрез асоцииране с екосистемите им и културните ценности.

Законът за защитените територии (1998)³ определя шест категории ЗТ, съобразени със съвременните международни изисквания (категиите на IUCN) и категории, различаващи по състояние и степен на съхраненост на природните елементи, цел и режим на управление:

- **Резерват** (категория I на IUCN) – обявяват се образци от естествени екосистеми, включващи характерни и/или забележителни диви растителни и животински видове, както и местообитанията им;
- **Национален парк** (категория II на IUCN) – обявяват се територии, които включват естествени екосистеми с голямо разнообразие на растителни и жи-

³ <http://e-coddb.bas.bg/rdb/bg/vol1/6protected.html>

Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A „Гърция-България 2014-2020“. This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program „Greece-Bulgaria 2014-2020“, Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A „Greece - Bulgaria 2014-2020“ Cooperation Programme.

вотински видове и местообитания, с характерни и забележителни ландшафти и обекти на неживата природа;

- **Природна забележителност** (категория III на IUCN) – обявяват се характерни или забележителни обекти на неживата и живата природа;
- **Поддържан резерват** (категория IV на IUCN) – обявяват се екосистеми, включващи редки и/или застрашени диви растителни и животински видове, както и местообитанията им;
- **Природен парк** (категория IV или V на IUCN) – обявяват се територии, включващи разнообразни екосистеми с многообразие на растителни и животински видове, както и на техните местообитания, характерни забележителни ландшафти и обекти на неживата природа;
- **Защитена местност** (категория IV и/или V на IUCN) – обявяват се територии с характерни или забележителни ландшафти и местообитания на застрашени, редки или уязвими растителни и животински видове и съобщества.

III. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ОБЛАСТ ХАСКОВО

Местоположението на област Хасково се намира в югоизточната част на Южен централен район. Тя включва 261 населени места, организирани в 11 общини: **Хасково, Димитровград, Харманли, Симеоновград, Свиленград, Маджарово, Ивайловград, Любимец, Минерални бани, Стамболово и Тополовград** с обща площ 5543 км².

Областта притежава разнообразен релеф, като северната и централна част е заета от Горнотракийската низина. Едно от нещата, които отличава областта от другите области са обширните приречни ниски земи и високи подпочвени води, които благоприятстват интензивното използване на селскостопанските площи.

Присъствието на равнинен релеф и плодородни почви оказва благоприятно влияние върху всички отрасли и подотрасли на селското стопанство, изграждането на напоителни системи и транспортни артерии. Голяма част от територията на областта на юг е заета от ниските разклонения на Източните Родопи и склоновете на Сакар планина. Територията на източните Родопи се отличава с богат растителен и животински свят. Средиземноморското влияние,

геоложко минало на планината и особеностите на местния бит и култура са спомогнали за формирането и съхраняването на разнообразни хабитати, а това е довело до изключително високо биологично разнообразие.

Хасково има благоприятни физико-географски дадености - мек климат, красива и екологично чиста природа, богата флора и фауна с изключително биоразнообразие, наличие на множество природни забележителности. Установени са 1 950 вида растения от 122 семейства, 350 вида пеперуди, 21 вида риби, 10 вида земноводни, 26 вида влечуги, 273 вида птици и 59 вида бозайници. Областта има богато и интересно културно-историческото наследство, включващо архитектурно-исторически паметници от античността и средновековието, археологически ценности, паметници от епохата на Възраждането /манастири, стари къщи и църкви/, исторически места и др. Много мегалити са регистрирани в района на Странджа-Сакар и Източните Родопи, както и много монументални каменни тракийски гробници са разкрити в областта.

IV. МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Във връзка с изследването на природното и културно наследство в област Хасково в изпълнение на договор с предмет „Разработване на методология и изследвания“ по проект „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ в превод: „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“, с акроним „eTOURIST“ по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция – България 2014-2020“, реф. № 1714, Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017, бяха използвани следните методи и инструменти:

- ❖ Преглед и анализ на източници на информация и свързани документи;
- ❖ Анализ на вече натрупан опит и установени проблеми;
- ❖ Експертна оценка;
- ❖ Анкетно проучване – в т.ч. формулиране на въпроси и разработване на таблици за въвеждане и обработване на информацията.

Бяха проучени и оценени множество източници на информация, в т.ч. стратегически документи (Национална стратегия за устойчиво развитие на туризма в РБ, 2014-2030 г., Регионален план за развитие на Южен централен район

2014-2020 г., Областна Стратегия на област Хасково 2014-2020, Общински план за развитие на община Хасково за периода 2014-2020 г, Стратегия за управление на общинската собственост в община Хасково 2016-2019 г., Общински план за развитие на община Димитровград за периода 2014-2020 г., Стратегия за управление на общинската собственост на община Ивайловград до 2019 г., Общински план за развитие на община Любимец 2014-2020 г., Общински план за развитие на община Маджарово 2014-2020 г., Общински план за развитие на община Минерални бани 2014-2020 г., Стратегия за развитие на туризма в община Минерални бани 2014-2020 г., Общински план за развитие на община Свиленград 2014-2020 г., Общински план за развитие на община Симеоновград 2014-2020 г., Общинска програма за управление и разпореждане с имотите общинска собственост на община Симеоновград за 2018 г., Общински план за развитие на община Стамболово 2014-2020 г., Стратегия за устойчиво развитие на туризма в община Стамболово 2014-2020 г., Стратегия за управление на общинската собственост на община Тополовград 2015-2019 г., Програма за развитие на туризма в община Тополовград 2015-2020 г., Общински план за развитие на община Харманли 2014-2020 г., Стратегия за управлението на общинската собственост на община Харманли 2014-2020 г. и др.), множество сайтове със статистически данни, вкл. тези на Официалния туристически портал на България, Туристически информационен център на община Хасково, Туристически информационен център на община Стамболово, Туристически информационен център на община Свиленград, Туристически информационен център на община Ивайловград. и др.

В допълнение, бе проведено представително изследване сред пълнолетното население на област Хасково, чиято цел бе да се изследват нагласите, мненията и възприятията на населението по отношение на разпознаваемостта на обектите на природното и културно наследство. **В резултат**, съгласно избраните методи и инструменти бяха идентифицирани близо 200 обекта на културното наследство и над 80 обекта на природното наследство в област Хасково. **(Приложение 1.1. Систематизирана база данни на всички съществуващи природни и културни обекти с информацията, събрана за тях).**

Анкетно проучване се проведе в периода юли-август 2018г. сред населението на територията на област Хасково. Разработен бе въпросник (Приложение 1.3.1.) като мнение по въпросите дадоха 402 души на терен, подбрани чрез представителна квота. Предвид темите, въпросникът включваше редица въпроси без предварително формулирани отговори, за да се избегне елементът на сугестия и това да позволи да се измерят максимално точно свободните асоциации/ знание по зададените теми. Информацията бе събирана по метода

полу-стандартизирано интервю „лице в лице“. Проучването се проведе и електронно, като въпросника (Приложение 1.3.2.) бе изпратен на електронните пощи на близо 200 представители на различни заинтересовани страни, в т.ч. Министерство на културата, Министерство на земеделието, Министерство на туризма, читалища, музеи, представители на областна и общински администрации, Областна дирекция земеделие-Хасково, Изпълнителна агенция по околна среда (ИАОС) и др., на което се отзоваха едва 10 души.

V. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ДОСТЪПНОСТ И СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ ЗА ПОСЕЩЕНИЯ НА ОБЕКТИТЕ

След като обектите на природното и културно наследство бяха идентифицирани, същите бяха анализирани и оценени от гледна точка на достъпност и степен на съхраненост. За провеждане на анализа и оценката бяха използвани качествени методи, техники и инструменти за събиране на данни и извършване на анализ. При запознаване с наличната документация и информация бе приложен класическия (качествен) метод за проучване, в чиято основа стои механизмът на вникване в съдържанието и смисъла на различните източници на информация и свързаните документи. Бе извършено трансформиране на всеки източник от неговата първоначална в изследователска форма и това позволи логическа конструкция за интерпретация на съдържанието на всеки източник, която се основа на следните характеристики: вид и форма на източника; контекст; автор; надеждност като източник на информация; фактическо съдържание, достоверност на информацията; оценъчно съдържание.

Бе направен задълбочен и цялостен преглед на събраната информация, което позволи да се обобщят и анализират изводи, които послужиха за оценка относно достъпността и степента на съхраненост за посещения на природните и културни обекти на територията на област Хасково. Бяха извършени и посещения на някои от обектите, за които наличната информация бе оскъдна или изобщо я нямаше.

При анализа и оценката на достъпността и съхранеността на културните и природни обекти се взеха предвид следните показатели и критерии:

ДОСТЪПНОСТ		
ПОКАЗАТЕЛ	КРИТЕРИИ	ОПИСАНИЕ
Пътна инфраструктура	обектът е достъпен най-	В случай, че са налице три

	малкото по асфалтов път с МПС (в т.ч. високопроходими превозни средства)	от четирите критерия по отделните показатели, приемаме, че обектът е достъпен, като критерият „обектът е достъпен най-малкото по асфалтов път с МПС“ е задължителен. Без него дори и при наличието на останалите три критерия, обектът ще се счита за недостъпен.
Туристическа инфраструктура	наличие на структури за туристическо настаняване, от които се осъществява достъпа до обекта;	
	наличие на единици за обществено хранене в населените места, от които се осъществява достъпа до обекта;	
Информационна инфраструктура	наличие на указателни табели и информационни табла около обекта	
СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ ЗА ПОСЕЩЕНИЯ		
ПОКАЗАТЕЛ	КРИТЕРИИ	ОПИСАНИЕ
Физическо състояние	физическото състояние на обекта позволява осъществяване на посещения	Отлична степен на съхраненост
	физическото състояние на обекта в известна степен позволява осъществяване на посещения, но е необходимо да се предприемат дейности по реставрация/консервация	Задоволителна степен на съхраненост
	физическото състояние на	Много лоша степен на

	<p>обекта не позволява осъществяване на посещения и е необходимо да се предприемат дейности по реставрация/консервация</p>	<p>съхраненост</p>
--	--	--------------------

На база идентифицираните горе показатели и критерии анализа и оценката по отношение на достъпността и степента на съхраненост за посещения на обектите са направени в **Приложение 1.2. Анализ и оценка на достъпност и степен на съхраненост за посещения на обектите.**

VI. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА РАЗПОЗНАВАЕМОСТТА НА ОБЕКТИТЕ СРЕД НАСЕЛЕНИЕТО НА ЦЕЛЕВИЯ РЕГИОН /ОБЛАСТ ХАСКОВО/

В резултат от анализа и оценката на разпознаваемостта на обектите /Виж **Приложение 1.3 Анализ и оценка на разпознаваемостта на обектите сред населението на целевия регион /област Хасково/** могат да се направят следните изводи:

- местното население има относително висока степен на запознатост с обектите на природното и културното наследство в област Хасково;
- обектите на природното наследство са много по-малко познати в сравнение с тези на културното наследство.
- посочените обекти на културното наследство показват доста добра обективна разпознаваемост, доколкото в списъка със спонтанни посочвания присъстват обекти с реален статут на паметник, повечето с национално значение, както и други, които имат по-скоро символично значение за местните хора (например монументът на Св. Богородица, изграден през последните години).
- обектите на културното наследство са значително по-силно застъпени в съзнанието на местното население като емблема на областта в сравнение с природните обекти.

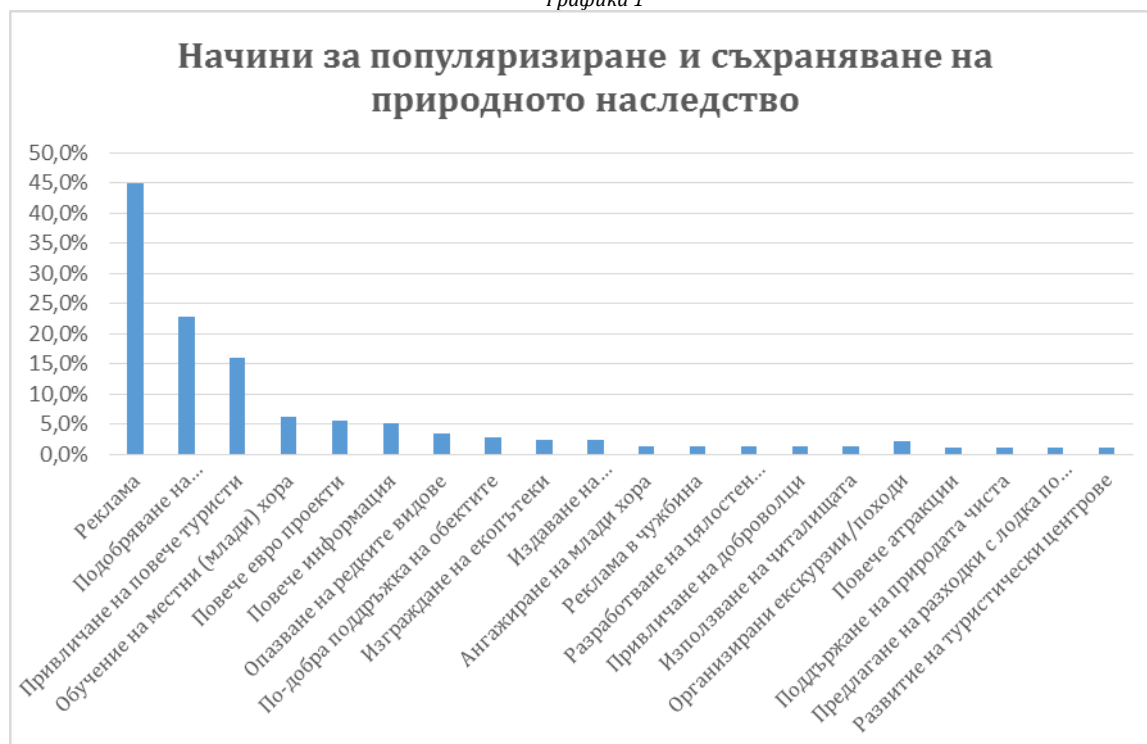
В рамките на анализа бяха включени и въпроси, касаещи в каква степен се използва потенциалът за развитие на областта по отношение на природното и културното наследство, като към момента, според анкетиранияте, потенциалът за развитие на природните и културните обекти се използва в почти еднаква степен и то относително добре – средна оценка 5,16 за обектите на природното наследство и 5,11 – на културното наследство, при максимална 7 (средни оценки

от 1 до 7, където 1 е „в много ниска степен“, 4 – неутрална оценка, а 7 – „в много висока степен). Закономерна е по-високата оценка за оползотворяване на потенциала на природното наследство, доколкото 1) той поначало се разглежда с по-малък обем от този на културното наследство и 2) в популярната визия по отношение на природното наследство има по-малко действия, които да се предприемат, освен да не бъде увреждано и да бъде популяризирано, докато при културното наследство се идентифицира нуждата от възстановяване/реставрация и интерпретация.

Така логично на въпроса какво трябва да се направи за популяризиране и съхраняване на природното наследство, анкетираните поставят три най-важни акцента:

- рекламата (45%);
- подобряване на достъпа (22,8%);
- активно привличане на повече посетители (15,9%).

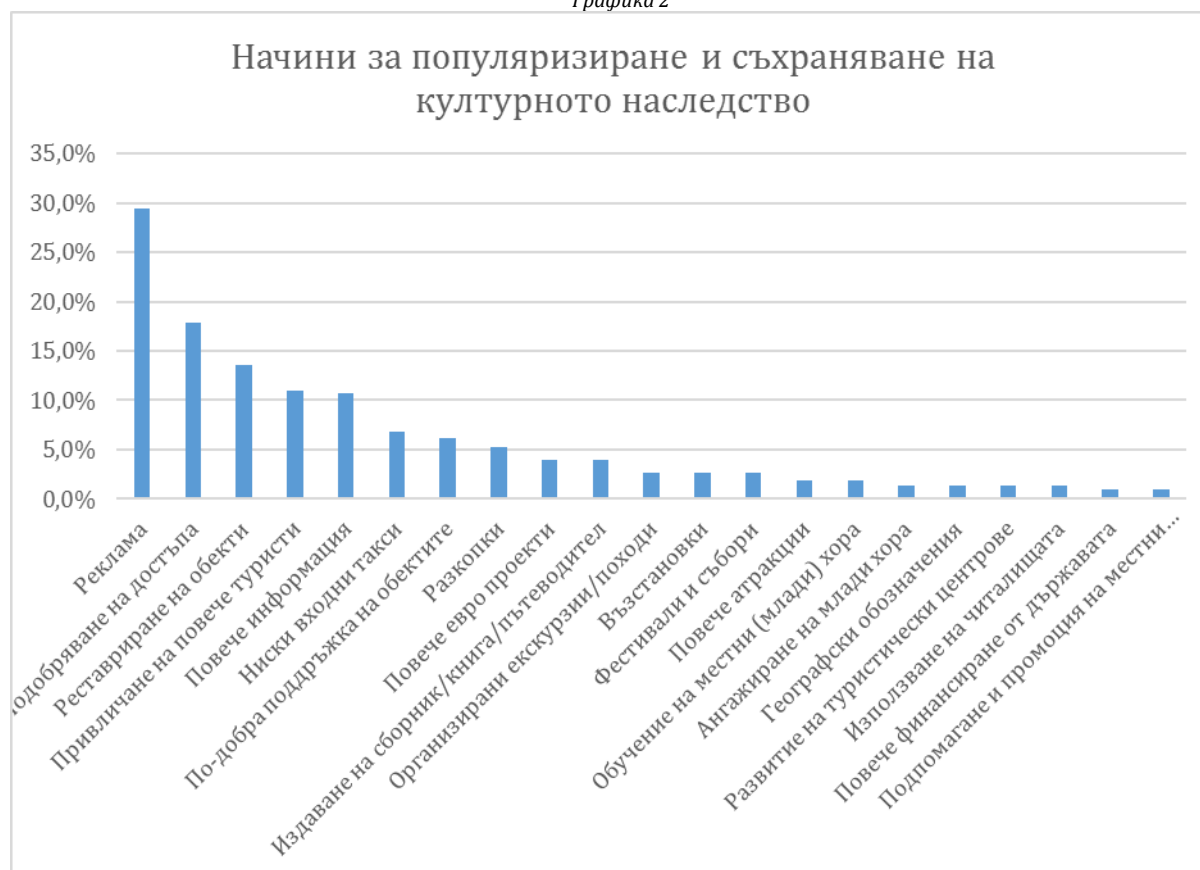
Графика 1

По отношение на културното наследство акцентите са четири:

- рекламата (29,4%),
- подобряване на достъпа (17,8%),
- реставриране на обекти (13,6%)
- активно привличане на повече посетители (11%).

Графика 2

Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A "Greece - Bulgaria 2014-2020" Cooperation Programme.

Не толкова масовите предложения на анкетирания обаче са много интересни и могат да се обобщят в следните основни насоки:

- ангажиране, вкл. обучение в процеса на съхраняване и популяризиране на поголеми/разнообразни групи – местни млади хора, групи и състави/формации, които се занимават с местна култура, доброволци – не само от областта, по-активно използване на потенциала на читалищата;
- организиране и промоция на повече интересни и атрактивни дейности за масови посетители – възстановки, фестивали, разходки с лодка по язовирите, организирани походи и посещения на забележителности;
- систематизиране на популяризаторската дейност и привличането на посетители посредством развитие на повече туристически центрове и разработване на цялостен/интегриран туристически продукт.

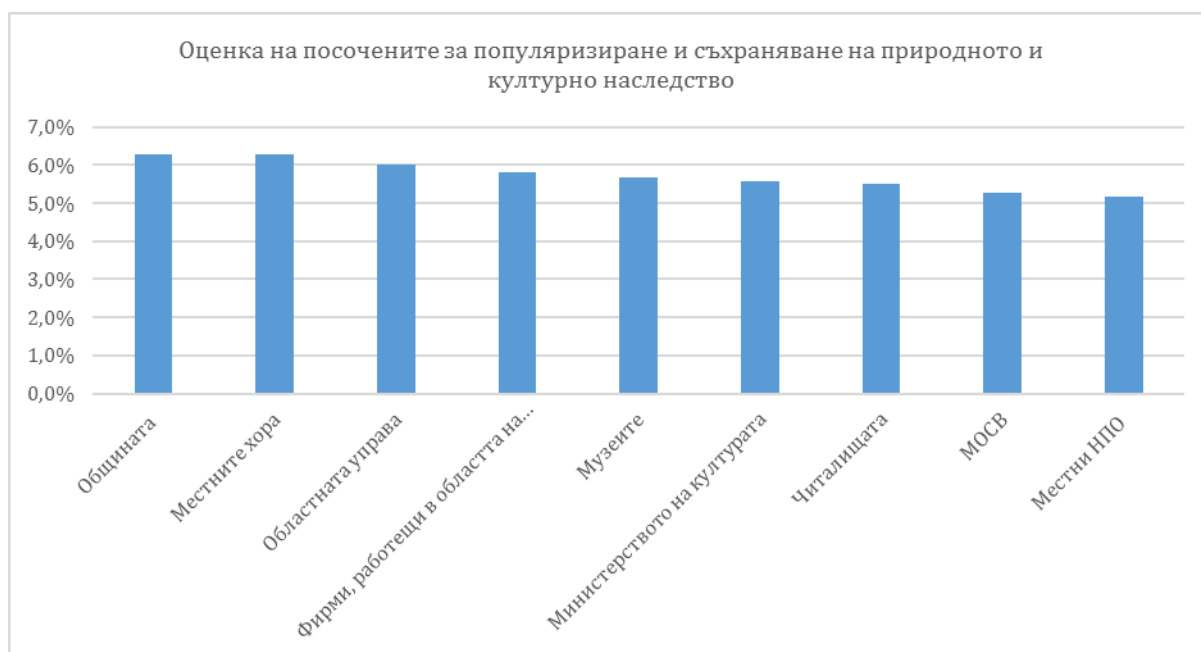
За всички предложени отговорни организации (публични администрации, бизнес, нестопански сектор, местната общественост) се приема, че имат важна роля за популяризиране и съхраняване на природното и културно наследство – оценки над 5 за важността на ролята при вече познатата скала от 1 до 7.

Съвсем ясно се очертава обаче изключително важната роля на местните фактори – общините и местните хора (оценки над 6), както и областната управа като отговорна за прилагането на държавните политики на областно ниво (оценка 6). Това от една страна показва:

- важността на ролята на общината като местен инициатор и лидер за ангажирането на местната общност;
- наличието на степен на готовност на местната общност да последва общината.

В същото време по-ниските оценки за ролята на местните неправителствени организации (5,18) и читалищата (5,51) говорят за необходимост от повишаване на капацитета на непубличните организационни структури на местно ниво.

Графика 3

VII. ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ОБЕКТИТЕ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА ИСТОРИЧЕСКАТА ИМ ПЕРИОДИЗАЦИЯ

Всички идентифицирани обекти в началото на изследването бяха периодизирани.

Историческата периодизация е методология в историографията, посредством която изучаването на всеобщата история се разделя хронологично на няколко обобщителни времеви периода въз основа на характерни различия, особености и ограничителни репири в развитието на човечеството с културата.

Класическата периодизация в историята разграничава следните епохи:

1. Праистория в каменната ера с преходен халколит- преди 2,5 милиона години - 3300/3000 г. пр. Хр.;
2. Древност с овладяване на писмеността през бронзовата епоха - 3300/3000 г. пр. Хр. до периода 800 г. пр. Хр.
3. Античност, предшествана от бронзов колапс, с последвал период на т.нар. осево време и нова ера - от VIII век пр. Хр. до началото на VI век сл. Хр.
4. Средновековие – от началото на VI – края XV век

5. Ново време - края XV век – средата на XX век
6. Съвременна епоха – от средата на XX век до наши дни

С оглед горенаписаното, според принадлежността им към определен исторически период Изпълнителят категоризира идентифицираните обектите на културно наследство спрямо следните периоди **/Приложение 1.4. Обекти от гледна точка на историческата им периодизация/:**

1. праисторически – преди 2,5 милиона години - 3300/3000 г. пр. Хр.;
2. древен – 3300/3000 г. пр. Хр. до периода 800 г. сл. Хр.
3. античен – от VIII век пр. Хр. до началото на VI век сл. Хр.
4. средновековни - от началото на VI – края XV век
5. от Новото време – края XV век – средата на XX век
6. съвременност – от средата на XX век до наши дни.

Понастоящем, науката познава няколко метода за при категоризирането на исторически периоди на природни обекти, някои от които са :

- геоложки;
- хидрохимични;
- биоложки;
- почвена геохимия;
- географски информационен анализ;
- дистанционните методи и др.

Сред геоложките методи като подразделения се открояват минераложки, петроложки, геоморфоложки, стратиграфски, седиментоложки и др. методи. Всеки един от методите може да даде погрешно датиране като всички споменати методи предполагат изграждане на база от данни, включваща слоеве от детайлни топографски карти, геоложки карти, почвени карти, сателитни образи, авиационни и сателитни снимки на земната повърхност, тримерни модели на релефа, лабораторни анализи на макро- и микрокомпонентния състав на почвите и др. По този начин се отразяват специфични геохимични, хидроложки или геоложки особености на обектите, които комбинирани заедно, дават възможност за обясняване на някои природни феномени, но с преминаването през изброените методи, изследването не приключва. В резултат на проведените анализи е възможно да се достига до неизвестни до момента факти. Тези факти може да се вписват, а може и да не се вписват в изградените преди това научни

хипотези. Новите факти водят до нови въпроси, които от своя страна могат да бъдат решени чрез допълнителни проби, изграждане на по-детайлни карти, провеждане на анализи от нов тип, повишаване на точността на лабораторните изследвания, издигане на частично или напълно нови хипотези и т.н. Вероятността да се стигне отново до нови неизвестни факти е огромна, а това от своя страна да превърне натрупването на факти около датирането на природните обекти в един непрекъснат и безкраен процес.

При определянето на принадлежността на идентифицираните природни обекти към определен исторически период се взема предвид факта, че природните обекти са се развивали в течение на милиарди години, в различни етапи на развитие на земята, зависими от климатичните условия, геологични процеси, физико-географски и геоморфологични характеристики и др.

В заключение можем да твърдим, че област Хасково има огромен потенциал за развитие по отношение на културното и природно наследство. Заявката за развитие на този потенциал откриваме в Специфична цел 1.2.2. Насърчаване развитието на устойчив туризъм, базиран на природно и културно наследство от Областна стратегия за развитие на област Хасково за периода 2014-2020, но фактът, че голяма част от идентифицираните природни и културни обекти в началото на изследването изобщо не са разпознати от местното население ни навежда на мисълта, че мерките, свързани с популяризиране на културното и природно наследство са крайно недостатъчни. Лошото състояние и ограничен достъп до обектите допълнително намалява възможността на отрасъл туризъм, базиран на природно и културно наследство.

VIII. ПРИЛОЖЕНИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ 1.1 СИСТЕМАТИЗИРАНА БАЗА ДАННИ НА ВСИЧКИ СЪЩЕСТВУВАЩИ КУЛТУРНИ И ПРИРОДНИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЛАСТ ХАСКОВО

ПРИЛОЖЕНИЕ 1.2. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ДОСТЪПНОСТ И СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ ЗА ПОСЕЩЕНИЯ НА ОБЕКТИТЕ

ПРИЛОЖЕНИЕ 1.3. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА РАЗПОЗНАВАЕМОСТТА НА ОБЕКТИТЕ СРЕД НАСЕЛЕНИЕТО НА ЦЕЛЕВИЯ РЕГИОН /ОБЛАСТ ХАСКОВО/

ПРИЛОЖЕНИЕ 1.3.1. АНКЕТНА КАРТА- ТЕРЕН

Interreg
Greece-Bulgaria

 TOURIST
www.maritza-evros.eu

European Regional Development Fund

ПРИЛОЖЕНИЕ 1.3.2. АНКЕТНА КАРТА - ЕЛЕКТРОННА
ПРИЛОЖЕНИЕ 1.4. ОПРЕДЕЛЕНИ ОБЕКТИТЕ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА
ИСТОРИЧЕСКАТА ИМ ПЕРИОДИЗАЦИЯ

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Исторически музей	гр. Димитровград	<p>Исторически музей - Димитровград е културен и научен институт, създаден през 1951 г. Той е първият в България Музей за съвременна история. По профил музейят е общоисторически и има следните отдели:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Отдел „Нова и най-нова история“; - Отдел „Етнография“; - Отдел „Художествен“ – ХГ „Петко Чурчулиев“; - Филиал – Дом-музей „Пеньо Пенев“; - Отдел „Археология“. <p>Днес в него могат да се видят артефакти от неолита до съвременността, разположени в четири експозиционни зали.</p> <p>Зала „Бригадирско движение в България“ е единствена по рода си в България и отразява един сложен и противоречив период от близкото минало на България – 1945-1990 г. Бригадирски униформи, знамена, награди, снимки от бригадирското еждневиe и др. разкриват историята на това движение и попаят посетителите в духа на времето.</p> <p>Зала „Димитровград“ проследява изграждането на един от най-младите градове на България, превърнал се през 50-те години на XX век в символ на социализма.</p> <p>Зала „Археология“ показва артефакти от живота на селищата от Община Димитровград, някои от които имат непрекъснато развитие от периода на неолита (VI х. пр. Хр.) до днес. Част от фонда на музея е неолитният човек, открит през 2009 г. при спасителни археологически разкопки на средновековното селище в местността Кар дере до димитровградското село Крум. Скелетът е част от неолитен култов гробищен комплекс, който е единствен на територията на България и съседните страни. Именно това го прави уникален от научна и експозиционна гледна точка</p> <p>Изложбената зала на музея е място за разнообразни и атрактивни изложби, както от неговия фонд, така и гостуващи от други музеи и институции.</p>
2	Дом-музей „Пеньо Пенев“	гр. Димитровград	<p>Дом-музей „Пеньо Пенев“ в Димитровград е акт на благодарствена любов и признателност към една от най-драматичните и провокативни личности в българската поезия от 50-те години на XX-ти век – Пеньо Пенев. Музейят пази спомена за него, разказва историята му, популяризира стиховете му.</p> <p>През 1964 г. към „Музея на социалистическото строителство“ в Димитровград се открива изложба „Пеньо Пенев“, която прераста в постоянна експозиция. От 1970 г. тя е преместена на бул. „Д. Благоев“ № 9 в жилището, където е живял поетът. През 1980 г. експозицията е преименувана в Дом-музей „Пеньо Пенев“ - Димитровград.</p> <p>Домът-музей съхранява в своя фонд над 1200 музейни единици. Сред по-интересните музейни експонати са ръкописи на негови произведения и бележници със записки, писма, лични вещи, портрет на Пеньо Пенев нарисван от сина му - художника Владимир Пенев. Музейят разполага с аудиовизуална система, която позволява да се чуят на запис оригиналните изпълнения на Пеньо Пенев на негови собствени произведения. На разположение на посетителите са и филми, посветени на живота и творчеството на поета.</p>
3	Художествена галерия	гр. Димитровград	<p>Градската художествена галерия «Петко Чурчулиев» съществува като художествена сбирка от 1962г. По същество тя е художествен музей, който съхранява над 2250 произведения от близо 400 художници. Обособени са разделите: Живопис, Графика, Скулптура, Съвременно изкуство и Театрален плакат. Заедно с творбите на бележити български майстори, в колекцията ѝ са намерили място произведения на художници, свързали творческия си път с Димитровград.</p> <p>Галерията притежава:</p> <ul style="list-style-type: none"> - значима колекция сценични плакати на наши и чуждестранни артисти; - картини от участниците в Пленерите по живопис, - творби от Симпозиума за съвременно изкуство «В собствен контекст` Димитровград» и от програмата «Имена на 90-те». - творба на световно известния художник Христо Явашев (Кристо). <p>Галерията е единствената в страната, в която е съхранен експонат от първата концептуална изложба в България «Сандъчче-картотека '88» от Недко Солаков.</p> <p>Тя е притегателен център за почитателите на визуалното изкуство. Годишно в залите ѝ се уреждат 10-12 изложби. Експозиции от фонда на галерията и на гостуващи художествени музеи се редуват с изложби на съвременни художници, представени самостоятелно или колективно; представят се книги и срещи с авторите им, осъществяват се прожекции на филми, концерти и форми на уърк шоп.</p>
4	Общински драматичен театър „Апостол Карамитев“	гр. Димитровград	<p>Общински драматичен театър „Апостол Карамитев“ - Димитровград е културна институция с 60-годишна история. Създаден е през 1953 година. Той е единственият държавен театър в не околния град. Димитровградският театър минава през периоди на трудности и разцвет, като през 1964 г. бива закрит и сградата остава като втора сцена на Хасковския театър. През 1972г. е отново възстановен като Държавен драматичен театър, през 1994 г. е трансформиран в държавна открита театрална сцена „Апостол Карамитев“ – Димитровград. От 2011 г. с постановление е превърнат в Общински драматичен театър „Апостол Карамитев“ - Димитровград.</p> <p>През 2006 година, ДТ „Апостол Карамитев“ учредява награда „Любимец 13“ - един поклон пред паметта на патрона на театъра, големия български актьор Апостол Карамитев. Тя бе уникална с това, че е единствената награда, която се дава от публиката на нейния любимец, 7 са нейните носители – актьорите Валентин Танев, Ивайло Христов, Камен Донеv, Христо Мутафчиеv, Асен Блатечки, Калин Вранчански и Герасим Георгиев-Геро.</p>
5	Водонапорна кула	гр. Димитровград	<p>Водонапорната кула е считана за един от символите на гр. Димитровград. Съоръжението е изградено веднага след пускането на Баронхиршовата железница /юни 1873 г./ и е сред най-старите исторически и архитектурни паметници в гр. Димитровград.</p>
6	Архитектурен ансамбъл на бул. „Трети март“	гр. Димитровград	<p>Димитровград има уникален облик. От месец април 2014 г. градът е част от 27-я културен маршрут към Съвета на Европа. Със своята визия той е пример за признание на стойността на архитектурното наследство на тоталитарните режими от XX век и неговата връзка с определени периоди от европейската история. Булевард „Трети март“, площадът и разположеният около него сграден ансамбъл е естетично решение за стила на далената епоха и интересен поглед за ценителите на културния туризъм.</p>
7	Ансамбъл централна градска част	гр. Димитровград	<p>Бул. България – бул. Димитър Благоев – парк Марица и Ансамбъл „Площад пред читалище Христо Ботев“, гр. Димитровград – те са декларирани за урбанистична недвижима културна ценност с предварителна категория „национално значение“.</p>
8	Площад „България“	гр. Димитровград	<p>Димитровград е от градовете, които знаят своята точна рождена дата – 2 септември 1947 г. Построен с ентузиазма на младежи от 963 населени места, днес градът е своеобразен музей на открито, огледало на духа на една епоха, която е неразривна част от българската история. Сградата на Общината е построена през 1965 г. Високият ѝ корпус от 14 етажa и съчетан с едноетажна кръгла по форма постройка – ротонда. Ротондата е оформена с пластично моделиран фриз с дължина 80 метра, който представлява фигурална композиция на тема „Българската история и историята на Димитровград“.</p>

9	Църква „Свети Димитър“	гр. Димитровград	Църквата „Свети Димитър“ в Димитровград е най-старата постройка на територията на града, датираща от 1884 г. Според преданието дворното място от 8 декара, определено за строеж на църква и училище на с. Каяджик /днешният квартал Раковски в Димитровград/ е подарено от турски бей. Църквата е построена от жителите на с. Каяджик. Строежът започнал през 1880 г. и завършил през 1884 г. С доброволен труд, с парични и натурални дарения участвало цялото население. Иконите на църквата, които са подарени от жителите на с. Каяджик, са от Зографската школа и са по-стари от самата църква с около 3 века. В западната част на двора има параклис „Възкресение Христово“. Хармонията на мястото е постигната с богатата, красива и добре поддържана растителност. През 1974 г. църквата е обявена за паметник на културата.
10	Народна астрономическа обсерватория и планетариум Джордано Бруно	гр. Димитровград	Създаден през 1962 г., планетариумът е първият в България. Звездната му зала е оборудвана с два телескопа и има капацитет 60 места.
11	Крепост „Блесна“	В димитровградската местност Калето /Дурхана	Една от най-известните крепости през Средновековието. Според историците тя се отъждествява с Блисимос, Блисимон или Блесна. Истински разцвет Блесна изживява по време на византийското владичество XI – XIII век, когато се превръща в един истински духовен и военен център. В днешно време там е построен параклис „Св. Мина“, където се съхранява икона на Св. Мъченик Мина, за която мъряните вярват, че притежава целебна сила.
12	Тракийско светилище на нимфите и Афродита	с. Каснаково, м. „Гяур бунар“, 1 км югоизточно	Единственото добре запазено в България „Светилище на нимфите и Афродита“ се намира на около 500 м североизточно от с. Каснаково, Община Димитровград. Разположено е в красива местност. Светилището, градено през II – IV в. е малка част от голямото имение на римлянина от тракийски произход Тит Флавий. Името му научаваме от запазените и до днес надпис над централния извор, който гласи: „На добър час! Тит Флавий Бейтиокент Есбенеириос и неговата съпруга Клавдия Монтана направиха и посветиха извора на нимфите и Афродита“. Включва останки от култови постройки, датиращи към II век, римска вила от III век, амфитеатър от IV век и архитектурно оформени три извора с басейни разположени върху елипса. Първите археологически разкопки са направени в периода 1945-1946 г. към светилището настоящем действа информационен център. Преданията гласят, че на това живописно място вечер танцуват красивите повелителки на природата – нимфите. Според вярванията, ако жените пият от изворчето вода, те зачеват по-лесно и раждат красиви мъжки рожби. Свръхестествените лечебни свойства на водата на извора са много известни. За това от незапомнени времена тук всяка година на Спасовден се събират хора от близо и далеч за да се помолят за здраве и плодородие. През 1968 г. Светилището е обявено за паметник на културата от национално значение.
13	Крепост в местност „Хасара“	с. Сталево	Крепостта край с. Сталево, Община Димитровград се намира в местността „Хисаря“. Тя е построена още по времето на траките, но става популярна през Средновековието, като някоя от изследователите я локализира като древния град Милеона. Преданията разказват, че именно от тук на 9 март през 1230 г. българският цар Иван Асен II е наблюдавал и ръковолил битката при Клокотница. Това е едно от най-големите поражения на Византия, в което в плен попада и самият епирски деспот кир Теодор Комнин. След битката българския владетел в чест на победата заповядал тук да бъде издигнат параклис, наречен „Св. Четириседет Мъченици“. Благодарение на родолюбиви българи той съществува и до днес. По-надолу от върха има голям камък наречан Казанчето или Крали Марковата стъпка. На него има издълбана дупка, приличаща на казан, в който има вода дори и в най-големите горещини. До нея има огромна стъпка за която казват, че Крали Марко е стъпил там и затова носи име Кралимарковата стъпка.
14	Галерия на открито	с. Крепост	Уникални стенописи, дело на братята – художници Христо и Панчо Паневци, украсяват всички обществени сгради в с. Крепост, Димитровградска община. Затова и селото е известно като „Галерия на открито“ и хората там с право се гордеят с творбите на братята, изрисували училището, кметството, здравната служба, читалището, параклиса, църквата. Техни творения на открито има още и върху родната им къща. Първото пано Христо и Панчо Паневци правят още през 1997 г. водени от възрожденското желание да дарят нещо на родното си място. Идеята им намира радушен прием и така, ентузиасирани, те не спират работата си и до днес. От най-голямото село в община Димитровград проучват вариантите за кандидатстване в книгата за рекорди „Гинес“.
15	Църква „Свети Равноапостоли Константин и Елена“	с. Крепост	Построена е през 1874 г. по инициатива на родолюбиви жители на селото. Църквата е правоъгълна каменна постройка с двускатен покрив, трикорабна, с абсида. Любителите на българските старини и на християнската иконография ще намерят в нея прекрасни и слабо познати творби на майстори зографи. Голяма част от иконите са дело на Никола Данчов, носят неговия подпис и са датирани от 1874 година. Иконите и стенописите в цялата църква са изключително въздействащи.
16	Етнографска музейна сбирка „Дяко Пенев“ към НЧ „Просвета-1896“	гр. Меричлери	В чест на 1300 годишнината от създаването на Българската държава, през 1980 година в една от залите на читалището в гр. Меричлери е открита етнографска музейна изложба. С течение на годините етнографската сбирка се превръща в място, където се проследява историята на града и читалището и предава на идните поколения цялото културно наследство на селището. Всичко събрано в залата е дарение от родолюбивите меричлерци.
17	Православен храм „Свети Николай Чудотворец“	гр. Меричлери	Построен е през 1858 година на мястото на параклис „Свети Николай“. Строители са били зидари от Меричлери, а за майстори били наети Уста Манол и Уста Пастол от село Югово. Това е една от първите църкви в Хасковска област. През 1928 година при силно земетресение храмът е частично разрушен, но в последствие е възстановен - извършва се ремонт и се прави пристройка на задната част. Изградена е хубава висока камбанария. Окончателното му възстановяване е завършило през 1930 година. Храмът е ценен исторически паметник. Иконите са дело на художник от късното възраждане Димитър Андон - родом от гр. Чирпан. Сградата на църквата по строеж и архитектура и до днес учудва всички.
18	Християнския кръст	с. Крум	На 5 май 2014 г. край димитровградското село Крум беше осветен 15-метров Християнски кръст. Той е изработен от метал и върху него са поставени осветителни тела така, че да свети и през нощта. Идеята за издигане на кръста е на жителите на селото, а целта е той да бъде обединител на хората, да ги закрия и прави по-добри. Намира се на най-високия хълм над село Крум, в местността „Гичата“. Символът на вярата е изграден изцяло с пари от дарения. Идеята е да се припомни на хората, че духовното е по-важно от материалното.
19	Манастир „Света Богородица“	с. Добрич	Жител на селото през 1886 година, чрез съновидение, открива аязмо в нивата си и я дарява за строеж на параклис. Свящото място е възстановено основно след 2000 година. Старият параклис е обновен, издигната е двуетажна сграда за преспиране. Всяка година в навечерието на Голяма Богородица тук се стичат много хора, за да почетат Божията майка. До външните порти на манастира е изградена красива чешма, от която те могат да си напълнят от лековитата вода на аязмото.
20	Църква „Св. Харалампий“	с. Черногорово	Построена е през 1863 г. от Уста Коста от с. Устово. Заографисана е през 1864 г. от Алексей Иконописец. Според легендата, черногоровци избрали името на храма, защото всяка година, на деня, посветен на светеца - 11 февруари, от гората излизал голям елен, който се пренасял в жертва. Църквата „Св. Харалампий“ има 38 икони, някои с датировка и имената на зографите, работили през 60-те години на XIX век. Освен библейските сюжети, интерес представлява сцена от неизвестен автор изобразяваща три синджира роби.
21	Църква „Св. Димитър“	с. Ябълково	Построена е през далечната 1842 г. по време на Османското владичество. Претекстът за построяването и е, че се строи нова къща на свещеника на селото поп Калин. Голямото чирпанско земетресение от 1928 г. разрушава църквата. Тя е възстановена през 1930 г. със средства от фонд „Депозе“ и дарения от цялото село. През 1950 г. зографът Петър Джамджиев от Пловдив я изографиса. Сградата на църквата е масивна, тухлена, с двускатен покрив, открита галерия от запад и юг. Кулата на камбанарията е построена в северозападния ъгъл с вход от галерията откъм запад. До църквата има и аязмо.

22	Църква „Свети Георги Победоносец“	с. Бодрово	Построена е през 1858 г. Тя е изградена благодарение на богатството и щедростта на Хаджи Георги, който получава разрешение за строеж на църква през 1856 г. Цялото село участва с труда си в построяването ѝ. Църквата е с каменен градеж, с абсида, с двускатен покрив. Иконите са изработени през 1859-1860 година от Никола Зограф. В североизточния ъгъл на църковния двор е изградена осемстенна каменна камбанария.
23	Църква „Свети Георги Победоносец“	с. Горски извор	Най-старата църква на територията на Димитровградска община, „Свети Георги Победоносец“ в с. Горски извор е построена през 1854 г. Стенописите на храма са с висока художествена стойност. Знае се, че главен зограф е бил Георги Данчов Луков (Пощеоргиев) от Чирпан. Църквата е паметник на културата с национално значение от 1964 г.
24	Църква „Св. Иван Рилски“	с. Добрич	Селската черква „Св. Иван Рилски“ е построена през 1880 г.
25	Църква „Св. Георги“	с. Брод	Селската черква е построена през 1938 г.
26	Църква „Св. Пророк Илия“	с. М. Асеново	Селската черква е построена през 1884г.
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Парк „Н. Й. Вапцаров“	гр. Димитровград	Най-старият парк в Димитровград и включва 821 дка поляни и 40 годишна дъбова гора. В гората са оформени алеи, а край централната алея и в затревената част са засадени декоративни храсти и дървета. Паркът е изграден за изключително кратко време – само за две години 1955 и 1956, предимно с доброволен труд. В парка е разположен зоокът, който се радва на изключителния интерес на децата. В него могат да се видят най – различни видове животни - от екзотични птици до мечки. Стъпчеви пейки и сенчести алеи привличат за отмора жителите и гостите на града. В парка се помещава и астрономическа обсерватория и планетариум „Джордано Бруно“. Създаден през 1962 г., планетариумът е първият в България. Звездната му зала е оборудвана с два телескопа и има капацитет 60 места.
2	Парк „Пеньо Пенев“	гр. Димитровград	Мемориален парк „Пеньо Пенев“ е една от емблематичните забележителности в град Димитровград. Да направиш парк за изложба – такъв е парк „Пеньо Пенев“, който се изгражда по проект за да участва в световната изложба по парково изкуство през 1961 г. Паркът е разположен на 365 дка и е уникален с 92-та си вида дървета, храсти и цветя. Скулптурите, гравирани със стихове късове, белокамените алеи с варовикови бордюри, живописните пасарелки и мозаечни стълбища, водните каскади и фонтани са нововъведения в озеленителната архитектура на България през 50-те и 60-те години на XX век. Паркът се намира в южната част на Димитровград. От него се разкрива красива панорама към града. Той има свой индивидуален облик. През годините паркът става осъзнато пространство за културни изяви – импровизирани литературни четения, концерти, рецитали и др., и представително място за всички гости на града и официални делегации.
3	Парк „Марица“	гр. Димитровград	Парк Марица е разположен на десния бряг на река Марица, върху разкошна речна тераса. Засадени са много дървета и храсти. Това е най-големия от трите парка на територията на Димитровград. В самото начало е разполагал с басейн, ресторант, дори изкуствена река, по която е било възможно плаването с малки лодки. Парка разполага с широки, дълги и много на брой алеи.
4	Защитена местност „Злато поле“	с. Злато Поле, с. Брод и с. Райново	Най-голямата влажна зона с естествен характер по поречието на река Марица. Площта на защитена територия е 84,79 ха. Обхваща части от землищата на селата Нова Надежда (община Хасково), Брод, Райново и Злато поле (община Димитровград). Тя включва комплекс от свързани един с друг водни басейни с различна форма, големина и дълбочина, тръстикови и папурови масиви, острови и пасища. Местообитание на множество застрашени от изчезване и защитени видове растения и животни като бяла водна лилия, нощувка на малък корморан, голям воден бик, ням и поен лебеди и др. водоплаващи птици, блатна костенурка и др.
5	Защитена местност „Пропадналото благо“	с. Голямо Асеново	След многобройните изменения във времето влажната зона се е превърнала в биотоп, привличащ многобройни животински видове и наличие на растително разнообразие.
6	Нощувка на малък корморан - Димитровград (Защитена местност)	гр. Димитровград и с. Радицево	Опазване на част от поречието на река Марица, остатъци от заливни крайречни гори, представляващи местообитание, място за почивка и струване по време на миграция на малък корморан (Phalacrocorax rufaeus) и други защитени животински видове, като: ушат гмурец, голям воден бик, късопръст ястреб, сокол орко, видра и др.
7	Пещера Дядо Паньовата дупка	гр. Димитровград	Името си носи от имаяря дядо Паньо от с.Раковски/сега квартал в Димитровград/,който пръв е влязъл в нея. Картирана на 26/07/1964г от Борис Колев - "Аида" Хасково
8	Пещера Поповица	с.Крепост, общ.Димитровград	Диаклазна пещера с дължина 36м.
9	Пещера Кирковата дупка	с.Каснаково, общ.Димитровград	Името на пещерата е дадено в края на миналия век, когато в нея се е криело едно момче на име Кирко. По-късно, вероятно под влиянието на учебниците по история и литературата, името е преосмислено на "Кир Тодоровата дупка", свързвайки я с Клокотнишката битка през 1230г. Според легендата от по-ново време, цар Иван Асен II разбил гръцката армия и предводителя и Кир Теодор Комнин е скрил в тази дупка и там бил пленен. Затова и пещерата е обект на имаярски търсения и легенди. Но най-разпространено е названието "Кирковата дупка". Проучена и картирана от Борис Колев, В.Генчев и Вл.Методиев от "Аида" Хасково през 1972г и 1983г. Пещерата е почти затрупана и дори хора, които знаят къде се намира, трудно се ориентират за местоположението ѝ.
10	Пропастна пещера Габера	гр. Димитровград	Диаклазна пещера с дължина 49м и денивелация 21м
„Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A „Гърция-България 2014-2020“. This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A "Greece - Bulgaria 2014-2020" Cooperation Programme.“			

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Антична римска вила „Армира“ II-IV век	4 км. Западно от гр. Ивайловград	Античната вила е била издигната в долината на р. Армира, десен приток на р. Арда, през втората половина на I век сл. Хр. Вила „Армира“ е един от най-ранните и най-точно датирани вилни комплекси от римската епоха, проучени в България. Тя е изключителен архитектурен паметник от преди 2000 години. Това е най-пищно украсеният частен дом (дворец) от римската епоха, разкрит в българските земи. Вилата е била център на поземлено владение, основано от богатата тракийска аристократична фамилия. Първият ѝ владетел е бил наследник на тракийски цар (базилевс). Той е получил за заслуги пред римската власт статут на римски гражданин и така е добил правото да създаде вилно стопанство, което е организирал още през 50-70-те години на I век сл. Хр., тоест само около двадесетина години след окончателното завладяване на Тракия от Рим. Античната вила „Армира“ е била издигната на площ от 3600 кв. м. Върху тази площ са разположени жилищната сграда на собствениците, както и градина за отдих и разходки. В югоизточния край на сградата е била построена и тераса, от която обитателите на вилата и техните гости са се наслаждавали на красивата природа, и реката. Този античен архитектурен ансамбъл съществувал от 50-70 години на I в. сл. Хр. до 378 година сл. Хр., когато е бил разрушен по време на Готската война. Тогава вилата е била опожарена след битката при Хандрианопол (дн. Одрин, Турция) на 9 август 378 година. Самият римски император Валент намира смъртта си от раните в битката, някъде край Хандрианопол.
2	Атеренски мост	7 км. югозападно от квартал „Лъджа“, гр. Ивайловград	Той е обявен за археологически паметник на културата с местно значение. В сегашния си вид съоръжението датира от XVI в., но съществуват предположения, че оттук е минавал древен римски път за Беломорието, а по-късно мостът е имал връзка и с укрепения град – крепост „Лютница“. В близост до моста (1 км черен път по течението на р.Армира) се намира едно от най-атрактивните места за пикник в общината – Големият гъол. Край реката има изградена подходяща туристическа инфраструктура (2 маси, пейки и чешма със студена вода) с възможност и за по-големи мероприятия на поляната в съседство.
3	Средновековна крепост „Лютница“	6 км. западно от квартал „Лъджа“, гр. Ивайловград	Археологическите проучвания започват през лятото на 2002 г. Според специалистите крепостта е голям и богат средновековен град, разположен на площ от 26 дка. Дължината на изключително добре запазените крепостни стени е около 600 метра, 14 са крепостните кули. Археолозите откриха църква, която е съществувала от 13 до 16 век, обширен некропол, монети, мраморни детайли от антична базилика.
4	Общински исторически музей – Ивайловград	гр. Ивайловград	Три експозиции са подредени в сградата на Историческия музей – „Археология“, „История на града и района преди Освобождението“ и „История след 1878 г.“. В музея могат да се видят керамика от античната вила „Армира“, монети, части от тракийска погребална колесница и от разкопките на могилата край село Свирачи, артефакти от крепостта „Лютница“. Освен археологическите находки тук има пушки и пистолети от Руско-турската освободителна война, икони и архивни документи, свързани с живота и делото на войводите Яни Попов и Стамбол Димитров. Посетителите могат да се запознаят и с уникалната географска и историческа карта на България от 1913 г., както и с предмети от градския бит.
5	Църква „Св. Преображение Господне“	гр. Ивайловград	Изключително ценен представител на възрожденската култова архитектура, изобразително и приложно изкуство в България, обявен за архитектурно-художествен паметник на културата с национално значение. Църквата е строена през 1828 г. на мястото на по-стар храм. Специален интерес представляват разкошния ажурно резбован двуреден иконостас с растителни и животински мотиви, царски двери, архиерейски трон, малък и целувателни иконостаси, пластичната украса по тавана и колоните и царските икони, имащи висока художествена стойност. Храмовият празник Преображение Господне (6 авг.) се чества с тържествена литургия и курбан за здраве. Църквата е основния градски храм за богослужения и е отворена всяка неделя.
6	Възрожденска къща-музей на Мирчо Паскалев - Паскалевата къща	гр. Ивайловград	Един от най-ярките образци на традиционна градска бубарска къща от края на XIX в., обявена за архитектурен паметник на културата. Тя е реставрирана и в нея се помещава местният етнографски музей, представящ традиционния бит и поминък в ивайловградския край през Възраждането. Къщата има каменна основа, изградена е от кирпич с глина и измазана с вар, като в миналото приземният етаж е изпълнявал стопански функции, а двата етажа над него са били със смесено предназначение, т.нар. къщи са стаи за живеене, а големия бубарски салон – феят е използван за отглеждане на буби и посрещане на гости извън активния сезон. Понастоящем етнографската експозиция е уредена на основните два етажа и включва: традиционна дневна стая с огнище, място за хранене на фамилията (медна синия върху четириножник с възглавници за сядане на земята около нея) и работен кът на домакинята (чешало, хурка, чекрък и тъкачен стан), гостна стая с всички необходими атрибути, демонстриращи благосъстоянието на собствениците (бронзов мангал за отопление с дървени въглища, дървени миндери край прозорците с изцяло домашно тъкани миндерлъци и покривки с бели дантели, дълбок долап за чеза, масичка за сервиране на кафе със смокиново сладко, резбован иконостас, богато декорирана лампа с цветно стъкло от Одрин) и бубарски салон. На втория етаж са показани основните етапи в производството на копринени пашкули и характерни за района традиционни народни костюми. След обновяването ѝ, сбирката днес разполага с 11 нови експозиции, свързани с местния поминък и занаятчийство, от средата на XIX век – коларо-железарство, обушарство, тъкачество, тютюнопроизводство, бубарство и редица други.
7	Манастир „Св. Св. Константин и Елена“	гр. Ивайловград	Ивайловградският манастир „Св. св. Константин и Елена“ е основан през XII в., а век по-късно е разцветът му, когато се превръща в митрополитски център. По време на османското робство манастирът е разрушаван на два пъти, за да възкръсне през 1846 г. От 1949 г. Ивайловградската обител не е обитавана от монашеско братство, но всяка година на 8 септември, тук ежегодно тук се провежда събор с нощно бдени, тържествена литургия и курбан за здраве. В днешно време ивайловградският манастир е периодично действащ и представлява комплекс от църква, жилищна сграда и старинна чешма от 1846 г. От стария манастирски комплекс е запазена само църквата, която представлява трикорабна псевдобазилика с изографисан по-късно иконостас (края на XIX в.) и вградени 8 медальона в олтара от по-ранен период. Интерес в храма представляват и резбованите свещници и полилени, изработени от мрамор.
8	Църква „Св. Архангел Михаил“	с. Долно Луково	Представлява забележителна трикорабна псевдобазилика, изидана от камък. Върху мраморните фронтони над двата входа са издълбани ктиторски калиграфни надписи на гръцки език. Особен интерес представлява едро изработената дърворезба на иконостаса.

9	Тракийска зидана гробница	м. "Ронките", на 3.5 км. северозападно от с. Долно Луково	<p>Край село Долно Луково са открити няколко долмена (светилища) и една богато украсена гробница датираща от времето на Траките. Гробницата е изградена на нивото на древния терен и покрита с могилен насип с височина 4м. Състои се от гробна камера с правоъгълен план и вход от юг, отворено на юг предверие и непокрит дромос (коридор). Стените на гробната камера са покрити с големи мраморни и варовикови блокове, съединени помежду си с железни скоби, и украсени с различни, изсечени в камъните, фигури: дискове, квадрати, правоъгълници, една петолъчна звезда, изображения на конска глава и риба. Тези фигури заедно с полумесеца, изсечен на входа, образуват композиция със силно естетическо и донякъде мистично въздействие, като вероятно крият закодирана информация свързана с погребалния култ.</p> <p>Предверието е изградено подобно на гробната камера, но са използвани само варовикови блокове. Дромосът е със стени от ломени камъни на калова spojка и е запазен частично.</p> <p>Откритите артефакти са сравнително малко поради факта че гробницата е била ограбена още в древността. Голяма част от находките са били открити в предверието на гробницата (и пред него), като сред тях са: каменно релефно изображение на конска глава, фрагменти от глинени съдове, бронзова фибула, бронзови украшения, части от позлатен погребален венец, сребърна монета и керамична лампа.</p> <p>Откритите артефакти и конски скелети (погребването на коня заедно с господаря им е белег на Тракийската аристокрация) показват, че най-вероятно в гробницата при с.Долно Луково е бил погребан местен тракийски аристократ, но до момента не са открити факти, които да дадат повече информация.</p>
10	Църква „Св. Св. Константин и Елена“	с. Долно Луково	<p>Една от най-запазените стари български църкви. Обявена е за архитектурен паметник на културата с местно значение. Датира от 1806 г., като според преданието е изградена тайно в съществуващата тогава дъбова гора само за 7 нощи. Определящ за кратките срокове на изграждане е бил османски закон, според който постройка, на която е сложен покрив, не се разрушава. Има две отделения – мъжко и женско. Интериорът е дооформян до 1918 г. Специален интерес представляват дърворезбеният иконостас с т.нар. „овчарска резба“ и оригиналните икони от началото на XIX в. – дело на самобитни местни майстори.</p>
11	Мегалитно гробно съоръжение (долмен)	с. Плевун	<p>Мегалитно гробно съоръжение (V-I в. пр.н.е.), обявено за археологически паметник на културата с национално значение. Изграден е от големи чепени и грубо оформени гнайсови плочи, които са поставени вертикално в предварително подготвен изкоп на малко естествено възвишение. Долменът е последният открит до момента мегалитен тракийски паметник и е уникален като архитектура, защото съчетава в себе си както елементи от ранножелязната епоха, така и такива напомнящи за по-новите достижения на елинизма. Гробницата при Плевун притежава модерен за времето си план, характерен за монументалните гробници от V – III в. пр.н.е. Обектът е с обща дължина 7,5 метра и представлява правоъгълен двукамерен долмен с дромос, ориентиран в посока изток – запад. Има сложна структура състояща се от 4 части: коридор, предгробна камера, предверие и голяма гробна камера. От подхода към съоръжението е оформена своеобразна фасада от две вертикални заоблени отгоре плочи, които водят до входа. Входът най-вероятно се затварял с плоча и е води към дълъг 2,8 м. дромос със стени от дълги вертикални плочи. След нея следва тясно и късо предверие, след което се влиза в гробната камера. Нейните надлъжни стени са изградени от плочи дълги 2,75 м. а подът ѝ е покрит с голяма каменна плоча. Спецификата на обекта е във факта, че предната камера е по-широка както от дромоса, така и от главната камера. Линейно това е най-дългият долмен в Родопите. По напречни размери долменът е сравнително малък, тесен, което също е необичайно. Долменът е с изключително сложен план, непознат сред проучените в България подобни паметници. Некрополът е бил използван многократно, но още в древността е бил ограбен. При направените разкопки са открити единствено керамични фрагменти и желязно сечиво.</p>
12	Музейна сбирка	с. Плевун	<p>В сградата на старото килийно училище, строено в стил неокласицизъм е уредена постоянна историко-етнографска експозиция, представяща традиционния бит, култура и поминък на малоазийските българи със самостоятелна фотоизложба за Капитан Петко войвода.</p>
13	Стъпаловидната каменна конструкция в "Голямата могила"	с. Свирачи	<p>"Голямата могила" е едно от най-впечатляващите погребални съоръжения в България от римската епоха и представлява внушителен могилен насип с правилна куполообразна форма (60 м диаметър и 18-20 м оригинална височина), стегнат в много здрав пръстен от уникална каменна конструкция – крепида, която пази священото пространство от външния свят. Освен култови функции, крепидата е имала и чисто техническо предназначение – да поддържа самия насип. В конкретния случай тя не е обикновена каменна ограда, а оригинално творение на древната архитектура, сравнимо по начин на изграждане с амфитеатрите и стадионите в римските градове, затова неотдавна получи статут на самостоятелен археологически паметник на културата с национално значение. Това монументално по своя характер съоръжение – единственото по рода си на Балканите, е сложна стъпаловидна конструкция от големи каменни блокове с дължина до 3,70 м, дълговидно изрязани по външната си страна и свързани един с друг чрез метални скоби, като образуват огромен кръг от прецизно напаснати елементи върху масивна основа. Каменният градеж на могилата е бил частично разрушен още в древността.</p>
14	Тракийски мемориал "Илиева нива"	с. Глуново	<p>Местността "Илиева нива" се намира в покрайнините на село Глуново, община Ивайловград. На това място на 03.10.1913 г. по време на Междусъюзническата война, турската войска убива над 200 бебета и деца, които са скрити на южния бряг на р. Арда. Това били деца на българи, бягащи от преследващата ги турска войска. През 1996 година в местността е издигнат мемориален комплекс в памет на над 40 000 изклани български бежанци и техните деца. Мемориалът се състои от паметник, чешма и параклис "Света Петка българска"</p>
15	Тракийски долмен	с. Железино	<p>Мегалитно гробно съоръжение датиращо от края на II хил. пр.н.е. Съоръжението е изградено от големи грубо оформени вертикални гнайсови плочи, вкопани в предварително подготвен изкоп. Добре запазени са северната странична и западната напречна плочи, докато южната е полуразрушена, а източната и покривната липсват.</p>

16	Крепост Бялград	3.47 км. Източно от с. Гутутка	Изградена е на естествено защитен, труднодостъпен скалист връх. Склоновете на върха се спускат стръмно към Бяла река, която го обгражда от две страни. Крепостните стени следват очертанията на билната заравненост и ограждат площ от 13 дка. Те са запазени почти изцяло в първоначалният им вид- имат дължина общо около 550 m и височина до 7-8 m, а дебелината им е 2 m. В източната част, където крепостта е сравнително по-достъпна, пред основната стена на разстояние 10-15 m е построена втора стена, която описва неправилен полукръг. Двойните стени- протохизма, са рядкост при източнородопските крепости. Подобно фортификационно решение е приложено още само в крепостта при с. Воденичарско общ. Джебел. Името Бялград, обектът вероятно дължи на факта, че за направата на стените и са използвани много късове от мрамор. И още една особеност- нивото на терена вътре в крепостта е по- високо от терена извън крепостните стени с 4-5 m. Това е затруднявало тяхното подпопаване и разрушаване при обсада. В източната част на твърдината са разкрити основите на еднокорабна, едноабсидна черква, частично вкопана в земята. Тя има дължина 8 m, ширина 6 m, а дебелината на страните и е 1 m. Подът и е бил покрит с каменни квадратни плочи с еднакви размери. Най- интересното съоръжение от тази крепост, което е стигнало до наши дни, е вътрешната феодална жилищна кула. Тя е от типа на така наречените донжони и е една от малкото сравнително добре запазени кули в България. Също така тази кула е един от малкото свободностоящи донжони по нашите земи. Това е една от големите разлики със средна и западна Европа, където тези фортификационни съоръжения са често срещани. Стените и се издигат на височина до 9 m, а дебелината им е 1.5 m. Тя има правоъгълен план с размери на основата 11 и 9 m. Била е на поне три етажа. Липсата на пълни археологически разкопки създава трудности за определяне ролята на тази крепост през средновековието, но големите ѝ размери и необичайната ѝ съдба дават основание да се смята, че тя е била средишно селище от градски тип, в което е резидирал феодален господар със земи и села наоколо. Това се потвърждава косвено и от името ѝ - Бялград или по-рядко Градището, докато другите крепости наоколо местното население нарича калета. Съдбата на Бялград след падането на България под османско владичество е неясна. Вероятно крепостта не е била разрушена, а в нея се е настанил, временно османски феодален владетел.
17	Църква „Св. Анастасий“	с. Белополяне	Забележителен представител на възрожденската култова архитектура от първата половина на XIX в., паметник на културата. Построен през 1838 г., храмът представлява типична трикорабна едноабсидна псевдобазилка с петъгълна кула-камбанария и богата релефна пластика по външните стени. Интериорът също е оригинален, отличавайки се с единствената в общината двуетажна галерия. Иконите на иконостаса имат висока художествена стойност, като голяма рядкост за района са две поклоннически икони, донесени чак от Божий гроб в Йерусалим. Особено внимание заслужава и дарохранителницата, украсена с много живописна апликация. Църквата е действаща, отворена е на всички християнски празници, но само на храмовия празник св. Атанасий (18 ян., 2 май) има литургия. През месец май след нея се прави курбан за здраве.
18	Паметник-костница	връх Черни рид	Паметникът-костница е построен и открит през далечната 1937 г. във вечна памет на загиналите от Ивайловградската околия през Балканските войни (1912-1913 г.) и Първата световна война (1915-1918 г.). Изграден е изцяло с дарения от местните жители, които също са загубили близки и приятели във войните.
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Местност „Дупките“	с. Свирачи, община Ивайловград	Една от най-малките защитени територии в общината (6,5 ха), обявена с цел опазване на находище на редки и защитени орхидеи и местообитание на прилепи в пещерата „Дупката“. Тук се срещат 13 вида орхидеи, като защитени са другата и паяковидната пчелици, пърчовката и пирамидалният анакамптис. Специален интерес представляват и 4 вида прилепи от Световния Червен списък, установени в пещерата Дупката – голям, малък и южен подковоноси. Не е рядкост и откриването на фосили (вкамменелости). Обектът представлява голяма скала с платовидна форма, чиито основа от изток е надупчена от множество коридори с различна дълбочина. Има около 15 дупки, като най-плитките са до половин метър, а най дълбоките две са с дълбочина по над десет метра. Една от дупките е превърнат в бункер, входът му е зазидан с камъни, като е оставено място за поставяне на картчещица. Скалата е надупчена от отвори, а в основата си е заобиколена от крепостна стена, от която днес виждаме само останките. Ясно личи обаче съвършената зидария, опасвала светилището. Явно мястото е било цял култов – религиозен комплекс, от който жреците са отправяли своите молитви и заклинания.
2	Ликана (Защитена местност)	с. Белополяне, с. Свирачи	Най-малката защитена територия в общината е местноста „Ликана“ (3 ха). Обявена с цел опазване на единственото открито в България находище на диворастящата орхидея
3	Хамбар Дере (Защитена местност)	с. Казак, с. Бялградец и с. Гутутка	„Хамбар дере“ е най-труднодостъпната защитена територия в Общината с площ 101 ха, обявена с цел опазване на комплекс от естествени крайречни горски формации, ксерофитни дъбови гори и местообитания на защитени и редки видове риби, земноводни, влечуги, птици и бозайници. Обхваща долното течение на река Хамбар дере преди вливането ѝ в Бяла река (землищата на селата Казак и Бял градец), чиито брегове са покрити от почти непрекъсната ивица девствени дъбови гори на възраст над 100 г. (благун, цер, космат дъб), съобщества на върба, елша, лиани и флористични видове с висок природозащитен статус. В запазените уникални водни екосистеми са установени 10 вида риби, в т.ч. 4 балкански ендемита, и 9 вида земноводни, а на сушата се срещат 11 вида влечуги, 43 вида птици, в т.ч. 19 гнезденци, и 5 вида прилепи. Особена ценност представляват видрата, шипоопашатата и шипобедрената сухоземни костенурки и прилепите малък и южен подковоноси, включени в Световния Червен списък. Районът е от изключителна важност и за опазването на каспийската блатна костенурка – защитен вид от Червената книга на България.
4	Меандри на Бяла река (Защитена местност)	с. Меден бук, с. Железари	Тя е втората по големина защитена територия в Източните Родопи (1532 ха), обявена с цел опазване на уникален за България ландшафт с изключително разнообразие на редки и застрашени видове растения и животни. Обхваща най-атрактивната част от средното течение на Бяла река с красив комплекс от меандри (землищата на селата Железари и Меден бук), където са запазени едни от малкото у нас естествени гори от включените в националната Червена книга източен чинар и лиани. По видово богатство на пеперуди (над 100 районът се нарежда на второ място в България. В уникалните за Балканския полуостров водни екосистеми на Бяла река бе открит нов за науката вид риба-родопски шипок, наред с още 9, в т.ч. 4 балкански ендемита. Това е и едно от най-богатите на херпетофауна места в страната със 7 вида земноводни и 19 вида влечуги. Особена ценност представляват змиекоият гушер (единствено находище у нас), змията-червейница и каспийската блатна костенурка – видове от Червената книга на България, както и шипобедрената и шипоопашатата костенурки, фигуриращи в Световния Червен списък. Защитената местност е част от Орнитологично важно място „Бяла река“ със световно природозащитно значение. От установените 94 вида птици, 56 имат европейско значение, като тук се срещат 6 от 9-те биомно ограничени вида за България, характерни за средиземноморската зона – испанско каменарче, голям маслинов присмехульник, червенушко коприварче, малко черноглаво коприварче, белочела сврачка и черноглаво овесарка. Районът е постоянно място за хранене и почивка на световнозастрашения черен лешояд и едно от най-важните места в страната за гнездене на орела-змияр, късопръстия ястреб, малкия орел, чухала, горската чучулига, големия маслинов присмехульник и белочелата сврачка. Сред бозайниците специален интерес представляват 5-те вида прилепи, 3 от които са в Световния Червен списък (малък подковонос, воден ношник и гигантски вечерник), и видрата – защитен вид със световно значение.
5	Пещера	с. Белополяне, м. "Коджа кае"	Природна забележителност от 1978 година. Тя има защитена площ от 80 ха.
6	Находище на Триразделнолистен ериолобус – Даневата чешма (Защитена местност)	с. Белополяне	Защитена местност „Находище на Триразделнолистен ериолобус-Даневата чешма“ с цел опазване на растителен вид Триразделнолистен ериолобус и неговото местообитание в землището на село Белополяне

7	Находище на Триразделнолистен ериолобус - Ливадите (Защитена местност)	с. Белополяне	Защитена местност „Находище на Триразделнолистен ериолобус-Ливадите“ с цел опазване на растителен вид Триразделнолистен ериолобус и неговото местообитание в землището на село Белополяне
8	Находище на снежно кокиче (Защитена територия)	гр. Ивайловград, м. "Петков баир"	Природна забележителност с обща площ 0.1 ха.
9	Находище на Божур (Защитена територия)	с. Железино, м. "Халка Баир", вр. Победа	Защитен вид с обща площ 15 ха.
10	Находище на Божур (Защитена територия)	с. Хухла	Защитен вид с обща площ 0.5 ха.
11	Находище на градински чай (Защитена територия)	с. Горноселци, р. Марешница	Обща площ 10 ха.
12	Находище на градински чай (Защитена територия)	с. Горно Луково, р. Луда Река	Обща площ 80 ха.

„Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № В2.6с.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian - Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No В2.6с.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A "Greece - Bulgaria 2014-2020" Cooperation Programme.“

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Скален култов комплекс "Глухите камъни"	с. Дъбовец и с. Малко Градище	Представява сложен комплекс с култов характер, с културни напластявания започващи от ранната желязна епоха, до XII в сл. хр. Големият интерес към Глухите камъни се дължи основно на многобройните ниши, изсечени по отвесните страни на високите до 30 м. скали. Най-впечатляващи са изсичанията в най-западния и доминиращ над околните скален масив. Върху заравнения му връх е вкопана дълбока правоъгълна щерна за събиране и съхраняване на вода. До нея води добре оформена двурамenna стълба. На това място е издълбано пещерообразно помещение с правоъгълен план и куполообразно покритие, добило популярното название „скална гробница“. Южно, под масива с тези изсичания, се намира скална площадка, на която през 5 или 6 век е изградена църква.
2	Тракийска куполна гробница	с. Вълче поле	Гробницата се намира под връх Шейновец, в близост до с. Вълче поле и е открита през 30-те години от проф. Богдан Филев, под могила с диаметър около 30 м. и височина около 6 м. Състои се от четвъртито преддверие и кръгло куполно помещение, по своята форма напълно съвпадаща с куполното помещение на Мезепката гробница. Датирана е около IV в. пр.Хр. Гробницата е ограбена още в древността, а през последните години е обект на иманярски разкопавания. Разрушена е покривната конструкция на преддверието и входа към него. Налице е начален етап на разрушаване на обекта от атмосферни влияния. До момента няма извършени консервационно-реставрационни работи. Освен тази, известни са още две тракийски гробници, на хълма над селото, разрушени почти напълно от времето и иманярите.
3	Долменен некропол	с. Оряхово и с. Васково	Долмените са сред най-разпространените видове мегалитни паметници у нас. Тяхната голяма концентрация в Сакар планина е необичайна. Такъв е долменият некропол между с. Оряхово и с. Васково. Той е проучван още от края на XIX в. от братя Стефан и Георги Бончеви от българската страна и чехите - братя Херман и Карел Шкорпил. Общият им брой тогава е надхвърлял 70. В местността "Капаклийката" до с. Оряхово има Некропол от 4 долмена. Името на местността вероятно идва от долмените, които местното население е оприличавало на "покрити с капак". Много интересен е долменът в местността "Ешмеджика", при който при вътрешните стени на камъка са открити рядко срещани овални вдлъбнатини. Местността "Керез дере" има друг долмен и могилен некропол от 5 долмена, датирани от ранножелязната епоха - X - XI в. пр. хр.
4	Господева стъпка	с. Оряхово	Господевата стъпка е изключително интересен природен и културен обект, който се намира в местността "Керез дере", в руслото на речно корито. Наоколо археолозите са маркирали множество долмени, някои от които в добро състояние. Представява естествена вдлъбнатина в скалата, която през цялата година се пълни с вода, която се процежда през скалата. Древните траки са обожествявали такива места, като са отдавали почит на водните нимфи. Затова с долмените наоколо местността вероятно е била древно светилище. След приемането на християнството, култовата значимост на обекта продължава. Ражда се легенда, според която Господ преоблещен като пътник, поискал вода от жена, която тук работела нивите си, но тя не му дала. Тогава коня му стъпил върху камъка и от там бликнала вода. Затова хората наричат извора "Господева стъпка".
5	Архитектурен паметник-obelisk на загиналите по време на Балканската война (1912) – на връх „Шейновец“	с. Вълче поле и Малко градище, община Любимец	На връх „Шейновец“, в землището между селата Вълче поле и Малко градище, през 1941 година е издигнат архитектурен паметник - obelisk на загиналите по време на Балканската война. Самия връх е свързан с началото на Балканската война 1912 година. Според българското разузнаване на 4 октомври 1912 година в османската застиа на връх "Курткале" има около 100 войници, а в близост до нея още две роти. Българското военно командване подготвя атака към върха, чиято главна цел е овладяването му, тъй като от тук могат да се наблюдават долините на реките Арда, Марица и Одринското поле. Достъпът до върха е изключително труден. Склоновете от юг и северозапад се спускат отвесно и са недостъпни, а скалът на изток е скалист и стръмен. Изкачването на върха било възможно само по една пътечка, криволичетца между скалите и хралалаците. На 4 октомври в 21.30 часа дружината на 30-ти пехотен шейновски полк получава заповед да започне овладяването на върха. Рано сутринта на 5 октомври българските военни роти го превземат. Това е първото сериозно сражение в похода на българската армия към Одрин. След него, българските войски завземат Мустафа паша (днес Свиленград), без никакви препятствия.
6	Църква "Свети Атанасий"	с. Малко градище	Храмът е трикорабен, масивно засводен, с открит притвор от запад. Строителството му е започнало през 1840 г., а освещаването е извършено на 27 юни 1844 г. Според надпис на иконата на "Св. Богородица", иконите са изписвани през 1845 г. Осемте царски и 19-те апостолски икони са рисуване от народен майстор в топла гама. Изображението на "Исус Христос Пантократор" /вседържител/ върху платно е апликирано в зенита на централния свод. С неговото име е изразена идеята за единството на всички "войнства" на вселената, подчинени на йерархичния принцип. В библейските пророчески книги се среща в съчетание "Господ на войната" или Вседържител, "Владика на силите". Под "войнства" се разбира слънцето, луната и звездите, съставляващи цялото небесно войнство. По предание иконописецът е от Одрин. Той е направил иконостаса, които е дъсчен, оцветен в зелено, с венчилка от резбовано разятие и грифони. Към храма е имало и килийно училище, което е открито около 1862 г. и е просъществувало до 1883 г. Отначало на децата е преподавал отец Атанасий от Кавакли /Тополовград/, като ги е учил на гръцки. Според 1864-1865 г. свещеник филио от Хебичево /Любимец/ е обучавал учениците на черковнославянски.
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Кован Кая	с. Вълче поле	Тракийски скални ниши.

2	Птичи камък („Куш Кая“)	с. Вълче поле	Представява огромна величествена скала наподобяваща орел, намираща се на север от село Вълче поле. При неотдавнашни археологически разкопки е установено, че скалата е била древен тракийски култов комплекс, вероятно свързан с другият такъв - "Глухите камъни", разположен <u>няколко километра по-нагоре в планината.</u>
3	Находище на блатно кокиче - Долната ова (Защитена местност)	гр. Любимец	Опазване на естествено находище на блатно кокиче.
4	Бакърлия (Защитена местност)	с. Йерусалимово	Дългосрочно опазване популациите на световно и европейско застрашени видове земноводни, влечуги, птици, бозайници и растения както и типични за Сакар местообитания и ландшафти както и част от орнитологично важно място южен Сакар. Опазване на типични за Сакар местообитания, скални пейзажи и насаждения.
5	Господева стъпка	с. Оряхово	Господевата стъпка е изключително интересен природен и културен обект, който се намира в местността "Керез дере", в руслото на речно корито. Наоколо археолозите са маркирали множество долмени, някои от които в добро състояние. Представява естествена вдлъбнатина в скалата, която през цялата година се пълни с вода, която се процежда през скалата. Древните траки са обожествявали такива места, като са отдавали почит на водните нимфи. Затова с долмените наоколо местността вероятно е била древно светилище. След приемането на християнството, култовата значимост на обекта продължава. Ражда се легенда, според която Господ преоблечен като пътник, поискал вода от жена, която тук работела нивите си, но тя не му дала. Тогава коня му стъпил върху камъка и от там бликнала вода. Затова хората наричат извора "Господева стъпка".
<p>„Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A "Greece - Bulgaria 2014-2020" Cooperation Programme.“</p>			

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Тракийски мемориален комплекс. Параклис „Св. Петка Българска“. Паметник-символ „Тракия без граници“	гр. Маджарово – 2 км асфалтов път североизточно от центъра на града в непосредствена близост до Природозащитен център “Източни Родопи”	Тракийски мемориален комплекс с пантеон-костница, параклис “Св. Петка Българска” и паметник-символ “Тракия без граници”, обявен за исторически паметник на културата с местно значение. Той е изграден в памет на избитите край село Ятаджик (дн. Маджарово) бежанци от най-големия погром над българите в Източна Тракия през 1913 г. По инициатива на местните тракийски дружества през 1928 г. за първи път се организира поклонение на лобното място, превърнало се в традиция и до днес, и започва издирването на останки от загиналите, събрани в общ гроб. По-късно през 1948 г. е построен пантеонът, където са преместени намерените кости. На откриването му е присъствал лично войводата Димитър Маджаров, който връща назад колелото на историята и разказва спомените си на очевидец и пряк участник в трагичните събития от 1913 г. Впоследствие е изграден паметникът-символ “Тракия без граници”, а през 1995 г. – и параклисите “Св. Петка Българска”.
2	Тракийски култово-погребален комплекс и селище. Средновековна крепост „Окопа“	Гр. Маджарово – 2 ч. пеша западно от центъра на града до мест. Харман кая	Гр. Маджарово – 2 ч. пеша западно от центъра на града до мест. Харман кая (2 тракийски гробници), в т.ч. 1 км асфалтов път, 0,5 км черен път и маркирана горска пътека, +20 мин. пеша по черен път с туристическа маркировка на юг до мест. Окопа (тракийско светилище, тракийско селище, средновековна крепост) +40 мин. пеша по черен път без маркировка на север до мест. Големия бурун край изоставеното село Балджа (шарапана). От Маджарово до шарапаната има и 2 директни маршрута: 1 ч пеша по маркираната пътека за мест. Окопа +30 мин пеша по черен път за Балджа (Балджанската пътека) или 3 км асфалтов път на запад от центъра на града край р.Арда +2 км черен път в посока с. Странджево + 1 ч. пеша по черен горски път на юг (3 км). Намират се в границите на защитената местност “Момина скала”.
3	Римски път	с. Долни Главанак	Най-добре запазеният в Източните Родопи участък от важен римски път по долината на р. Арда, свързващ /дн. Одрин/ с вътрешността на Родопите. През територията на съвременната Хасковска област през античността и средновековието преминават множество пътища. Един от тях – главния път Виа Сингидунум свързващ Сердика /София/ с Константинопол /Цариград/ се използва още от V в.пр.Хр., и има важно стратегическо значение. През периода на римското владичество, той е трасиран със солидна каменна настилка и по протежението му са построени множество пътни станции, разстоянията между които са маркирани с милиарни колони.
4	Мегалитно култово съоръжение – кромлех	м.”Бунарлът”, с. Долен Главанак	Представява култово съоръжение от вертикално побити каменни блокове. Камъните са поставени направо върху скалата, без да са оформени специални места и дупки за побиването им. Заграденото свещено пространство, където са били провеждани ритуалите, е с форма на окръжност. За подобни култови места в Западна Европа е възприет терминът “кромлех”, най-известен представител на който е Стоунхендж” в Южна Англия.
5	Църква "Св. Димитър"	с. Долни Главанак	Построена през 30-те години на 20-ти век от местното население.
6	Скален Релеф/светилище	землището на с. Горно поле	Тракийския паметник представлява овален камък, на който е изсечен релеф. Камният блок, върху който е изсечен релефът, в следствие на допълнителна обработка, грубо напомня човешка фигура. В момента е паднал на едната си дълга страна, но в миналото е стоял изправен. В горната му част е оформена груба рамка, в която са изсечени две човешки фигури, които са една до друга, с вдигнати нагоре ръце, издължено тяло и маркирани крака; едната е по-висока от другата. Паметникът е уникален, защото е без аналог и е едно от най-старите релефни изображения върху камък по нашите земи.
7	Скална гробница	м. Фурнаджика, с. Горно поле	Изсечена е в оголена от ерозията скалата в подножието на склон. Тя е от типа с преддверие, вход и камера. Интересното при тази гробница е, че тя има отвор и отгоре на тавана на гробната камера.
8	Тракийски скални ниши – „Хамбаркая“	с. Горно поле с. Горно поле – 7 км асфалтов път северозападно от гр. Маджарово в посока Хасково (преди разклона за селото) +	Намира се в границите на защитената местност “Черната скала”. Уникални тракийски паметници на културата с трапецовидна форма, срещани се единствено в Източните Родопи.
9	Тракийска крепост и светилище Сиври дикме	върх Сивридикме на 2.66 km северозападно от с. Горно поле.	Тракийската крепост и скалното светилище са датирани от I х-ие пр.н.е. Запазени са останки от крепостните стени, стъпала, скали с издълбани басейнчета за религиозни ритуали. Крепостта е част от отбранителната крепостна система на долината на р. Арда.
10	Шарапана	м. Големия бурун, в землището на с. Балджа	Шарапаната се намира на склон на възвишение в местността Големия бурун, близо до изоставеното с. Балджа. Паметникът представлява изсечен в единична скала плитък басейн и свързани с него улици за изливане на течността. Има и други подобни паметници в района с различни форми и размери.
11	Църква "Св. Архангел Михаил"	с. Сеноклас	Най-старата църква в общината, построена 1858 година, от майстор Георги Борумсуза от с. Устово Смолянско. През 1913 година, църквата е опожарена, възстановяването става през 1921 година.
12	Тракийски култов комплекс. Тракийска и средновековна крепост „Хисаря“. Параклис „Св. Св. Кирил и Методий“	с. Сеноклас – 9 км асфалтов път югоизток/източно от гр. Маджарово + 6 км черен път с частична макадамова настилка вляво от шосето за с. Сеноклас по параклиса	Забележителен археологически комплекс, включващ тракийски култов център със скално светилище, скални ниши и рядко срещаните скални стълбца, като централно място заемат руините на голяма тракийска и средновековна крепост. Близо до нея е издигнат параклисите “Св. св. Кирил и Методий”.
13	Църква "Св. Велики мъченик Димитрий Солунски"	с. Бориславци	Построена през 1936 година, на доброволни начала от местните тракийци, които са заселили селото през 1914 година.
14	Скален култов комплекс "Глухите камъни"	с. Ефрем	Представява сложен комплекс с култов характер, с културни напаставания започващи от ранната желязна епоха, до XII в сл. хр. Големият интерес към Глухите камъни се дължи основно на многобройните ниши, изсечени по отвесните страни на високите до 30 м. скали. Най-впечатляващи са изсичанията в най-западния и доминиращ над околните скален масив. Върху заравнения му връх е вкопана дълбока правоъгълна щерна за събиране и съхраняване на вода. До нея води добре оформена двурамена стълба. На това място е издълбано пещерообразно помещение с правоъгълен план и куполообразно покритие, добило популярното название „скална гробница“. Южно, под масива с тези изсичания, се намира скална площадка, на която през 5 или 6 век е изградена църква. Простира се на териториите на села Орещец (община Харманли), Дъбовец и Малко Градище (община Любимец).
14	Църква "Св. Атанасий"	с. Ефрем	Построена е през 1887 г. от местното църковно население.

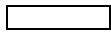
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Гнездово находище на редки застрашени дневни грабливи птици (Защитена територия)	гр. Маджарово – 3 км асфалтов път североизточно от центъра на града в посока с. Бориславци на левия бряг на р. Арда, с. Горно поле, м. Кован Кая	Намира се в землището на с. Горно поле. Единствената защитена територия в общината със статут на природна забележителност, обявена с цел опазване гнездови находища на редки и застрашени видове птици. От видовете, включени в червената книга на България, по скалните вулканични ниши гнездят уникалните за цяла България и Европа белоглав и египетски лепояд. Може да се види и черният лепояд или още наричан картал. Тук могат да се наблюдават и други застрашени и редки видове като черният щъркел, белоопашат мишелов, син и пъстър скален дрозд и още много други интересни видове птици.
2	Меандрите на р. Арда	гр. Маджарово – 3 км асфалтов път североизточно от центъра на града по пътя за с. Бориславци	В средното си течение река Арда образува множество красиви меандри. Едни от най-впечатляващите и лесно достъпни за любителите на природните феномени са тези на входа на язовир "Ивайловград" между Маджарово и Бориславци. Меандрите на Арда заедно с нейните пясъчни плажове, язовир "Ивайловград", внушителният скален пръстен около Маджарово и изключително богатото гео и биоразнообразие формират уникален по рода си природен комплекс с много голям потенциал за развитие на екологичен и специализиран туризъм.
3	Патронка (Защитена местност)	гр. Маджарово, с. Бориславци	Запазване естествените местообитания на защитени и редки видове птици и растения, включени в Червена книга на РБ и в списъка на застрашените видове в Европа.
4	Защитена местност „Гюргена“	гр. Маджарово – 4 км асфалтов път югоизточно от центъра на града в посока с. Сеноклас, в т.ч. 0,5 км отбивка вляво	Намира се на юг от защитената местност "Патронка" в землището на обезлюденото село Габерово. Най-малката защитена територия в общината, имаща национално природозащитно значение. Опазване на местообитанията и популациите на редки и застрашени видове растения, защитени видове земноводни, влечуги, птици и бозайници. Опазване на включения в Червената книга на България - трицветни ношник. Съхраняване на забележителен ландшафт.
5	Защитена местност „Момина скала“	гр. Маджарово – 15 мин. пеша западно от центъра на града, в т.ч. 1 км асфалтов + 0,5 км черен път, на десния бряг на р. Арда	Намира се на юг от защитената местност "Черната скала" в землищата на гр. Маджарово и с. Бряговец (община Крумовград). Опазване на защитени и застрашени растения и животни като: южно подрумиче, жерардова урока, сарделовидно клеоме, черноморска ведрица, нежен микропилум, леперудовиден салеп източен чинар и др. „стотици видове пеперуди, сухоземни костенурки, жълтокоремник, скален орел, сокол скитник. Опазване на популациите и местообитанията на защитени и застрашени от изчезване видове растения и животни, в т.ч. пеперудовиден салеп, източен чинар, южно чапличе, морковидна стефанофия, нежен лопен; Опазване на уникални скални ландшафти
6	Защитена местност „Черната скала“	гр. Маджарово – 4 км асфалтов път северозападно от центъра на града в посока с. Горно поле на левия бряг на р. Арда.	Намира се на запад от природната забележителност "Кован кая" в землищата на селата Горно поле, Горни Главанак, Румелия и Тополово. Най-голямата защитена територия в общината, обявена с цел опазване на хабитати и значително видово разнообразие на животни и растения, защитени и застрашени от изчезване в национален и европейски мащаб. Недалеч оттук могат да се видят характерните за Източни Родопи тракийски скални ниши. Запазване на местообитания и популации на защитени и редки видове растения и животни в т.ч. южно подрумиче, черноморска ведрица, тракийски магарешки бодил, жълтокоремник, шипобетра и шилоопашати костенурки и др.
„Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A "Greece - Bulgaria 2014-2020" Cooperation Programme.“			

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Тракийски скален култов комплекс Алтън тепе и късноантична крепост в м."Хисаря"	с. Ангел войвода	<p>Сред множеството мегалитни паметници в Община Минерални бани, тракийският култов комплекс край с. Ангел войвода заема особено място. Древното светилище – едно от най-големите в България, е със статут на паметник на културата от национално значение. Комплексът се намира върху скалист връх, известен под името Асара. По билото му е оставила следи мощна крепостна стена, а по скалите са издълбани над 50 (култови) ниши. При подхода към височината е оформен скален басейн с трапецовидна форма и заоблени ъгли – вероятно съоръжението е служило за жертвеник. В най-високата част, на три зъбера, са изсечени култови съоръжения. Върху най-източното е оформен гроб, до който водят пет стъпала.</p> <p>Шарапаните, както на Перперикон, така и на други места в Източните Родопи са каменни корита, които са свързани с ритуалите на траките, още от времето на късно-бронзовата и ранно желязната епоха. Има регистрирани стотици такива, като всички те са с различна форма и големина. Откритата шарапана е дълга почти 6 метра, но липсва дълбочина. Необходимо е да бъдат направени още разкопки, за да се установи за какво е била предназначена.</p> <p>За по-късния римски и античен период, ние вече можем да твърдим, че крепостта на „Хасара“ над село Ангел войвода в община Минерални бани е била изградена някъде в края на 4-ти и началото на 5-ти век. Нейния най-силен период на съществуване е бил по време на така силно изявената и добре документирана исторически дейност на император Юстиниан. Той управлява Източната римска империя през 6-ти век и е един от най-великите източноримски императори. Реално по време на неговото управление за последен път в границите на днешна България се изгражда една много силна отбранителна система, която започва още от река Дунав, втората отбранителна линия е по Стара планина, а третата е именно тук, в Родопите.</p>
2	Праисторическата крепост от времето на траките "Голямото Градище"	1,5 км. северно от с. Горно Брястово	<p>Строена от големи ломени камъни без хоросан. Тя е елипсовидна, а стените ѝ, дебели средно по 2,5 м, са в състояние на разсип. Дълга е 150 м и широка 50м, застроената площ е 5-6 дка и има два вътрешни зида.</p>
3	Стъпката на Богородица	с. Минерални бани	<p>Следата от римската епоха е запазената и до днес забележителност, известна като "Стъпката на Богородица", която е изсечена в естествена скала. Тя се намира на 5 метра от първия минерален извор - в центъра на Минерални бани, дълга е 2 метра, дълбока 1 метър и широка 0,75 м. Според историците това е старинен саркофаг, а местното население е създало легенда, която гласи, че това е стъпката на Богородица, бягаща от преследващите я евреи.</p> <p>Хората вярват, че нейната "чудодейна стъпка" има лечебна сила, носи късмет и сбъдва желания. Затова и християни и мюсюлмани почитат това свято място и оставят конец или парче от дрехата си за здраве и щастие.</p>
4	Римска крепост „Свети дух“	с. Минерални бани	<p>Историческите сведения разказват, че на територията на Минерални бани е бил разположен така нареченият град Топлицос (Топлика), който наброявал около 12 000 жители. Предполага се, че след сраженията /битки/, римските войници са лекували раните си тук около топлите минералните извори. Така, благодарение на уникалните лечебни свойства на минералната вода е възникнал и древният град, наречен от римляните Топлицос. Археологически разкопки са доказателство, че около минералните извори е кипял интензивен живот през различните исторически времена. Крепостта "Свети Дух" е най-добре запазената историческа забележителност на територията на курорта. Името ѝ идва от намиращият се там параклис „Св. дух“. Строена е през римско време от големи рустифирани каменни блокове и е служела за отбрана на селището. Доказателство за строежа и през римско време са и различните строителни техники и материали. Крепостта представлява неправилен многоъгълник с два входа от южната страна и две малки врати на западната и източната страна. Историческите предания разказват, че през Средновековието те са били заздани. Установено е, че крепостта е съществувала от II век до XIV век. През този период тя неколккратно е била разрушавана и изградена отново.</p>

5	Църква "Св. Георги"	с. Минерални бани	Това е най-новият и най-голям християнски храм „Св. Георги“ в с. Минерални бани, който привлича интереса на посетителите със своята красива архитектура./2006г. Е построена/
6	Крепост вр. Купена / Върга / Латницата	с. Сърница	Тракийска, късноантична и средновековна крепост вр. Купена / Върга / Латницата, с. Сърница се намира на едноименния връх, на 2.67 км северозападно по права линия от центъра на село Сърница. Стените на крепостта са изградени от ломен камък, споен с бял хоросан. Останки от крепостната стена се виждат само в северната част на билото.
7	Църква "Св. Никола"	с. Сърница	Около 1910 г. Сърница било голямо за онези години село. В него живеели будни хора – християни. Сред тях назряла идеята за църква, която да удовлетвори нуждата от духовност. Хората искали специална църква – намерили майстор чак от Казанлък, който изготвил красивият проект. Две години обработвал майсторът камъните за градежа, през които цялото население се редувало да го храни. Толкова добре познавал всеки един камък майсторът, че когато пренесли всичките на поляната, за да започне строежът, той установил че един липсвал. Бил откраднат от заблудена душица. Помолил да го върнат и казал, че строежът няма да започне без камъка. На сутринта – камъкът бил на мястото си и строежът започнал. Църквата била завършена през 1912 г. – годината е изписана на един от огромните свещници, които също са различни – те се въртят, което не е характерно за църквите в района. Има вътрешен балкон /втори етаж/ – тъй като християните били много и имало нужда от повече място за вярващите. Иконописите са дело на художници от Дебърската школа – Македония, и затова иконите също се отличават с характерност. Една от тях е Плачещата икона на Св. Николай Чудотворец.
8	Калето Сърница – стени на тракийска, късноантична и средновековна крепост със сигнална кула	над с. Сърница до прохода "Гидика"	Крепостната стена е изградена от ломени камъни без spojка на места включва стърчащите скали, конструктивно свързани със стената. Заградената площ е близо 2 дка. В по-ниския северен край на крепостта цитаделата е отделена с допълнителна напречна стена. По повърхността се намират керамични фрагменти от началото и от втората половина на I хил.пр.н. е., както и от римската епоха и средновековието. Тук е намерен един рядък ценен документ - военна диплома от император Елагабал, носеща дата 7 януари 221 г. Дипломата се съхранява в бившия придворен музей във Виена.
9	Шарапани (винарски камък „Шарап таш“)	с. Брястово	Представяват скални вдлъбнатини, направени от хората преди 2600-2800 години. Археологически разкопки датират тези находки около VIII-VI в.пр.н.е. Това са изкуствено направени вдлъбнатини в скалите с дълбочина 20-70 см. и диаметър 50-180 см. Всяка шарапана се състои от малко и голямо басейнче с наклонен под и открито или закрито каналче. Името шарапана идва от турската дума шарап и означава вино. От там се предполага, че в тях древните обитателите на тези места са преработвали грозде за вино. Счита се, че шарапаните са свързани с култа към бог Дионисий. Шарапани има в местностите „Каракая“, „Гарваница“, „Пожарището“, „Аврамов камък“ в землището на с. Минерални бани. Има и други подобни паметници в района, с различни форми и размери. Две са теориите за използването на тези интересни съоръжения: според едната това са винарни (за мачкане на гроздето за вино), а според другата – при рудодобив, за пречистване на стритата руда с вода. Според някои автори шарапаните са синхронни с мегалитните паметници (от I хилядолетие пр. Хр.) и са използвани дълго време. Само в землището на село Брястово са открити над 200 бр. шарапани разположени на високи и труднодостъпни места, а в близост е открит древен златен рудник.
10	Църква "Св. Атанасий"	с. Сусам	Построена е през 1898 г. По-късно, през 1925 г. към нея е пристроена камбанария. Църквата е декларирана като художествена културна ценност заради живописването на медалиона на свода, царските двери и венчилката, иконите от царския ред и празничния пояс. Отбелязана като ценност е и архитектурата на сградата.
11	Джамия	с. Колец	Интересна със своята архитектура и стенописи.
12	Джамия	с. Боян Ботево	Интересна със своята архитектура и стенописи.
13	Джамия	с. Караманци	Интересна със своята архитектура и стенописи.
14	Тракийска крепост на вр. "Орлови скали"	в местността "Орлови скали", на 3 км западно по права линия от центъра на село Сърница	Тракийската крепост от новожелязната епоха се намира в местността "Орлови скали", на 3 км западно по права линия от центъра на село Сърница. Керамиката по повърхността е от 2-рата половина на I хил.пр.н.е.
15	Слънчев часовник	с. Минерални бани	Този часовник е уникален и чрез него могат да се отчитат не само часовете, а минутите, секундите и дните, така че той едновременно с това изпълнява функцията и на календар. Втори такъв има в Мексико с 5 стъпала, докато този в Минерални бани е със седем стъпала.

№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Защитена местност "Аида"	землището на с. Спахиево	Защитената местност има площ от 3,5 ха. Представява естествена, вековна, семенна букова гора.
2	Природна забележителност "Находище на момина сълза и божур" (Защитена територия)	м. Дренака, с. Спахиево	Природната забележителност има площ от 3 ха. Обявена е за защита е с цел опазване находище на момина сълза и божур.
3	"Дикилиташ" (Защитена територия)	землището на с. Сърница	Има площ от 0,2 ха. Обявена е за защита с цел опазване на водопад на р. Харманлийска.
4	Резерват "Борака"	землището на с. Сърница	Резерватът има площ от 14,78 ха. Обявен е за резерват с цел опазване на вековна, естествена, саморазмножаваща се гора от черен бор. Средната възраст на дърветата е между 120 г. и 150 г.
5	"Орлови скали" (Защитена територия)	землището на с. Сърница	Това е уникален скален комплекс от интересни и величествени скали, някои от които достигат 30- 40 м. височина. Скалният феномен наподобява средновековен замък със здрави кули. На много от скалите са издълбани трапецовидни култови ниши. По-голямата част от тях имат трапецовидна форма, но има и цилиндрично засводени. Два скални откоса м/у скалите (Доган кая - Орлови скали) естествено защитават пространство от около 1.5 дка, допълнително преградено от крепостна стена от ломен камък, без спойка. Скалният комплекс е защитена природна забележителност. Тук е имало старо тракийско селище, като и до днес се виждат останки от крепост от новожелезната епоха. Тракийската крепост от новожелезната епоха се намира в местността "Орлови скали", на 3 км западно по права линия от центъра на село Сърница. Керамиката по повърхността е от 2-рата половина на I хил.пр.н.е.
6	"Пробития камък" (Защитена територия)	землището на с. Сърница	Природната забележителност има площ от 1 ха. Представява комплекс от интересни скални образувания. Скалата е висока 4 метра, а ширината и е повече от 12 метра. Наподобява на чудните мостове на Еркюприе , с тази разлика, че се намира на било, а не на дефиле /река/. Освен отвора, има и голяма закрыта пещера.
7	Природна забележителност „Огледната скала“	землището на с. Брястово	Природната забележителност заема площ от 1,5 ха. Обявена е за защита е с цел опазване на скални образувания.
8	Пещера Голямата Ев кая	с.Спахиево, общ.Минерални бани	Диаклазна пещера с дължина 18м и денивелация 3м
9	Пещера Липовица	с.Сърница, общ.Минерални бани	Диаклазна пещера с дължина 11м
10	Пещера Иванов камък	с.Сърница, общ.Минерални бани	Тази пещера е, че над южния вход , по гладката стена на скалата, оцветена в червено-кафяв цвят са издълбани 7 броя трапецовидни култови ниши - остатъци от култови обичаи на старите траки. Вероятно пещерата е била използвана от тях за светилище или за някакви култови обичаи. По околните скали в целия район се намират множество такива трапецовидни ниши и следи от тракийската култура. Картирана на 22/06/1980г от Борис Колев и Жечо Стайков - "Аида" Хасково
11	Пещера Душковица	с.Сърница, общ.Минерални бани	Диаклазна пещера с дължина 14м и денивелация 3м
12	Пещера Пещурата	с.Сърница, общ.Минерални бани	Диаклазна пещера с дължина 28м
13	Пещери Калето 1 и Калето 2	с.Сърница, общ.Минерални бани	Диаклазни пещери с дължина18м

„Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Сводест мост на Мустафа паша	гр. Свиленград	Мостът е единственият напълно запазен елемент от някогашния цялостен комплекс от кервансарай, джамия, чаршия и хамам. Той е построен по нареждане на Мустафа паша, везир на султан Сюлейман I Великолепни /Сюлейман Ел Кануни/. Годината на построяването 1529 г. е предадена с числените значения на арабските букви в последните две думи на надписа на моста: хасана абадие, т.е. вечно добро дело. Така, едновременно със строителството на моста, Мустафа паша бил възприет и като основател на новото селище Свиленград наричано по турски Мустафа паша къпрюсю т.е. "Мостът на Мустафа паша". Дължината му е 295 м, ширина 6 м. Застлан с гладко издялани камъни, на времето той е имал 20 красиви свода. Парапетите са от цели камъни. Броят на всички парапетни блокове на моста е 706, по 353 от двете страни. Надписът за построяването на моста е релефен на мраморна плоча, поставена на издигнат в средата на моста парапет, висок 6 м. Плочата с надписа е наричана от населението тареха, тарих т.е. история. Преводът на надписа гласи: "Този мост построи, когато бе халиф най-великият от султаните султан Сюлейман хан, син на султан Селим хан, да бъде продължител на безопасността и сигурността му техният везир Мустафа паша - бог да го покровителства за това, което създава. И то /построяването на моста/ бе най-дълготрайното негово добро дело през годината, на дата на която стана едно вечно добро дело".
2	Исторически музей	гр. Свиленград	Исторически музей – Свиленград е създаден през 2007 г., на база на съществуваща по-рано музейна сбирка, създадена в края на 60-те години на миналия век. В нея се съхранявали предимно фотоекспозиции, антични и средновековни монети, археологически и етнографски материали. През 70-те години експонатите се водят на отчет в Хасковския исторически музей. През 90-те години за нуждите на музейната сбирка е предоставена реставрираната къща на д-р Цукровски в центъра на града, интересна с характерната за началото на XX в. архитектура. Исторически музей – Свиленград полага грижи за съхранението и опазването на нематериалното и материалното недвижимо и движимо културно наследство на населението по долното течение на р. Марица, Източните Родопи и Сакар планина. Музеят разполага с три експозиции: история, археология и етнография, в които са представени предмети с важно историческо, културно и научно значение, като документи, снимки, ръкописи, ордени, медали, оръдия на труда, облекло и предмети от градския бит, уреди, свързани с производството на коприна, памук и вълна, хладно и огнестрелно оръжие, лични вещи и др.
3	Антично и средновековно селище	гр. Свиленград, м. "Хисаря" край Канаклийската махала	През бронзовия и желязния период земите около днешния Свиленград били населявани от тракийското племе одриси. От времето на траките са останали следи от селища, надгробни могили, светилища, домени и други. В старата махала Канаклия е съществувала местност Могилата, наречена по името на голяма могила, в околностите на която са намирани останки от колесници. Късноантичният автор Прокопий Кесарийски пише, че при император Юстиниан (483 – 565 г. сл. Хр.) било построено или заздрано укрепление, назовано Бурдетто (гр. Βοῦρδέττω). Много историци свързват този градеж със старите руини в м. Хисаря при старата махала Канаклия в Свиленград.
4	Долмен	с. Студена, м. "Капаклия", 12 км СИ	Долменът в с. Студена, общ. Свиленград се намира в местността „Капаклия“ край селото. Той е част от т.нар. „мегалитна култура“ по българските земи, в частност региона на Странджа-Сакар. Състои се от две отвесно разположени каменни плочи, забити в земята, които образуват камера и трета хоризонтална, която ги покрива. Мегалитните паметници са познати в своите три разновидности – менхир, кромлех и долмен. Мегалитите са древни обекти, произхождащи от новокаменната, бронзовата и ранната желязна епоха. Обработката на камъка при тях е относително несъвършена, груба. За разлика от стандартната строителна техника на зидането, мегалитните съоръжения се сглобяват от елементи, които се допират само по ръбовете си. Обикновено се състоят от минималния възможен брой гравитни елементи (плочи, стълбове).
5	Паметник на героите от войните	гр. Свиленград	Намира се на площад "Свиленград". Построен е в памет на загиналите във войните герои от Свиленград и общината. Върху гранитните му стени са изписани над 100 имена на хора, пожелвали живота си за свободата./2008г./
6	Църква „Живоприемният източник“	гр. Свиленград	Църквата е построена около 1860 г. основно с дарения от жителите на махала „Гебран“. По време на Междусъюзническата война (1913) църквата е разрушена до основи, а след приключването на войните, започва нейното възстановяване, което продължава до 1924 г. На площ от близо 4 000 кв. м. е оформена богато озеленена, красива паркова среда, чийто център е църквата. Изцяло реконструирана е алеята мрежа, по която са разположени и основните места за отдих на живущите в квартала. Алеите са покрити с цветни бетонови плочи. Засадени са широколистни и иглолистни дървета, масивни групи от цъфтящи и вечнозелени храсти и пълъзящите храстови видове. Присъстват и няколко броя ниски широколистни екзотични видове. Богатата дървесна и храстова растителност ще се поддържа с автоматизирана система за поливане. На мястото на съществуваща детска площадка е проектирана и изградена нова, оборудвана с модерни детски съоръжения и пейки. Поставена е ажурна ограда с три входа, които са свързани с основните подходи към църквата. Монтирано е ново алеино осветление. Масивната страда на храма е подчертана с нощно осветление.
7	Църква "Света Троица"	гр. Свиленград	Църквата е построена с доброволни пожертвования през 1834 г. на мястото, където вероятно е било културното средище на българското население по онова време. Построяването на църквата е било дело на българите от трите махали на града - Баяндър/благородник/, Канакли/предградие/ и Гебран/неверник т.е. християнин/ и затова може би е наречена "Св. Троица". При опожаряването на града през 1913 г. църквата също изгаря, но формата и била запазена при възобновяването. През 1847-48 г. към църквата е построено първото светско училище в града. Днес то носи името на един от своите основоположници и главен учител Христо Попмарков.
8	Праисторически и протоисторически ямен комплекс	с. Капитан Андреево, м. "Хауза"	Този комплекс от периода между 5200 и 4800 години преди Христа няма аналог в Югоизточна Европа и е сериозен принос към знанието за първата европейска цивилизация, процъфтявала в днешните български земи. Вторият етап на използване на изследваната местност е средната бронзова епоха – около 1800 – 1700 г. пр. Хр. Установени са отново няколко обредни ями, които са рядкост в българските земи. Третият период на използване на района е от ранната и късната желязна епоха – I хилядолетие пр. Хр. Проучени са няколко десетки тракийски обредни ями, някои от които с много големи размери. Хронологически накрая идват две средновековни землянки и поне три обредни ями с човешки жертвоприношения от VIII-IX век.

9	Останки от римски път "Виа Диагоналис"	с. Капитан Андреево, м. "Хауза"	Според находките в проучения участък с дължина около 130 м той е използван от II до VI век. Изграден е от едър речен чакъл и има ширина около 18 м. Досега регистрираните участъци от този военен път по цялото му протежение от Средна Европа до Константинопол са с ширина 6-8 м. В България досега откритите участъци от Виа Диагоналис са край Харманли и Костинброд. Само край Капитан Андреево участъкът е толкова дълъг. Находката в местността Хауза бързо предизвика удивлението на всички специалисти по античността на българските земи и заради голямата ширина на пътя от 18 метра, заради която може да се направи аналогия с днешните магистрали.
10	Скална църква	с. Маточина, м. "Дели кая", 2 км югозападно	Скалната църква при с. Маточина е издълбана във варовикова скала и се намира на 2 км югозападно от селото в местността „Декиля кая“ (Пробит камък). Лицето на скалата е гладко изрязано и по десетина широки изчукани стъпала, намиращи се от двете страни на входа, се слиза към малък сводест коридор, с дължина 4,40 м, ширина 3 м и височина 3,5 м. Вътрешността на църквата е правоъгълна, засводена отгоре. Тя има размери 7 x 9,85 м, при сегашна височина на свода 5 м. На източната стена на черквата, която няма абсида, има три ниши, разположени на 2 м от пода, които вероятно са служили за поставяне на икони. От двете страни на входния коридор до изхода има по две квадратни ниши. По-навътре, от лявата страна, на същата височина има още една такава ниша. Над църквата са открити няколко издълбани в скалата гроба, ориентирани изток-запад. Най-голямата концентрация на скални църкви е в района на р. Русенски Лом и в Мала Азия, при Амасия и езерото Ван. Скалната църква при с. Маточина, както и тази при с. Михалич, са направени от монаси-отшелници около X в. Скални църкви и манастири са издълбавали в скалите и последователи на различни ереси, които са били многобройни в онази епоха. През 1968 г. скалната църква при с. Маточина е обявена за паметник на културата от национално значение.
11	Средновековна кула (Крепостта Букелон)	с. Маточина, м. "Кулата", 200 м северно	Село Маточина е разположено до българо-турската граница, на десния бряг на река Тунджа. В северния му край се издига стръмен хълм достъпен само откъм селото. Тук е имало преградна стена, от която сега са останали само следи. На 50 м. от нея, нагоре по хълма, е почвала крепостта Букелон - най-близката охрана на Одрин от север. Тя е една от най-добре запазените военни постройки у нас. Крепостта, която опасва билото на хълма, е широка около 65 метра и е дълга 150 метра. От нея най-добре е запазена защитната кула при входа и част от двойния крепостен зид при вратата. Кулата и стените са градени от ломени камъни и пояси от 4 реда тухли споени с бял хоросан. Тя е била издигната на три големи етажа. Последният етаж с полуцилиндрична форма е служил като малък параклис, в който се черкували обсадените защитници на крепостта. Бойниците са разположени от всички страни, а до тях се е стигало посредством дървени стълби. Крепостта е построена през римската епоха. Тук край Букелон през 387 г. се е провело голямо сражение между войските на император Валент и готите. То завършва с пълен разгром на римската армия, а императорът загива в боя. Крепостта е използвана и престроявана през вековете. Строителната техника - смесена зидария с декоративни тухлени пояси и бял хоросан ни подсказва епохата между XII-XIV век. В страни от входната врата е вграден кръстов тухлен монограм на владетеля ѝ от XIV в. Буквените знаци сочат името Михаил. Известно е, че към 1328 г. българският цар Михаил, воювайки срещу Андроник III, достига чак до Димотика. Възможно е по време на този поход българският цар да е възобновил набързо крепостта. Близко до тази крепост на 14.04.1205 г. българските войски, водени от цар Калоян, разбили рицарската армия на латините и пленили техния император Балдуин Фландърски. Пленникът бил отведен в Търново, където умрял през 1206 г. По време на турското владичество крепостта загубва значението си и запустява. През 1664 г. тук ловува султан Мохамед IV, от чийто дневник научаваме, че крепостта и селото под нея се наричат вече Фикла.
12	Средновековна крепост	с. Мезек, м. "Калето", 300 м западно	В околностите на село Мезек (община Свиленград), на възвишението Калето се издигат останките от средновековна византийска крепост от края на XI в. Тя е най-запазеното отбранително съоръжение в Родопите. Крепостта е имала функции на гранична стражева крепост. Охранявала е територии между реките Марица и Арда. Намира се в покрайнините на село Мезек, на 6 км югозападно от Свиленград и само на 1 км от гръцката граница. Някои историци смятат, че това е известната от писмените източници крепост Неутзикои, а други учени са на мнение, че на това място се е намирала крепостта Версиникия, край която през 813 г. хан Крум разгромява византийските войски и завладява Тракия. При няколко археологически разкопки са открити предмети отпреди XI век. Построяването на твърдината се отнася към времето на византийския император Алексий I Комнин (1081-1117 г.). Стените на крепостта ограждат площ от около 7 декара с форма на неправилен четириъгълник с размери 110/60 м и са изградени от ломени камъни, споени с бял хоросан, украсени с три тухлени пояса от външната страна. Крепостната стена е завършвала със зъбери, които са били запазени до 1900 г. Отбраната на крепостта е подсилена с девет кули със заоблена форма и височина над 10 м. Пет от кулите са разположени на южната крепостна стена (две ъглови и три по фронта), две на западната (по средата и на главния вход) и по една на северната и на източната стена. Крепостта е функционирила до османското нашествие в края на XIV в. Тя е замислена като солидно фортификационно звено и в нея е имало интензивен живот. Разкрити са няколко зърнохранилища с овъглено жито, където се съхранявали хранителите припаси. Многобройни са намерените железни върхове на стрели, шпори и конски подкови, свидетелстващи за ежедневието на войниците от гарнизона. Каменни мелници, метални инструменти и други подобни предмети пък разказват за бита на обикновеното население. Крепостта при с. Мезек е била много добре запазена до началото на XX в. Част от нея е разрушена около 1900 г., когато оттам са вземани камъни за строеж на турски казарми в Свиленград. Най-пострадала е северната крепостна стена. Тя е запазена до нивото на терена от вътрешната страна. Южната, западната и източната страна са се съхранили до височината на платформата, над която са се издигали зъберите ѝ.
13	Тракийска куполна гробница	с. Мезек, 600 м югозападно	Принадлежи към едно от най-монументалните съоръжения от този тип, открити в земите на древна Тракия. Гробницата представлява внушително съоръжение, ориентирано в посока изток-запад с вход от към изток. Тя е изградена от големи, добре обработени каменни блокове. Градежът е на "суха зидария", без хоросан. Блоковете са свързани помежду си с железни и дъбови скоби. Общата ѝ дължина е 29,95 м. Дромусът /коридорът/ е дълъг 20,65 м, широк 1,55 м, и висок 2,40 - 2,60 м. От него последователно се влиза в две камери /предверия/ с правоъгълен план, след които следва кръгла камера с кошеровиден купол. Гробницата е използвана многократно, броят на извършените погребения е не по-малък от 4. Погребани са били представители на тракийската аристокрация. В нея са открити множество предмети от злато, сребро, бронз, желязо, стъкло, фаянс и глина. Датират се от IV - III в. пр. Хр.

14	Скална църква	с. Михалич, 3 км източно	Скалната църква при село Михалич е единствената в България с уникална трихонкална форма. Цялата е изрязана /издълбана/ във варовикова скала. В план тя представлява същинска засводена трихонкална църква, сякаш е градена от обикновен строителен материал. Вътрешното ѝ пространство се възприема като кръстовидно-куполно. Конхите са с почти еднакви размери: двете странични са дълбоки по 4 метра и широки 3,60 метра, а източната е 4x4 м. Дясната страна на последната е разширена поради окъртване на скалата, за което не може да се каже дали е станало още при оформянето на църквата. Това окъртване сега е запълнено със стеничка, изградена от ломени камъни. В дъното на източната конха /апсидата/ е направен олтар - стена от плочести камъни, висока 0,80 м. и широка в средата 0,85 м. Стремелът на строителите, скалната църква да наподобява градена, стига до там, че в средата ѝ е издълбан централен купол с диаметър 5,5 м. и височина от пода 6 м. Църквата има и други архитектурни елементи, характерни за градените постройки. Вместо тромпи или пандантиви, които биха окъртили четвъртитото пространство между конхите, над които стои куполът, тук от двете страни на източната конха на 2,60 м. от пода има каптели на колони /или пластири/. Те са изградени около 30 см. и поставени в ъгъла, изрязан между източната и страничните конхи. Този ъгъл е образуван от двете стени, широки по 90 см. Така е постигната илюзия, че куполът е носен от колони. В ъгъла между източната и лявата конха е издълбан кръст, с разширени навътре рамене, висок 0,30 см. Други изображения или стенописи по стените няма. Подът е направен върху скалата, върху която има натрупан тънък слой /до 0,10 м./ пръст. Всички усилия да се намерят някакви по-точно датирани указания се оказаха неуспешни. Отвън около църквата, по повърхността има незначителни фрагменти от ранносредновековна керамика, а в близката околност - следи от стари селища от различни епохи. Скалната църква при Михалич се отличава от всички скални църкви у нас по своята сложна, трихонкална форма, която на балканския полуостров е застъпена само в градените сгради, познати още в античната епоха и при църквите в ранновизантийското строителство. Тя вероятно е направена в неспокойните години около X в. Скалните църкви, манастири и монашески скитове са дълбани по скалите от монаси и отшелници, последователи на различни ереси, които са така многобройни по това време.
15	Тракийска куполна гробница	Връх Шейновец	Под връх Шейновец (704 м н.в.) се намира още една тракийска куполна гробница. Преддверието ѝ е малко и почти разрушено, куполното помещение засега е запазено, но подовата настилка е изцяло разбита от иманяри.
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Находище на Блатно кокиче - Лозенски път (Защитена местност)	гр. Свиленград	Находище на блатно кокиче.
2	Находище на див Божур (Защитена територия)	с. Костур, Таушан баир	Находище на див божур.
3	Находище на Наделенолистно великденче (Защитена местност)	с. Щит	Опазване на растителен вид - Наделенолистно великденче (Veronica multifida L.) и неговото местообитание.
4	Дервишка могила (Защитена територия)	с. Дервишка могила	Скални образувания.
5	Калето (Защитена територия)	с. Мезек	Скално образувание около средновековна крепост.
6	Връх Шейновец	югозападно от с. Мезек	Височината му е 703,6 метра. Върхът е известен сред местното население още и с турското име Курт кале - в превод „Вълчата крепост“. Тук на 5.10.1912 г. става първото сражение в Балканската война. В него загиват 14 от охраняващите котата войници от 30-ти Шейновски полк, дал името на върха. На самия връх има издигнат паметник в памет на загиналите. Днес на върха се издига телевизионна кула с височина над 100 метра, която се забелязва отдалече. При хубаво и ясно време от върха се вижда Бяло море в Гърция, както и част от ръкава на ивайловградския язовир. До самия връх може да се стигне с автомобил като се мине през село Мезек. Пътят е в добро състояние, единственият му недостатък е, че на места е стръмен и доста тесен.
„Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е финансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian - Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A "Greece - Bulgaria 2014-2020" Cooperation Programme.“			

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Средновековен некропол	гр. Симеоновград, м. "Белана", 2 км източно	Обявен за Архитектурно-строителен обект от Античността и Средновековието с национално значение.
2	Крепост Констанция	гр. Симеоновград	Късноантичен и средновековен град Констанция се намира на височина "Асара", северно от квартал Злати дол, на десния бряг на река Марица, на 2.46 км източно по права линия от центъра на град Симеоновград. Същинският средновековен град от XI-XII в., е на левия бряг на река Марица в местността Градището, точно срещу крепостта. Тази крепост се оформя като един от най-големите и стари градове в Северна Тракия, съществувал от IVв до началото на XIIIв. Тук ясно личат яки зидове, дебели около три метра. Входът на крепостта е от север. При разкопки на крепостта са намерени подземни тунели с разклонения.
3	Храм "Св. Богородица"	кв. Злати дол, гр. Симеоновград	От църквата „Св. Богородица“ в момента са останали части от външните стени. Строена е в началото на 50-те години на XIX век.
4	Храм "Св. Николай Чудотворец"	гр. Симеоновград	Строена е през 40-те години на XIX век. Патронът не е избран случайно. Разположен по течението на р. Марица, Симеоновград е известен с развито салджийство, а закрилник на моряци и салджии е свети Николай Чудотворец. Според летописната книга през 1856 г. в двора ѝ е построена друга църква, която е съборена около 1866-1867 год., бивайки малка за разрастващото се селище. Новата е издигната през 1868 г. Запазени са почти всички икони, дело на Георги Данчов Зографина. На всяка икона са изписани имената на дарителите. Изписването на храмовата икона на свети Николай, е от "Рука В. Ст. К. Москов 1868 г."
5	Римски път	с. Троян	През с. Троян минава стар римски път, а на 1.5 км. от селото и в самото село е са открити големи милиарни колони без надпис. В местността Манастирчето, в близост до селото, са запазени стари римски постройки. От с. Калугерово до с. Тянево е минавал римският път Виа Сингидунум или Виа Милитарис, който е свързвал Централна Европа с Балканския полуостров и Мала Азия, където са открити 6 пътни колони, три от които се пазят в Историческия музей в гр. Хасково.
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	-	-	-

„Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № В2.6с.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian - Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No В2.6с.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A "Greece - Bulgaria 2014-2020" Cooperation Programme.“

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Надгробна могила	с. Маджари	Този обект е проучен отчасти. Железният меч и керамичен материал, произхождащи от насипите на разкопани от иманяри принадлежат към късната желязна епоха. Най-забележителни са скалните ниши („Каванлъци“, „Кован кая“), в които се предполага, че е поставян прахът на покойниците. Тук е известна Попмартиновата дупка – старо-тракийска царска гробница. Отворът е под редица от 12 трапецовидни ниши, на 3,8 м височина от основата на скален навес. Наблизо има и няколко скални гроба. Попмариновата дупка е с четириъгълна форма, с дължина 2,75 м, ширина 1,50 м и височина 1,80 м. Оста и сочи север-юг. На южната страна, точно срещу входа е издълбана ниша. Входът има трапецовидна форма с височина 1м, ширина 90 и 65 см. В предната част – отгоре и отдолу на отвора – е издълбан правоъгълен жлеб за затваряне с каменна плоча. Тук има множеството надгробни могили, които за съжаление са повечето разграбени от иманяри. Друг типичен за траките белег, който са ни оставили, са следите от техните култови светилища, каквото е светилището открито в м.Аул кая /разположено в подножието на “Лъвската скала”. При направеното археологическо проучване наред с отломките от керамика и други керамични съдове и фигури бяха намерени следи от огнище и пепел, където са изгаряни жертвите. Има следи от двуредна каменна ограда от суха зидария. Некрополът при с.Долно Черковище е един от големите в Източните Родопи. Тук скалните трапецовидни ниши(над 80) са сгрупани при Кован кая и по отсрещната скала Саръкая. Самата гробница е в землището на село Орешари, на десният бряг на река Арда. Край селото, по време на строежа на язовир Студен кладенец, е открито тракийско селище от времето на римската епоха, в съседство със стар римски път. Край р. Арда има останки от две крепости, едната на връх Картал кая(Св. Георги), другата - на Сарлъка(Хисарлъка). Крепостта Хисарлъка се намира на 500 м източно от селото, изградена върху скалистият връх Св. Илия, от лявата страна на р.Арда. Крепостта има трапецовидна форма и загражда площ малко по-голяма от 1 дка. Стените са дебели 2м и са изградени от местен ломен камък, споен с бял хоросан. Площадката, върху която е изградена крепостта, е силно наклонена на север. Крепостните стени са издигнати от север, запад и част от източната страна. От юг и изток се издигат високи до 30 м отвесни и непристъпни скали, служещи като естествена защита. Стените са съборени до терена; само на югозападната страна те са запазени по 3 м и над земята. В тази част личи квадратната кула с размери 5x5 м. В крепостта и по склоновете на върха се намират фрагменти от средновековни глинени съдове. Извън крепостта, от запад, се виждат основите на малка четириъгълна сграда, ориентирана изток-запад – вероятно църква. На 100 м източно от крепостта, след седловината, местните жители са разкопали християнски гробове, оформени с каменни плочи. В гробовете са били открити стъквени и бронзови гривни(според описанието на очевидци – X-XI в.). В подножието на крепостта, източно от селото, личат следи от сравнително добре запазен стар калдъръмен път, който идва откъм одринското поле, през с.Долни Главанак и с.Тополово, все по левият бряг на р.Арда към крепостта при с.Рабово, до стената на яз. Студен кладенец, в района на който вероятно пътят пресичал реката, като е променял посоката си на юг.
2	Археологически комплекс, включващ паметниците: 1. Тракийско селище; 2. Тракийско култово място; 3. Скални ниши; 4. Скални гробници.	с. Долно Черковище	
3	Етнографски музей	с. Жълти бряг	Отразява културата и бита на местното население от този край. Създаден през 1980 г. етнографския музей в с. Жълти бряг съхранява богата експозиция, свързана предимно с културната традицията на населението в стамболовския край, Тракия и Родопите, неговото културно и стопанско развитие през годините на Възраждането. В колекциите му земеделското и животновъдството са представени като основни поминъци на населението от региона. Открояват се народни носии, килими, медни съдове, керамика, старинни оръжия, изделия от дърворезба, накити и църковна утвар, шити и плетени дантели.
4	Св. Димитър	с. Жълти бряг	Строителството на църквата “Св. Димитър Солунски” продължава четири години. Освещава се на 3 май 1859 г., което се удостоверява от текст на престолната плоча. Съществува предание, че
5	Скална гробница	с. Поповец, м. “Хамбар тап”, 2 км СЗ	Смята се, че е била направена от Одрисите (тракийско племе) в края на първото хилядолетие пр. Хр.
6	Надгробна могила	с. Поповец	Паметник на културата от национално значение
7	Тракийска крепост Хамбърлък телеси	с. Поповец	Паметник на културата от местно значение. Асфалтов път минава на 1,50 км от местността, по почвен път може да се достигне до подножието на скалата.
8	Селищна могила	с. Стамболово, м. “Бешкова и Машкова река”, 1,5 км южно от селото	Праисторическо селище от късната новокаменна и каменна епоха (V-IV хил. пр. н. е.).
9	Могилен некропол	с. Стамболово, м. “Двете чуки”, 1,2 км източно от селото	В 1966 г. в местността Двете чуки, срещу Гледка, при риголване на лозовите масиви, на няколко метра от едната могила е открита тракийска колесница от II в. колата е яремът са украсени с бронзови художествено изработени ажурни апликации и малки бронзови фигурки на пегаси, глави на глигани и актьорски маски. На задната страна на колесницата между две бронзови колонки в ионийски стил, обвити с бръшлян и ластари от лозица и украсени с червени камъни, централно място заема статуята на Аполон, свирещ на лира. През 1985 г. бе разкопана и съседната могила, в която бяха открити около 30 глинени съдове от същото време, поставени в гроба на покойника при погребален ритуал на изгарянето му. Около яз. Гледка има следи от римски и средновековни селища.
10	Могилен некропол	с. Стамболово, м. “Илярска гора”, 2,5 км северно от селото	Обектът е регистриран през юли 2008 г. по информация за иманярска интервенция. Той е от ранната желязна епоха. Могилите са издигнати върху ниски естествени кулминации, на билото на слабо изразен вододел, обрасъл с широколистна гора. Насипите им са основно от камъни – късове от местни вулкански скали, варовик и пясъчник, срещат се и единични речникамъни. Има регистрирани 6 гроба.
11	„Св. св. Апостоли Петър и Павел”	с. Стамболово;	Църквата в Стамболово е един от първите християнски храмове в Хасковския край – построена е през 1849 г. Носи името на апостолите Петър и Павел.
12	„Св. св. Константин и Елена”	с. Тънково	Църквата е построена през 1874 г. от родоплюбиви селяни. Мястото е подарено от Ленко Караиванов.Изографирането на иконите е направено от руски иконопис. Освещаването на църквата

13	Археологически комплекс, включващ 3 Скални гробници	с. Пчелари, 2,5 км ЮИ от селото, м. "Хамбар кая"	Околностите на с. Пчелари са осянати с паметници на културата от Античността и Средновековието. Такива са изсечените в ерозирани скали гробници в местностите „Хамбар кая“, „Ак кая“, „Кара ин“, „Мал казан“, „Ходжас“... В местността „Хамбар кая“ личат следи от 6 гробници, вкопани вертикално в горната част на масива и покрити с големи каменни плочи.
14	Скална гробница	с. Пчелари, м. "Кара ин", 2,5 км Ю-ЮИ	На около 2 км южно от село Пчелари в долината на р. Арда, на левия бряг, се намират редица беззвонни изветряли скали, с названия Аккая, Хамбаркая, Мал казан, Хаоджас и др. По стените на тези скали се виждат множество групи от трапецовидни култови ниши. На скалата Аккая, на около 10 м под най-високата и точка, се вижда трапецовидният отвор на скалната гробница Караин. Отворът ѝ (входът ѝ) е трапецовиден и се намира на югозапад на 700-800 м северно от р. Арда, точно срещу устието на р. Крумовица. Гробницата представлява камера с почти трапецовидна форма на плана, с дълж. 2,40 м и шир. На страните 1,80 и 2,30 м. Височината е 1,80 и при входа достига до 1,95 м. По средата на тавана е издълбан плитък купол. Подът на гробницата е равен, а ъглите са заоблени. На около 70 м западно от гробницата Караин, в основата на Аккая се намира още една скална гробница с пещоробна форма и арковиден вход. Тя представлява камера с широчина и дълбочина - 2,10 м и височина - 1,50 м. Подът е равен и абсидно извит в дъното, а таванът е сводест. Входът е сводест, обърнат на юг. По стените и тавана на гробницата има графити - многобройни по-късни рисунки: кръгове (символи на слънцето), лъчи, кръгове от точки, кръстовете, ромбове, четириъгълници и др. символи и знаци. Християнският кръстен символ е изрязан повече от десет пъти.
15	Средновековна крепост	с. Рабово, м. "Калето" /"Асара"/, 1,5 км западно	На 2 км западно от село Рабово, недалеч от стената на я. Студен кладенец, се намират останки на средновековната крепост "Асара". Крепостта впечатлява със стратегическото си положение и умело ѝ вграждане сред непристъпните канари, откъдето е имало отлична видимост към целия регион. Асара е заемала водеща роля за Византия в контрола и охраняването на земите ѝ в Източните Родопи. Укреплението е имало стени с височина 6 метра и дебелина 2 метра, изградени от каменни блокове, споени с хоросан. Имало е и 4 огромни скални кули, заграждащи вътрешността ѝ. В една от тези кули е открита малка пещера, а до нея гробове. Вътрешността на крепостта е била разделена на две части от друга стена. Горната част е била по-малката по размер и е имала охранителни кули. В наши дни части от крепостната стена са паднали, но са останали здрави на земята. В долната част са открити запазени основи на страда, строена с големи правоъгълни камъни
16	Скална винарна /шарапана/	с. Кралево, м. "Кайряка" /Кариерата/, 1 км южно	В посока на землището на Долно Ботево е открита добре оформена шарапана с две кръгли корита от края на II - началото на I хил. пр. н.е.
17	Могилен некропол	с. Кралево, м. "Кайряка" (Кариерата), 0,5-1 км южно от селото	Това са издълбани две тракийски скални гробници. Първата от тях, известна като „Пещерата“, има фурунообразна форма с елипсоиден вход, обърнат на юг, висок 1,85 м и широк 2,5 м. Вътре помещението се разширява и достига диаметър до 4 м и височина до 1,70 м. Ясно личат следите от изучаването на тавана и стените на гробницата. Подът е изравнен. В западната му страна е издълбан кръгъл отвор с диаметър 17 см, вероятно служил за поставяне на ритуален съд. В източната част има друг отвор с естествен произход (скална пукнатина), със следи от допълнително оформяне и останки от ниша. Големината на гробницата и отворът в източния край подсказват, че е използвана като естествена пещера. Втората гробница е „Малката пещера“ – изцяло изкуствено оформена гробница с отвор около 1 м сега е полуразрушена.
18	Тракийската крепост „Кралев връх“	с. Кралево	Разпръснати и недобре съхранени останки от крепостни стени. Крепостта е с кръгла форма с диаметър около 70м. Частично личи и втора стена (или вал) която огражда мястото. Напълно обезличена. Керамика няма. Тук мисля че става дума за укрепено тракийско селище. Върха нисък с много полегати склонове. На практика се намира на абсолютно равно място.
19	Тракийски комплекс при Източнородопски рид Чала	с. Кралево	Най-интересен е културният комплекс от тракийски паметници (крепост, светилище, некропол) при големият Източно родопски рид Чала. Проучванията установиха, че най-високата част на Чала, на около 2 км източно от Кралево, личат останки от три реда стени на тракийска крепост, които представляват каменни пояси (огради) от суха зидария (градеж без спойка). В района на крепостта се откриват железни върхове на антични и средновековни стрели. Тук е имало тракийско светилище от римската и пред-римската епоха. Останките от римската епоха са от III в. – открити са няколко оловни огледалца, някои от които с надпис, възхваляващ красотата. На около 1 км югоизточно от Кралево, при Ай бунар, по западните склонове на Чала има няколко групи живописни скали, потънали в пищна зеленина, които са трудно достъпни. Скалите са меки и ронливи, а издълбаните в тях ниши са в значителна степен отмити. В най-южната скална група се наблюдават 12 ниши, обърнати на юг и югозапад. Най-добре запазената от тях има височ. 60 см, шир. 35 см и дълб. 15 см. В близост личи незавършена скална гробница. На около 100 м на север, в другата група скали, освен почти заличените култови трапецовидни ниши, са издълбани две тракийски скални гробници. Първата от тях, известна като „Пещерата“, има фурунообразна форма с елипсоиден вход, обърнат на юг, висок 1,85 м и широк 2,5 м. Вътре помещението се разширява и достига диаметър до 4 м и височина до 1,70 м. Ясно личат следите от изучаването на тавана и стените на гробницата. Подът е изравнен. В западната му страна е издълбан кръгъл отвор с диаметър 17 см, вероятно служил за поставяне на ритуален съд. В източната част има друг отвор с естествен произход (скална пукнатина), със следи от допълнително оформяне и останки от ниша. Големината на гробницата и отворът в източния край подсказват, че е използвана като естествена пещера. Освен общото трудно достъпно разположение на скалите, входът на гробницата е поставен на издигната скала и изсечен – висок около 1,5 м праг – т.е. отвесно изрязаната скала я отделя от останалата стръмнина. Около входа все още личат изсичанията, които е трябвало да задържат каменната врата (плоча). На 4-5 м на „Пещерата“ са останките на „Малката пещера“ – изцяло изкуствено оформена гробница с отвор около 1 м сега е полуразрушена. В местността Ай бунар могат да се намерят фрагменти от ранно-тракийски (края на II – началото на I хил. пр. н.е.) и средновековни глинени съдове.
20	Надгробна могила	с. Долно Ботево, 2,5 км северозападно от центъра на селото, м. "Токмакли"	В местността Токмакли има селище от римската епоха (I-IIIв.). Керамиката на това място е червена, фина, с червен лак и друга – местна груба. Римска керамика има по повърхността и в местността Акмара, на 1 км северно от селото, където през 1958 г. е открит добре запазен в земята римски каптаж с резервоар, около който освен римска и късно-римска, се намира и средновековна керамика – явно изворът и каптажът му, възобновен през 1958г. са използвани през всички исторически епохи.
21	Тракийски шарапани	с. Долно Ботево	В полите на Чала откъм село Долно Ботево са открити тракийски шарапани /виноделни/, а при карстов извор в местността Акмара – напълно запазен каптаж с резервоар от IV век. От този район интересна е и големата находка от тракийски имитации на сребърни тетрадрахми от остров Тасос от I в. пр. н. е., в местността Терфилика , на около 2,5 км. От Долно Ботево, по посока на с. Кладенец е открит и сребърен нагръдник от V в. пр. н. е.

22	Късноримска и средновековна крепост Чала	с. Голям извор	Крепостта е едно от значителните укрепени места между р. Харманлийска и р. Арда, с останки от крепостни стени и битова керамика от неолита (V хил. пр. н. е.), ранно-желязната (I хил. пр. н. е.), римската (I-IV в.), ранно-византийската (V-VI в.) епохи и средновековието (IX-XIV в.). Част от стените на крепостта са изградени от големи каменни блокове, а други – от по-едри ломени камъни, споени с бял хоросан. В крепостта са намерени средновековни железни върхове на копия и стрели (IX-XIV в.) и ножове, интересни коланни апликации, обкови и токи, фибули, златна монета от имп. Андроник II (1282-1328г.), медна монета на имп. Михаил IV (1034-1041 г.), пръстен с монограми и няколко оловни печати на Василий Агапит, патриций от XI в., Алексей I Комнин, също от XI в. и Стафан Ватаци, севаст от XII-XIII в. Открити са също монети от VI-VIII в., също антични монети от Мароней II период на Филип II Македонски и др.
23	Тюрбе	с. Лясковец	Тюрбето "Демир баба" се намира в района на средновековното селище непосредствено под средновековния некропол, до чешма – свещен извор. Този факт дава основание да се предположи, че то е приемник на старо християнско оброчище.
24	Могилен некропол	с. Царева поляна, 0,3 км източно-североизточно от селото	Това е недобре проучен древен обект от епохата на Античността.
25	Църква "Св. Илия"	с. Царева поляна	Църквата в Царева Поляна тя е построена през 1858 г. Султанско разрешение за строежа е получено с условие, че тя трябва да бъде издигната на ниско място и за кратко време. Затова в изграждането се включват цялото население. Легендата разказва, че е била построена върху основите на старата църква. Храмът носи името на свети Илия и е осветен на Илинден. На този празник е селищният събор. Всяка година, с прекъсване по време социализма се прави общоселски курбан. Събират се в църковният двор, където след служба се осветява курбана. Има запазен спомен, че веднъж на този ден един човек работил и реката придоншла, което се приема като наказание за цялото село, защото на този ден не се работи
26	Параклис „Св. Георги“	с. Царева поляна	М. "Гьоргиденя", на пътя между селата Царева поляна и Стамболово, има лековит извор и параклис на името на Свети Георги. Той представлява четиристенна каменна постройка, изграден в югоизточния край на селото, под двата хълма, е Язмичката. Според предание, преди около 150 години, момиче на име Божка Кавръкова, сънува сън срещу Свети Дух. Явява й се човек, който казва да отиде на Ямача, под двете чуки и да копне с мотичка – там има лековита за очите вода. Изплашено момичето не прави нищо, но и не казва на никого. На следващата година, пак по същото време, сънят се повтаря, но със закана: "Ако не кажеш на никого и не направиш нищо – ще ослепееш". Момичето казва на дядо Гурко, който отива на мястото, копча и водата бликва. Зидва чешмичка, а по-късно е построен параклис от завърналите се от Балканската и Междусъюзническата война фронтоваци. Параклисът е над аязмото. Представлява една стая-църквичка с икони и иконопис по стените. Под нея е иззидано куполовидно кладенче за лековитата вода. Почита се на празника Свети Дух, който е на петдесет и първия ден от Великден. В Жълти бряг е известен като "Ста Труйца". На аязмото всяка година става общоселски събор с молебен и курбан. Нуждаещите се идват през цялата година, не само от селото, но и от околните селища. Измиват очите си и връзват конец от дрехата си на храст пред входа на чешмичката. След 60-те години на XX в. това свято място е изоставено, не се поддържа. Иконите са разграбени, стенописите – унищожени, а стените – окъртени. През 1977 г. за кратко време ловната дружинка превръща параклиса в хижа – с камина, маси, столове. През 2000 г. е възстановен – ремонтиран и възобновен, с общоселски средства. Осветен е на празника Свети Дух. Участват не само жители от селото, идват и живеещи в Хасково жълтибрияговци. Сега параклисът и мястото около него се поддържат от църковното настоятелство. Посещава се от нуждаещи се и вярващи в силата на лечебната вода.
27	Параклис „Св. Троица"	с. Жълти бряг	В югоизточния край на селото, под двата хълма, е Язмичката. Според предание, преди около 150 години, момиче на име Божка Кавръкова, сънува сън срещу Свети Дух. Явява й се човек, който казва да отиде на Ямача, под двете чуки и да копне с мотичка – там има лековита за очите вода. Изплашено момичето не прави нищо, но и не казва на никого. На следващата година, пак по същото време, сънят се повтаря, но със закана: "Ако не кажеш на никого и не направиш нищо – ще ослепееш". Момичето казва на дядо Гурко, който отива на мястото, копча и водата бликва. Зидва чешмичка, а по-късно е построен параклис от завърналите се от Балканската и Междусъюзническата война фронтоваци. Параклисът е над аязмото. Представлява една стая-църквичка с икони и иконопис по стените. Под нея е иззидано куполовидно кладенче за лековитата вода. Почита се на празника Свети Дух, който е на петдесет и първия ден от Великден. В Жълти бряг е известен като "Ста Труйца". На аязмото всяка година става общоселски събор с молебен и курбан. Нуждаещите се идват през цялата година, не само от селото, но и от околните селища. Измиват очите си и връзват конец от дрехата си на храст пред входа на чешмичката. След 60-те години на XX в. това свято място е изоставено, не се поддържа. Иконите са разграбени, стенописите – унищожени, а стените – окъртени. През 1977 г. за кратко време ловната дружинка превръща параклиса в хижа – с камина, маси, столове. През 2000 г. е възстановен – ремонтиран и възобновен, с общоселски средства. Осветен е на празника Свети Дух. Участват не само жители от селото, идват и живеещи в Хасково жълтибрияговци. Сега параклисът и мястото около него се поддържат от църковното настоятелство. Посещава се от нуждаещи се и вярващи в силата на лечебната вода.
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Студен кладенец (Защитена местност)	с. Бял кладенец, с. Рабово, с. Светослав	Това е специално защитена зона приета за включване в Европейската екологична мрежа НАТУРА 2000. Мястото обхваща язовир „Студен кладенец“, разположен в скално дефиле на река Арда, заобиколен от отвесни скали, стръмни брегове с оскъдна растителност и намиращите се в съседство планински ридове. Една част от територията на община Стамболово попада в границите на защитената зона. Общата и площ е 159 956 дка. Това е едно от ключовите места за опазването на застрашени видове птици, срещащи се в Източните Родопи. По-голямата част от планинските склонове около язовира са покрити със смесени широколистни гори, съставени от келяв габър, мъждрия, благун и горун. По-рядко в района се срещат чистите гори от горун или такива премесени с обикновен габър. Не са малко и местата покрай язовира покрити с гори и хрусталаци от келяв габър, драка и червена хвойна. Интерес представляват скалните комплекси, заемащи значителна част от територията на защитената зона. Невероятна е гледката от редуващите се скални комплекси с единични скали и каменисти сипеи. Навсякъде в района разпръснато са разположени открити пространства, заети от селскостопански земи и ливади, обрасли с тревни съобщества, в които преобладават видове като безизмата и луковичата ливадина. На територията на защитена зона „Студен кладенец“ са установени общо 219 вида птици. От тях 91 са включени в Червената книга на България. От срещащите се видове, 103 са от европейско природозащитно значение, а застрашените от изчезване в световен мащаб са 12 вида. Мястото, обхващащо територии около язовир „Студен кладенец“ е и от световно значение като представителен район за Средиземноморския регион. Тук могат да бъдат наблюдавани 7 от общо 9 установени за страната ни биомно ограничени вида. Това са испанско каменарче, голям маслинов присмехульник, червеногушо коприварче, скална зидарка, белочела сврачка и черноглава овесарка. Районът на язовира е от изключително значение за опазване на местообитанията на 69 гнездящи тук видове птици и 21 вида мигриращи или зимуващи водолюбиви птици. Мястото е уникално и с това, че една от двете колонии белоглави лешояди в България гнезди по скалистите брегове на язовира. Тук редовно идват да търсят храна и черните лешояди, гнездящи в националния парк „Дадя“ в Гърция. Районът на „Студен кладенец“ е едно от най-важните места в страната на гнездящите тук черен щъркел, египетски лешояд, сивоклъждосвирец, бухал, голям маслинов присмехульник и белочела сврачка. Мястото поддържа и значима на европейско равнище гнездова популация на синия скален дрозд.

2	Големият сипеи (Защитена местност)	с. Бял кладенец, с. Рабово	<p>Защитената местност "Големия сипеи" се намира на северния бряг на яз."Студен кладенец" и попада в землищата на селата Рабово и Бял кладенец. Площта е 653,9 ха. Обхваща силно пресечен и труднодостъпен район, разположен между стената на яз."Студен кладенец" и Качлъбук дере. Включва забележителни скални комплекси, сипеи, храсталаци и гори. Предстои включването ѝ в Общоевропейската екологична мрежа НАТУРА 2000. Районът се характеризира с изключително високо биологично разнообразие и е обявен за Орнитологично важно място от световно значение. Разнообразна растителност, сучлюбиви гори (ксерофилини), съставени основно от благун (<i>Quercus frainetto</i>), космат дъб (<i>Q.pubescens</i>) и чер (<i>Q.cerris</i>). Храстовата разстителност е от келяв габър (<i>Carpinus orientalis</i>), драка (<i>Paliurus spina-christii</i>), червена хвойна (<i>Juniperus oxycedrus</i>), глог (<i>Crataegus monogyna</i>), шипки (<i>Rosa sp.div.</i>). Големи площи са заети от сучлюбиви тревни съобщества с преобладаване на белизма (<i>Dichanthion ischaemum</i>), луковична ливадина (<i>Roa bulbosa</i>) и садина (<i>Crysopodon gryllus</i>). Районът се е обособил като орнитологично важно място, който е и потенциален сайт от мрежата НАТУРА 2000. ЗМ "Големият сипеи" е едно от двете най-важни гнездовища на белоглавия лешояд (<i>Gyps fulvos</i>) в България. Тук гнездат между 9 и 14 двойки от общо 30 за страната. Квалифицирани специалисти полагат грижи за подхранването на лешоядите и за опазването на новоизлюпените птици. Наблюдението на лешоядите в природни условия ги прави привлекателни и атрактивни за любителите на орнитологичното разнообразие.</p> <p>Наличието на общо около 87 вида птици прави района особено богат и интересен за природолюбителите. От тях 38 са с неблагоприятен природозащитен статус в Европа. От видовете включени в Червената ни книга тук гнездат между 6 и 9 двойки черни шъркели (<i>Cicinia nigra</i>), 1-2 двойки скални орли, 3-4 двойки египетски лешояди (<i>Neophron percnopterus</i>), Орел змияр (<i>Circus gallicus</i>), малък орел и осояд. Тук се срещат и орелът змияр, малкият креслив орел (<i>Aquila pomarina</i>) и черната каня (<i>Milvus migrans</i>).</p> <p>В защитената местност се среща и единствената в страната колония на сива чапла (<i>Ardea cinerea</i>), разположена върху скали. Интересно, че в този район гнездат и 7 от 9-те срещаните се в България биомно ограничени птици, характерни за средиземноморската зона: испанско каменарче (<i>Oenanthe hispanica</i>), голям маслинов присмехулик (<i>Hippolais olivetorum</i>), малко черноглаво коприварче (<i>Sylvia melanocephala</i>), червеногушо коприварче (<i>S. cantillans</i>), белочела сврачка (<i>Lanius nubicus</i>), скална зидарка (<i>Sitta neumayer</i>), както и други редки птици. Под режим на опазване и регулирано ползване от природата се поставят значителен брой видове диви животни и растения, които са изброени в приложенията на Закона за биологичното разнообразие.</p>
3	Находище на тракийски клин (Защитена територия)	с. Воденци	Находище на тракийски клин.
4	Находище на Родопски Силивряк (Защитена територия)	с. Рабово, м. Шейтан Кюприс	Находище на родопски силивряк.
5	"Дяволски мост" (Защитена територия)	с. Рабово	Защитената територия се намира в землището на село Рабово, община Стамболово. За природни забележителности като тази, у нас се обявяват характерни или забележителни обекти от нея
6	Източни Родопи	-	<p>Част от община Стамболово попада в защитена зона „Източни Родопи“ предложена за обявяване като част от Европейската екологична мрежа НАТУРА 2000. Това е зона, която следва да бъде обявена по Директивата на Европейския съюз за опазване на природните местообитания и дивата флора и фауна или както е известна накратко, Директивата за хабитатите. Тази защитена зона обхваща по-голяма част от Източни Родопи. Общата и площ е 2 173 530 дка. В границите и влизат и двата най-високи рида на Източни Родопи - рида Гюмюрджински снежник с височина от 1 463 м н. в. и рида Мъгленик висок 1 266 метра.</p> <p>На територията на защитената зона са съхранени незасегнати от човешката дейност гори от балканския ендемит планински ясен. Зоната е важна и за опазването на няколко типа крайречни гори съставени от елша, източен платан, бяла топола и върба.</p> <p>Други важни местообитания са смесените дъбови гори. Те са съставени от чер, благун и космат дъб. Тук те заемат значителна площ.</p> <p>Защитена зона „Източни Родопи“ е една от четерите зони у нас, на територията на които се среща ендемичната българска ела, известна още като Цар-Борисова ела.</p> <p>Защитена зона „Източни Родопи“ е най-важната зона за опазване популациите на двата вида сухоземни костенурки, срещани се у нас. Това са шипобедрената и шипоопашатата сухоземни костенурки.</p> <p>В миналото двата вида сухоземни костенурки са били широко разпространени. Днес обаче са застрашени от изчезване в световен мащаб и са включени в Червения списък на Международния съюз за защита на природата.</p> <p>Двата вида са приоритетни за опазване съгласно редица международни природозащитни документи: Бернската конвенция за опазване на дивата европейска флора и фауна и природни местообитания Конвенцията по международна търговия със застрашени видове от дивата флора и фауна Директивата на Европейския съюз за опазване на природните местообитания и дивата флора и фауна</p> <p>В българското законодателство сухоземните костенурки попадат под закрилата на Закона за биологичното разнообразие, съгласно който нарушителите се наказват с глоба до 10 000 лева и обезщетение за всеки убит екземпляр и Наказателния кодекс на Република България, съгласно който браконьерите се наказват с глоба до 5 000 лв., лишаване от свобода до 5 години и заплащане на обезщетение за всеки унищожен екземпляр.</p> <p>От влечугите интерес представляват и местообитанията на каспийската блатна костенурка. Мястото е от изключително значение за нейното опазване. Във водоемите може да бъде наблюдавана и другия вид водна костенурка - обикновена блатна. От 30-те вида прилепи, срещани се у нас в защитена зона „Източни Родопи“ са установени 19 вида. Пещерите по долината на Арда и край село Рибино осигуряват убежище на десетки хиляди от тези летящи бозанници. Сред тях са включените в Световния червен списък подковонос на Мехели, средиземноморски подковонос, малък и голям подковонос, дългопръст, голям и трицветен ношник.</p> <p>Горите по гръбката граница се посещават от скитащи кафяви мечки. Във водоемите на територията на защитената зона може да бъде видяна и видрата-вид защитен от изчезване в световен мащаб.</p>

7	Мост Арда	-	<p>Това е зона одобрена за включване в Европейската екологична мрежа НАТУРА 2000. В границите на тази защитена зона с площ от 150 224 дка попадат територии от община Стамболово. Защитена зона "Мост Арда" се намира в югоизточната част на България, в Източни Родопи. Мястото е част от долината на река Арда между язовирите "Студен кладенец" и "Ивайловград", заобиколена от гористи планински склонове и скални масиви.</p> <p>Най-голямата площ от територията на това място заемат смесените широколистни гори съставени от цер, благун и космат дъб. В тях се срещат и средиземноморски елементи като червената хвойна и дървовидният плоскач. Отделни райони в защитената зона са покрити от глог и жасмин. Горите по поречието на река Арда в защитената зона се редуват с огромни открити тревни пространства със сухолюбиви тревни формации и влаголюбиви около самата река. Големи площи заемат и земеделските земи, които са около самото долиноно разширение и по склоновете и заравнените била. Коритото на река Арда в този участък е много красиво, с пясъкливо-каменисто дъно и брегове обрасли с върби.</p> <p>На територията на защитената зона са установени 142 вида птици. 31 вида от тях са включени в Червената книга на страната ни, а от общият брой срещани се видове 65 са от европейско природозащитно значение. Тук могат да бъдат наблюдавани и 5 вида застрашени от изчезване в световен мащаб. Защитена зона "Мост Арда" е място със световно значение за опазването на някои видове птици, представителни за средиземноморския биом. Седем от срещаните се в България 9 биомно ограничени вида, характерни за средиземноморския биом могат да бъдат видени тук. Това са испанското каменарче, големия маслинов пресмехулник, белочелата сврачка, червенотоушото коприварче, малкото черноглаво коприварче, скалната зидарка и черноглавата овесарка.</p> <p>Мястото е уникално и с това, че е едно от малкото в България, които са от световно значение за опазването на черния лешояд, тъй като този вид редовно посещава района при търсене на храна.</p> <p>Тук се среща и световнозастрашения царски орел. Защитена зона "Мост Арда" е една от най-важните в страната ни и е от значение за Европейския съюз за опазване на видове като сивокият дъждосвирец, черния църкел, египетския лешояд, чухала и синия скален дрозд. Други видове представителни популации в района са градинската овесарка и ястребоушото коприварче.</p>
---	-----------	---	--

„Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № В2.6с.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No В2.6с.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A "Greece - Bulgaria 2014-2020" Cooperation Programme.“

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Общински исторически музей	гр. Тополовград	Музейна сбирка в Тополовград е съществувала още през 30-те години на XX век. Била е основана от Научно – Археологическо дружество “Долмен” – Тополовград, прекратила е своето съществуване през 1943г. През 1970 г. в местното читалище отново била създадена музейна сбирка, която през 1982г. е преместена в сегашната сграда – една от най-красивите в града. Строена е в началото на XX век от богатата Каваклийска фамилия Влайкидис (понастоящем изселници в гр. Солун). След изселването на гърците от района в периода 1923-1926 г., в нея се помещавало представителството на БЗКБ (Българска Земеделска и Кооперативна Банка) и на БНБ. Съвременната експозиция е разположена на два етажа и съхранява ценни предмети, документи и снимков материал, свидетелстващи за историческото развитие на района. На горния етаж е представена историята на района от древността до наши дни. На долния етаж е попелена етнографска сбирка
2	Църква "Света Богородица", паметник на Христос спасител	гр. Тополовград, централна градска част	Това е най-големият и най-представителен източноправославен храм в района. Днешната църква се издига на място, където още през XVIII век е имало православен параклис. С разрешение на турските власти, през 1800 г. жителите на Кавакли (старото име на Тополовград) построили по-голям храм, който да задоволява религиозните им потребности. Старата църква била вкопана на няколко метра в земята. През 1934 г. църковното настоятелство, съвместно с общинския съвет и гражданството, взело решение на мястото на старата църква да бъде изградена нова, още по-голяма и красива. Под ръководството на отец Яни Попхристов и майстора строител Божин Пенчев за две години 1936-1937 г. църквата била построена, покрита, измазана отвътре и оборудвана, за да може в нея да се извършва богослужение. В църквата “Св. Богородица” от 1934 г. до 1987г. е служил многоуважаваният в целия район отец Яни Попхристов. След неговата кончина през 1987 г. за свещеник е назначен отец Иван Янчев Михалев, който е и архиерейски наместник. Под негово ръководство църквата се обновява и ремонтира, построява се църковна ограда, оформя се църковен двор с чешма. Представителният интериор на църквата се дължи най-вече на красивия резбован иконостас (изработен през 1966 г. от Петър Кушлев и местни дърводелци) и богатото изографисаните стени (дело на Ангел Маляев и Тома Попянчев). През последните години местни художници и майстори са реставрирали стенописите и са изработили нов резбован владишки трон.
3	Манастир "Света Троица"	12 км. югоизточно от гр. Тополовград, на 4 км. от с. Мрамор и 6 км. от с. Устрем (отклонение 1,5 км от пътя Тополовград – с. Устрем)	Действащ женски манастир – едно от най-големите духовни средища в тази част на страната. Смята се, че манастир на това място е възникнал още през XIV в. по времето на цар Иван Александър под името “Св. Първоапостоли Петър и Павел”. Вероятно е бил опустошен през 1373 г. от настъпващите на север турски орди под предводителството на Тимурташ бей. Отново е бил възстановен през XVIII век. Историята на манастира е тясно свързана и с хайдушкото движение, заради което и до днес той е известен като “Хайдушкият манастир”. В манастира са отседвали и укривали легендарните народни водачи: Вълчан войвода, Индже войвода, Кара Колно, Христо войвода, Далъ Стоян, Кара Добри, Гарабчи Георги и др. След оттеглянето си от хайдушкия живот през 1812 г. Христо войвода приел монашество и бил обявен за игумен на манастира с името Хрисант. Той извършил голяма строителна дейност за обновяване на светата обител. През 1818 г., поради върлуващата чумна епидемия, в манастира били приютени и намерили спасение много хора от околните селища. В знак на благодарност те дарили много средства, с които се изградили нови постройки (хамбарът, готварницата и долните стаи на манастира). През 1870 г., във връзка с религиозните борби, манастирът започнал да се управлява от гърци духовници и от Одринския гръцки владика. Това довело до ответна силна реакция на българското население от Сакар планина, което повело борба за възвръщане на манастира като българска духовна обител. Тази борба се увенчала с успех през 1898г., откогато манастирът е към Сливенската митрополия. През 1909 г. манастирът бил трансформиран в девически и в него се заселили около 50 монахини от манастира “Св. Теодор Студит” (до днешното с. Студена). Днес в него живеят две монахини и няколко работника. Централно място в днешния манастирски комплекс заема църквата “Св. Троица”, построена през 1836 г. Тя се издига на мястото на старата манастирска църква “Св. Първоапостоли Петър и Павел”, която била вградена в новия строеж. Новият иконостас също е изработен по образец на този от стария храм. Църквата “Св. Троица” е трикорабна, едноабсидна, безкуполна, каменна базилика. Със своите размери (12м X 18м), тя е една от най-просторните манастирски църкви в България. Архитектурното оформление и строителният ѝ план се отличават с опростени и изчистени форми. Осем цилиндрични колони посредством дълги поддържат дървения свод, стените са гладко измазани, без стенописи. Иконите в църквата са от XVIII, XIX и XX век.

4	Скален храм	Църквата се намира на 500 м над манастира "Св. Троица". Разположена е на северния склон на варовиково плато, което започва от самия манастир и се издига стръмно и нагоре.	Вехтата църква е пещера с неправилна форма и множество вдлъбнатини и ниши по стените и сводовете, която е била използвана за църква през X век. Приблизителните ѝ размери са 8м X 6м. Църквата не е оформяна допълнително, била е запазена естествената конфигурация на скалите, като почти всички ниши и плоскости са били изписани направо върху горния камък. Образи на светци, а на места и гръцки надписи се открояват по сводовете и високите ниши. За съжаление, в резултат на проникващата вода и ерозията, много образи и надписи едва личат, само една малка част са запазени по-добре. Между тях са тройката светии на един от сводовете. В средата е разположена Св. Парашкева, а в дясно е млад светец. Тези два образа са най-запазени в художествено отношение. В дясно от тях под друг наклон има допоясно изображение на "Богородица Оранта" (Молителка и закрилница). Ликът на Арахангел Михаил е разположен горе в дясно, срещу входа на пещерата. Всички образи са изработени с четка, със земна охра, в една тоналност, като на места са по-плътни, а на места - по-леки и прозрачни (напр. нимбите около главите). При внимателно вглеждане могат да се открият и други следи образи (само образи, никъде сцени). За историята и съдбата на Вехтата църква съществуват много и различни хипотези. Може би пещерата е била обитавана още през древността, а също и по време на най-ранното християнство, подобно на монашеските килии на Аладжа манастир. От сводовете на Вехтата църква съзляла вода, която в миналото се смятала за светена и лековита. По време на големите празници Спасовден, Гергьовден, Св. Троица, Св. Апостоли Петър и Павел и др. тук идвали хора от близо и далеч, за да си измият болните тела и да получат изцеление.
5	Култов тракийски комплекс "Палеокастро" и Тракийска крепост	гр. Тополовград, 3 км западно	Интересен култов обект от тракийско време в регионален и национален мащаб. Разположен е на вр. Палеокастро, от който има добра видимост във всички посоки и който е естествено защитен от юг от стръмен склон и отвесни скали с височина до 14 м. Това добро стратегическо разположение било оценено още от траките. Тук те изградили свое светилище, а по късно - крепост и селище. По скалите на двата съседни върха и подножните им части има изработени над 150 вдлъбнати и изтъкнати кръгове, наподобяващи слънчевия диск. Предполага се, че скалното светилище на стъпчето е съществувало от X до V век пр. н.е. Самата крепост наподобява формата на копие, насочено с върха на югоизток. От изток, север и запад крепостта била защитена с висок и здрав зид, дълъг около 350 м. Скалните зъбери от южната страна също са били свързани с крепостен зид. Каменната зидария на стената е споена с хоросан. На северната стена на крепостта, която е най-достъпна за нападение, са били изградени две отбранителни кули. Едната се намирала в северозападния край на крепостта, където е била и портата, а другата - в североизточния край. Вътрешната част на крепостта има размери от 200 м. дължина и 20 до 60 м. ширина. На север от крепостта са намерени останки от голямо селище - основи на сгради, керамични фрагменти, строителни материали, остриета на стрели и копия, аксесоари за бойно снаряжение, предмети на бита и украса, бронзови монети от Месемврия, Александър III Македонски и др. Римски монети на Септимий Север, Юлия Домна, Каракала, Филипп Арап, Гордиан III, Александър Север, Максимин Даза, Диоклициан, Гета, Марк Аврелий и др. Намирани са и ранно византийски монети на Теодосий II, Анастасий I, Юстиниан I, а най-късните са от времето на Мануил I Комнин (1143-1180 г.) - корубести медни монети. По монетни находки, най-ранните от които са от V век пр. н.е., а най-късните от XII век може да се направи извод че на това място е имало живот около 1600 г. Изградена от траките, крепостта е била използвана от римляни, византийци и българи. Вероятно е била завладяна и разрушена при нашествията в района на кумани и печенези през XII век.
6	Останки от крепост Вишеград	гр. Тополовград, 6-7 км южно	Крепост Вишеград / Папаримско кале се намира на най-високия връх на Сакар планина, на 10.28 km югозападно по права линия от центъра на гр. Тополовград. До крепостта има асвалтиран път, който тръгва от пътя Тополовград- Хлябово вляво, веднага след като се излезе от града. Проблемът е, че целия връх е владение на военните и не може да се види какво е останало от крепостта
7	Долмени (двакамерен) и Мегалитен кръг - останки	с. Българска поляна, м. Славова кория, 5,5 км изток-североизток и м. Мангъра	Мегалитният кръг се намира близо до Тополовград, в Сакар планина. Според учените, представлява тракийска гробница. Счита се, че датира от бронзовата епоха. Плочите са с дебелина 25-40 см и са обработена грубо. Днес, мегалитният кръг е полузарит в земята. D11
8	Укрепен владетелски дом от елинистическата епоха	с. Княжево, м. "Татар маша"	"Татар Маша" е местност в Южна България и се намира в непосредствена близост до село Княжево, община Тополовград, Област Хасково. Съществува хипотеза, че в тази местност е бил древния тракийски град "Дронгилон". В местността "Татар Маша" в землището на сегашното село Княжево върху естествения хълм преди векове е имало дворец, който е бил изгорял, доказателство за което са намерените обгорели дървени греди. Последните разкопки с ръководител Даниела Агре откриха артефакти които показват, че тук най-вероятно са се посрещали важни гости, делегации и са сключвали търговски, делови и политически договори. Археолозите също така вече имат доказателства за наличието на кула от източната страна, чиито основи са с размери 6.20m на 6.20m. Строителите са се възползвали от естествената защитеност на хълма и са издигнали резиденцията върху билото му. Основите ѝ са изградени от големи обработени камъни, върху тях са били издигнати кирпичени стени, някои от тях с дебелина 2,40m. За археолозите бе изненада откритието на дълбок и широк ров, непосредствено пред укрепителната стена. Също така от западната страна на двореца са открити широка двойна отбранителна стена. Най-късните монети открити на обекта са на Антиох II от средата на IIIв, а по-ранните са от третата четвърт на IVв. Пр. Хр. Из археологическия обект е открито и голямо количество гръцка керамика от рибни блюда, съдове за пиене на вино и много амфори с печати на производителя.
9	Долмен (двакамерен)	Долменът е разположен на около 3 км южно от село Сакарци сред дъбова гора. В района има множество извори и красиви места за почивка.	Двакамерен долмен с добре запазена задна камера. От предната камера са останали малка част. Долменът е ориентиран по надлъжната си ос север – юг, с вход от юг. Размери на задната камера: ширина и дължина 2м x 2м; височина 1.5м; отвор 0.60м x 0.40м. В близост могат да бъдат посетени местностите Редените камъни, Гарванов камък, Мангъра, Голямата река.

10	Долмен (двакамерен)	Намира се на около 3 км южно от село Сакарци сред горска поляна рядка дъбова гора.	Двукамерен полуразрушен долмен. Предната камера в голяма степен е унищожена. Липсва покривът на цялото съоръжение. Входът на долмена е от юг.
11	Долмен (двакамерен-останки)	На 4 км югоизточно от село Сакарци	Двукамерен с дромос, практически без фасада и могила. Качествено обработени плочи. Отхлупен, капакът не е запазен.
12	Долмен (двакамерен)	с. Сакарци, м. "Юргаков игрек", 3 км южно	Двукамерен полуразрушен долмен. Предната камера в голяма степен е унищожена. Липсва покривът на цялото съоръжение. Входът на долмена е от юг
13	Скално светилище "Каменна могила"	Светилището отстои на 9 км югозападно от Тополовград и на 3 км. южно от с. Хлябово. Разположено е на рида, който разделя водосборните басейни на реките Соколица и Синаповска. От него има добра видимост на север и към централното било на Сакар планина.	Обектът е все още малко познат и слабо проучен, но е интересно място за посещения. Предполага се, че на върха, наречен Каменна могила, се е намирало антично светилище. В близост до светилището са намирани голям брой тракийски, македонски, келтски и римски монети и фрагменти от битова керамика. Около него са разположени и някои от известните долмени – Бялата трева, Евджика, Кралева сая и др. Върхът представлява каменна грамада от неправилно разхвърляни причудливи гранитни блокове. Върху някои от тях са изработени знаци, които до сега не са проучвани.
14	Двукамерен долмен-останки	4.5 км южно от село Хлябово, м. Бялата трева	"Царският долмен" се намира в местността "Бялата трева", няколко километра южно от село Хлябово. Те са част от древен тракийски некропол. Долмените са първите представители на монументалната гробнична архитектура по българските земи. В тях древните траки са полагали телата на мъртвите. Подобен вид гробнични съоръжения са се използвали по тези земи в периода между XII и VI в пр.н.е. Долменът е разположен сред красива дъбова гора на 4 км южно от село Хлябово и на 9 км югозападно от Тополовград. В близост се намира местност Каменна могила, където се предполага че е съществувало скално светилище и Карамановия зювир. Най-добре запазеният трикамерен долмен в района на Сакар планина. Долменът е ориентиран в посока север-юг с вход от южната страна. Размери на двете добре запазени камери: предна камера - 1.60м X 1.40м и височина 1,60м, размер на отвора 0.70м X 0.80м; задна камера: 2.50м X 1.85м и височина 2,15м; размер на отвора 0.80м X 0.65м.
15	Долмен (двакамерен)	с. Хлябово, м. "Мангъра", поземлен имот 151002 по КВС	Двукамерен долмен. Предната камера е почти разбита. Покривният камък на задната камера е паднал на външната страна на съоръжението. Размери: предна камера 1.30 X 1.70 X 1.80м и отвори 0.65 x 0.50м. По надлъжната си ос долменът е ориентиран в посока север-юг с вход от юг.
16	Долмен (двакамерен)	В землище с. Хлябово. По пътя Тополовград – Харманли, на около 3 км Югозападно от с. Хлябово, на 200 м от шосето за с. Българска поляна (м. Начови чаири)	Добре запазен двукамерен долмен. Източната му страна отчасти е разрушена. Размери - предна камера: дължина и ширина 1.40 на 1.40м; височина 1.25м; задна камера: дължина 2м, ширина 1.40м, височина 1.50 м; отвори: 0.55 – 0.65м. Ориентиран е по надлъжната си ос в посока север-юг с вход от юг.
17	Долмен (двакамерен)	2 км. югозапад от с. Хлябово, разположен в бадемова градина, в близост до р. Соколица (м. Гаидарова пещера)	Сравнително добре запазен двукамерен долмен. Липсват само покривните камъни, съборени в долмена. Около него има забити големи камъни - крепида.
18	Долмен (група)	На около 1.0 - 1.5 км. южно от с. Хлябово сред смесена широколистна гора (м. Евджика)	Скално изсечен, вкопан долмен - долменът е издълбан в монолитен скален блок с размери 1.40 x 1.40м. Във вътрешността има многобройни изкуствено издълбани дупки, вероятно за украса. Еднокамерен долмен с липсващи двете къси страни. Размери: дължина 2.80м, ширина 0.80м, височина – 1м. Култова площадка
19	Долмен (група)	с. Хлябово, м. "Стоева круша" и „Бекир соват“, 1,5 км южно	Археологическият обект е разположен южно от с. Хлябово, в м.Стоева круша, която отстои югозападно от местността Авджика. На терен се наблюдават останките от голям разрушен мегалитен обект (най-вероятно долмен). Над земята се показват и върховете на вертикално забити плочи със заоблени кантове, каквито са типични за местните долмени, но могат да бъдат и елементи от крепида.
20	Долмен група - останки на 4 двукамерни долмени и кромлех	На 2 км североизточно от село село Планиново, м. Пясыците	Този долмен е открит в кромлех, без могилоно покритие.
21	Долмени-останки	Долмените са на 3-4 км източно и североизточно от село Радовец в местностите Капаклия и Червените Вървущки	В местност Капаклия има останки от 17 долмена (предимно еднокамерни), но никой от тях не е напълно запазен. Останали са предимно побитите в земята камъни, и то не на всички долмени.
22	Музейна сбирка	с. Радовец	Сбирката е поместена в Читалище "Васил Левски 1934".
23	Средновековна крепост Калето	с. Орлов дол	Средновековна крепост Калето се намира на 1.89 km северозападно по права линия от центъра на село Орлов дол. Обхваща площ от приблизително 8-9 дка. От изток, запад и юг се спускат стръмни скали. Най-достъпна е от север. Останките от крепостната стена и другите постройки са почти под насип. Южния крепостен зид е унищожен почти напълно (за строеж на къщи и постройки от местните). Крепостната стена е строена от ломени камъни, споени с бял хоросан и е била широка 2 m. Покрай западната и южната крепостна стена е минавал стар път. По отношение на терена, крепостта е построена на стратегически добре избрано място.
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Местност "Казанките"	с. Орлов дол	До местност "Казанките" може да се достигне по два пътя. Първия, по кратък и по лесен е - поемате по пътя Тополовград - Вишеград, след вр. Каргалка поемате в ляво по горския път за с. Планиново, след като започнете да се спускате към Здравчевско дере завивате отново на ляво по горски път. От село Мрамор също можете да достигнете до Казанките Намира се на р. Здравчевско дере. Тук реката се е всякла в сакарския гранит, образувала е няколко красиви малки водопади, бързеи и котли. През пролетта и началото на лятото тук е чудно и красиво, идеално място за отдих и бягство от напрежението. За съжаление през юли, август, септември и октомври реката пресъхва.

2	Пещера "Бабини боски"	с. Мрамор, община Тополовград	Тя е дълга 324м Пещерата не е социализирана.. Ако решите да влезете вътре ще ви е необходимо, поне добро осветление и ботуши. В началото коридора на пещерата е много тесен, но скоро се разширява и можете да се насладите на пещерните зали. В пещерата няма много пещерни образувания , през нея преминава малка рекичка водите на която местните хора казват че излизат при чешмите на манастира Св.Троица.
3	Бръснарският стол (Защитена територия)	гр. Тополовград	Скално образувание
4	Караколовата дупка (Защитена територия)	с. Устрем и с. Мрамор	Пещера и гората около нея. Там се намира и т.нар.Вехта църква.
5	Държавна гора около манастира "Света Троица" (Защитена територия)	с. Устрем и с. Мрамор	Вековна гора около манастира "Св. Троица" и скалисти склонове
6	Ждрелото на река Тунджа (Защитена местност)	с. Радовец	Опазване на консервационно значими местообитания на 149 вида птици, 8 вида земноводни, 21 вида влечуги, на други защитени, редки
7	Находище на Жлезист лопен (Защитена местност)	с. Българска поляна	Опазване на растителен вид – Жлезист лопен (<i>Verbascum purpureum</i>), и неговото местообитание.
8	Сакар планина	-	Сакар е купообразна гранична планина в Югоизточната България в близост до реките Марица, Тунджа, Соколица и Сазлийка. Най-високата точка е връх Вишеград. През Сакар преминава линията на шосето Тополовград – Свиленград. Със своето изобилие от флора и фауна планинското възвишение представлява огромен интерес за учени и еколози. Тук е съсредоточено най-голямото разнообразие от грабливи птици в България, които са застрашени от изчезване. Дълги години районът на Сакар планина е бил затворен, поради това, че е гранична зона. Туристическата инфраструктура не е добре развита, но притежава огромен потенциал. Напоследък много разпространен е ловният и риболовният туризъм. За целта са създадени специално пригодени ловни хижи, а за желаещите да се научат да ловуват, хижарите предлагат и своеобразно обучение. По отношение на еко туризма Сакар разполага с множество еко пътеки, които предлагат планински преходи, изпълнени с приключения в съчетание с неповторими природни гледки от дивата природа, която заобикаля туристите. Освен със своите туристически и природни характеристики планината се отличава и с това, че съхранява ценни за историята ни следи. Тук се откриват останки от траките чак до Средновекието – тук се намират десетки долмени, светилища и крепости от различни епохи. Тук също така се намира и най-голямата забележителност в района на Сакар планина – Устремския манастир „Св. Троица“. Сакар притежава и още забележителности – тук се намират 7 защитени местности и 6 природни забележителности, сред които са редица скални образувания и обекти от историческо значение.

„Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A "Greece - Bulgaria 2014-2020" Cooperation Programme.“

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	„Извора на Белоногата“	гр. Харманли	<p>„Помежду Ибинча и Харманлии на пътя има една чешма, която ся казва Акъ балдъръ чешмеси...“</p> <p>Така започва една от най-прочутите поеми в българската литература "Изворът на белоногата". През далечната 1873 г. Петко Славейков написва тази творба, възхвалява за силата на духа на българската жена и красотата на българското село. Историята разказва, че Славейков е прекарал известно време от своя живот в Харманли и е имал възможността на опознае региона. Той силно желал да разбере къде бил погребан Вълкашин. Именно това желание го води до прочулата се по-късно, благодарение на него, чешма. "Ак балдър чешмеси" или както днес наричаме чешмата "Изворът на белоногата" е изградена в края на XVI век от Сиаюш паша. Издигната е статуя на главната героиня белоногата Гергана, която възхитила големия везир с достойното си поведение. Хората разказват, че навремето до чешмата имало три надписа върху мрамор, от които днес е запазен само единият: "Благодарение на водата всяко нещо е живо. Благотворителят почитания Сиаюш паша. 1585."</p> <p>При разкопки проведени през 1960 г. от Археологическия институт на БАН е потвърдено, че чешмата край Харманли е изградена в края на XVI век заедно с прочутия мост на Олудере и с вече съборените кервансарай, джамия, хамам. При разкопките е разкрита и тракийска керамика от предримската епоха, свидетелстваща за съществуване на селище още преди 2500 години. Или с други думи – около изворът винаги е имало живот.</p>
2	Гърбавия мост	гр. Харманли	<p>Построен през 1585 г. над р. Олу дере (Харманлийска река). Край моста е бил построен и Кервансарай върху останките от византийската епоха, които лежат под днешното ниво на паркинга край хотел Хеброс.</p>
3	Църква "Св. Атанасий Велики"	гр. Харманли	<p>Построена през 1834 г. По-късно в двора е била построена дървена камбанария, която през 1931 г. е заменена с нова масивна камбанария, добавена към западната фасада на църквата. През същата година църквата е била основно ремонтирана, при което изгубила почти напълно своя първоначален вид.</p> <p>Вероятно в 1834 г. църквата е представлявала трикорабна безкуполна базилика с притвор, включен в общото тяло на сградата. Днес мястото на притвора е заменено от тялото на камбанарията. Колоните, които разделят корабите, са дървени, а таваните равни, обшити с дъски. Емпорията в западната част е също силно изменена през 1931 г.</p> <p><i>Иконостасът е със столарска изработка и белен детайл</i></p>
4	Историческия музей	гр. Харманли	<p>Идеята за изграждане на институция, занимаваща се със събиране, изучаване, опазване и популяризиране на артефакти се заражда в местната културна общност още към края на 50-те години на миналия XX век. Сбирка е открита на 18 януари 1968 г. Първоначално тя намира подслон в първата сграда на училището в града, построена след 1835 г. През 2000г. музейната сбирка се преобразува в Исторически музей. Сградата, в която днес се намира музеят е построена след 1884 г. по проект на италианския архитект Пиетро Монтани. Разполага с 350 кв.м. експозиционна площ, обособени са фондохранилища, административна част и помещение, пригодено за библиотека, разполагаща с над 1000 тома литература. Музея се обособяват три отдела – археология, етнография и нова и най-нова история.</p>
5	Скален култов комплекс "Глухите камъни"	с. Орещец	<p>Представлява сложен комплекс с култов характер, с културни напластявания започващи от ранната желязна епоха, до XII в сл. хр. Големият интерес към Глухите камъни се дължи основно на многобройните ниши, изсечени по отвесните страни на високите до 30 м. скали. Най-впечатляващи са изсичанията в най-западния и доминиращ над околните скален масив. Върху заравнения му връх е вкопана дълбока правоъгълна щерна за събиране и съхраняване на вода. До нея води добре оформена двурамenna стълба. На това място е издълбано пещерообразно помещение с правоъгълен план и куполообразно покритие, добило популярното название „скална гробница“. Южно, под масива с тези изсичания, се намира скална площадка, на която през 5 или 6 век е изградена църква. Простира се на териториите на села Орещец (община Харманли), Дъбовец и Малко Градище (община Любимец), с. Ефрем (община Маджарово).</p>
6	Римски път	с. Изворово, м."Калдаръма", 2 км южно	<p>От тук е минавал пътя Вия Диагоналис - най-важният път за Римската империя, който свързвал Рим с Константинопол.</p> <p>През територията на община Харманли са останали не само следи, но и цели отсечки от пътя на няколко места. Римляните строели пътищата си по определени правила - полагали се няколко добре утълкани пласта с различен състав от пръст и камъни за отвеждане на водата, а повърхността отгоре била настилана с каменни плочи, което ги правело дълготрайни и здрави - така те са оцелели до днес. Най-долният слой е бил от земя, чакъл и вар и се е наричал Pavimentum. Вторият слой е бил каменният фундамент - Statument. Третият слой е бил от камъни и строителни отпадъци - Rudus. Четвъртият, горен слой, същинският път, се е наричал - Sumum Dorsum. А от двата края е имало изградени канавки - Fossa.</p> <p>По цялото протежение на пътя през римската епоха са били разположени пътни станции - едните са служели само за смяна на конете и почивка, а други и за нощуване. Най-често при тях е имало и укрепление, често с военен гарнизон, което служело за защита на станцията и пътниците. На около 7 километра от селото се намирала важната пътна станция Кастра Рубра, изградена през II век служила на пътуващите по изградения римски път за място, където те са сменяли конете, почивали или нощували. В последствие се развива като крепост в пределите на Византия. Преди да стигнете до нея е показано нагледно как се е правил Римски път.</p>

7	Археологически комплекс Кастра Рубра	с. Изворово, м. "Калето"	Късноантична и средновековна крепост "Кастра Рубра" се намира в местността "Калето", на 6 км югозападно от село Изворово. Цялата местност "Калето" представлява огромен комплекс, който е обитаван още през неолита (новокаменната епоха). От крепостта са разкрити част от стената, две кули и входната порта. В крепостта са ясно изразени най-малко два периода. Единият е ранновизантийски, за което се съди по откритите монети на император Анастасий I (491-518 г.), а кулата е от Средновековието. Крепостта вероятно е съществувала до времето на император Ираклий (610-641 г.) В рамките на крепостта е открито средновековно водохранилище. Все още не е ясна съдбата на комплекса. Крепостта представлява много стабилно съоръжение, единствена по рода си в Южна България и една от най-късно загиналите на Балканите в ранновизантийския период. "Кастра рубра" или "Червена крепост" има издължена неправилна трапецовидна форма. Крепостните стени заграждат площ от около 11 дка и са градени от ломени камъни, споени с хоросан, примесен с късчета чукани тухли. На всеки от ъглите е имало по една кула с правоъгълна форма. В крепостта се е влизало през мощна правоъгълна кула. Кулата е разполагала с две порти - вътрешна и външна. Крепостта е била изградена в самия край на V в или началото на VI в. Крепостта доживяла до началото на VII в, когато по време на славяно-аварските нашествия била опожарена.
8	Менхир-Чучул камък	с. Овчарово	Менхирът Чучул камък при с. Овчарово е единствения в света запазен тракийски паметник от този тип. Представлява грубо изсечена конусовидна трахитна колона, наподобяваща фалос. Висок е 2,10м, а диаметърът му в най-широката част е приблизително 1м. Названието "менхир" е бретонско (men - камък и hig - висок). Този тип съоръжения принадлежат към така наречените мегалити, които за българските земи се датират в рамките на ранножелязната епоха (XII-VI в пр. Хр.) и се свързват с траките. Названието "мегалити" в превод от гръцки означава буквално голямокаменни. Към тази група се отнасят съоръжения, изсечени в естествените скали или строени от големи камъни с внушителни размери и тегло. В нея се включват някои тракийски крепости, долмените, скалните гробници, басейни, ниши, кромлехи и др. Менхирите са служили за култови цели. Фалическата им форма се свързва с широко разпространения сред тракийските племена култ към плодородието и вечно обновяващата се природа.
9	Римски път	с. Овчарово, м. "Герена", „Турското гробе“, „Кованлъка“ и „Юрушкя кладенец“	От тук е минавал пътя Виа Диагоналис - най-важният път за Римската империя, който свързвал Рим с Константинопол.
10	Долмен	с. Черепово	Село Черепово е разположено в малка падина на западните склонове на Сакар планина. В землището на селото има следи от активен живот от хилядолетия. Съществуват множество мегалитни паметници, повечето от които долмени, могилни гробници, кромлехи. През 1903г е имало над 28 долмена и кромлехи. Някои от тях били и в самото село. Днес са се запазили около 18 долмена. Долменна некропол се намира южно от селото в местността Бялата пръст. Личат поне 3 долмена, но са силно разрушени. Макар че са били еднокамерни, без дромос и фасада, те са имали относително сложно техническо изпълнение. Вероятно всичките са били със скосени предни и задни стени, т.е. надлъжните стени са били съставени от по две плочи, като долната е била забита вертикално в терена, а горната е била леко наклонена навътре. Вероятно всичките са имали лицеви плочи с хубави отвори с декоративен жлеб: при долмен 1 лицевата плоча е налице, но съборена и пречупена на две; при долмен 3 налице е само долната част от лицевата плоча, забита в терена, като в нея личи връзването за лицевия отвор.
11	Долмен	с. Остър камък, м. "Сиври кая"	Един от най-важните и интересни обекти тук са долменът "Каменната къща", който се намира в дясно от пътя към селото, на ок. 500-700 м от връх Остър камък. Долменът има запазени само три от стените, като лицевата плоча е липсвала още през 50-те години на XX в. Долмените са забележителни паметници на тракийската култура и са разпространени само в Странджа, Сакар и съвсем малко в Източните Родопи в района на рида Хуйлата, при селата Остър камък, Иваново и Брягово.
12	Керван сарай	гт. Харманли	Построен (около 1510 г.) да приютява пътниците по пътя им от и за Цариград, около който постепенно се оформя селище и „харман“ - равно място, където се е вършеело житото. Хората, работещи на хармана, са се наричали "харманлии", откъдето произлиза името на града. Понастоящем от него е запазена само една стена.
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Водопад Кюмурлука	гр. Харманли	Естествения водопад е при язовир Кюмурлука като последния е с много добре изградена туристическа база и се стига до него по пътя за Малжарово, на 4 км. от гр. Харманли
2	Водопад Куру-Дере	гр. Харманли	Естествен водопад в местността Куру-Дере
3	Пещера Хайдушката дупка	с. Дрипчево, м. Широкия алчак	Това е диаклазна пещера. Скалата е мраморизиран варовик.
	Пещера Станкова къща	с.Доситеево, общ.Харманли	Това е диаклазна пещера. Скалата е мраморизиран варовик. Пещерата е свързана с нашето национално-освободително движение.
4	Находище на Блатно кочиче (Защитена територия)	с. Бисер, м. Сълъка	Находище на блатно кочиче

5	Дефилето Олу-дере (Защитена местност)	гр. Харманли, с. Остър камък, с. Поляново	Опазване на: термофилни и субсредиземноморски дъбови гори, крайречни формации от върби (<i>Salix</i> spp.), смесени ясенovo-елшови групировки край реките (<i>Fraxinus excelsior</i> - <i>Alnus glutinosa</i>), и защитени животински видове: жаба дървесница (<i>Hyla arborea</i>), балканска чесновница (<i>Pelobates syriacus balcanicus</i>), жълтокоремник (<i>Pseudopus apodus</i>), змия червейница (<i>Typhlops vermicularis</i>), смок мишкар (<i>Zamenis longissimus</i>), пъстър смок (<i>Elaphe sauomates</i>), турска боа (<i>Eryx jaculus</i>), обикновена блатна костенурка (<i>Emys orbicularis</i>), шипоопашата костенурка (<i>Testudo hermanni</i>), шипобедрена костенурка (<i>Testudo graeca</i>), черен щъркел (<i>Ciconia nigra</i>), късопръст ястреб (<i>Accipiter brevipes</i>), малък ястреб (<i>Accipiter nisus</i>), голям ястреб (<i>Accipiter gentilis</i>), орел змияр (<i>Circaetus gallicus</i>), малък орел (<i>Hieraaetus pennatus</i>), малък креслив орел (<i>Aquila pomarina</i>), белоопашат мишелов (<i>Buteo rufinus</i>), осяд (<i>Fernis arivorus</i>), черна каня (<i>Milvus migrans</i>), сокол скитник (<i>Falco peregrinus</i>), сокол орко (<i>Falco subbuteo</i>), бухал (<i>Bubo bubo</i>) и турилик (<i>Burhinus oedipnemus</i>), лалугер (<i>Spermophilus citellus</i>), пъстър пор (<i>Vormela peregusna</i>) и видра (<i>Lutra lutra</i>) и др.
6	Бакърлия (Защитена местност)	с. Изворово	Дългосрочно опазване популациите на световно и европейско застрашени видове земноводни, влечуги, птици, бозайници и растения както и типични за Сакар местообитания и ландшафти както и част от орнитологично важно място южен Сакар. Опазване на типични за Сакар местообитания, скални пейзажи и насаждения.
7	Находище на Жлезист лопен (Защитена местност)	с. Браница	Опазване на растителен вид – Жлезист лопен (<i>Verbascum purpureum</i>) и неговото местообитание.

„Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A „Гърция-България 2014-2020“. This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian - Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A "Greece - Bulgaria 2014-2020" Cooperation Programme.“

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Църква „Св. Архангели Михаил и Гавриил“ и стенописи и дърворезби	гр. Хасково	Църквата „Св. Архангели Михаил и Гавриил“ е построена през 1861 г. от гърчещи се българи. Тя е втората по ред в града и е известна като гръцката църква или църквата на богатите. Представлява трикорабна базилика с голяма, сравнително ниска полукръгла абсида и широк П-образен нартекс. Много от иконите на храма имат ктиторски надписи на гръцки език, посочена е и година на създаване. Сред тях изгкъват „Събор Архангелски“ – патронната икона от 1866 г., „Св. Йоан Кръстител“ от 1872 г., „Въведение Богородично“, „Рождество Христово“. Богатите дърворезби на иконостаса, архиерейския трон и на малкия иконостас (проскинитарий) са дело на известния майстор Яне Спиров. Стенописите в „Св. Архангели Михаил и Гавриил“ са прекрасни, особено на свода на църквата. Със сигурност можем да кажем, че са дело на художник с богат опит. Много добре е обмислено композиционното разпределение на фигурите в сцените от сводовите и патронния цикъл. Малцина знаят че през 1877-1878 г., по време на Руско-турската освободителна война, пред храма се е издигала най-голямата от седемте бесилки в Хасково. През 1972 г. църквата е обявена за паметник на културата. Куполът на камбанарията на църквата „Св. Архангели Михаил и Гавриил“ грейна в ползата през 2003 г.
2	Църква „Успение Богородично“ и Дърворезби	гр. Хасково	Успение Богородично е най-старата и респектираща църква в града. Много вяра, усилия и смелост дават от себе си хасковци – обединени и борбени, за да получат разрешение за построяване на своя храм в годините на Османско владичество. Освещаването се е състояло при изключително тържествена обстановка на 15 август 1837 г. – Успение на Пресвета Богородица, един от най-големите християнски празници. Храмът бил построен на мястото на древен параклис, в обширен двор с издигнат над 4 метра каменен зид, за да се опази Божият дом от поругания. По неизвестни причини църквата е ориентирана почти напълно на югоизток-северозапад. В стило отношение Успение Богородично представлява корабна базилика с двускатен покрив без кубета. Вътрешно тя има три олтарни апсиди. Иконостасът е дело на Дебърската школа и е с богата дърворезба. От стенописите най-забележителен е образът на „благославящия Бог“. Той е изрисуван в средата на свода в огромни размери и оставя впечатлението на „Вседържател“ (пантократор), което навярно е било и основната идея на зографта, вложена в този образ, поставен сякаш в небесата.
3	Църква "Свети Димитър"	гр. Хасково	На 14 юли 1896 година се полагат основите на църквата „Свети Димитър“ в Хасково. Строежът продължава две години и през есента на 1898, на Кръстовден (14 септември), храмът е осветен от Пловдивския митрополит Натанаил. Храмът „Свети Димитър“ е граден с ломен камък и вар. Първоначално е имало и кубе, но през 1956 година – поради остаряване и невъзможност да бъде поправено – е срутено. Всички прозорци и врати в църквата завършват с арки. Иконостасът в най-високата си част над дверите е висок 6,32 м, а дължината му е цялата ширина на храма – 10 м. Всяка неделя от 10.30 ч. в църквата „Свети Димитър“ се провежда и единственото неделно училище в Хасково. Целта на божиите служители е да възпитат у децата ценностите на православната вяра.
4	Арменска църква "Сурп Степаннос" (Свети Стефан)	гр. Хасково	В първите десетилетия на 20 век хасковската арменска общност постепенно се развива и укрепва. Главната им цел сега е да си създадат Богослужебно място. На едно събиране се взема решение двете стаи, намиращи се в дворно място, закупено от общността, да бъдат преустроени в параклис. Започва се трескава работа – срутват средната стена и съединяват двете стаи, превръщайки ги в параклис. Единият ъгъл представлява олтар като на стената е поставена иконата на Света Богородица, а от двете страни – две големи запалени свещи. В средата е поставен Вем кар, донесен от църквата в Хай-кюх. През 1923 г. за първи път празнуват Великден. Извършва се първото богослужение. Цялата хасковска арменска общност присъства на това грандиозно събитие. 24 февруари 1924 г. е паметна дата. Събралите се родолюбиви арменци избират църковно ръководство. Сформира се и дружеството "Араке", чиито членове с неуморен плам допринасят за постигане целите на хасковската арменска общност. Тяхното усърдие и стремеж за по-скорошно завършване на сградата, предвидена за църква и училище, се увенчават с успех. На 15 август 1925 г., Успение на Пресвета Богородица, сградата е предадена на църковното настоятелство. Първият етаж е определен за църквата, именувана "Сурп Степаннос", а горният етаж – за училище.
5	Ески Джамия (Джами Джадид)	гр. Хасково	Ески джамия претендира да е една от най-старите, строени по нашите земи. Според взижданата над входа ѝ каменна плоча с арабски надпис тя датира от 1394 г. Понастоящем тя е значително вкопана в земята (навярно поради повдигане нивото на околните улици). Сградата е правоъгълна и лежи с входната си северна фасада леко отдръпната от улицата в малък двор. Молитвения салон, със слабо подчертана надлъжна ос, на която отговаря централно поставената михрабна ниша в насрещната стена, е осветен от два реда прозорци. Стените на основното тяло (без дюкяните и стопанските помещения) са дебели 1.00 м. В стопанското помещение, откъдето е достъпно и минарето, е запазена стара дървена решетка. Виждат се и следи от външно изписване (върху дебела стена на основното тяло). Минарето е бяло измазано – с четириредов сталактитов мотив под викалото. Ески джамия е главният действащ молитвен дом на мюсюлманите в града. Сградата е регистрирана през 1967 г. в брой 68 на Държавен вестник като паметник на културата с местно значение.

6	Чаршийска джамия (Чарши Джамия)	гр. Хасково	<p>Наименованието на сградата е свързано с местоположението ѝ – както в миналото, така и понастоящем – в центъра на търговското ядро на града. Сега тя е почти изцяло обградена от плътно долепени до нея дву- и едноетажни търговски сгради и магазини, които до голяма степен я изолират от погледа на минавача.</p> <p>В миналото тя е била свободностояща като особен интерес представлявали двата значителни по големина фонтана, разположени свободно (извън двора ѝ) на известно разстояние от двете ѝ страни. Една особеност на молитвения салон е, че дългата му ос се явява напречна спрямо посоката на влизането. Таванското покритие е плоскостно. В средата на насрещната стена е разположена михрабната ниша, оформена с релефна рамка. Общо взето интериорът е беден, до голяма степен изменен и модернизирани (премахнати са били дървени тавани, предприето е било измазване и пр.). В нишата е запазен добре характерен стенопис с пейзажни мотиви. Външната архитектура на сградата (с изключение на минарето), е нехарактерна и неизразителна. На южната стена има заздана плоча с арабски писмени знаци, която е неразчетена.</p>
7	Монумент Богородица	гр. Хасково	<p>Най-високата в света статуя на Пресвета Дева Мария с Младенеца е издигната с почит, любов и признателност към Божията майка. Монументът е открит през 2003 г. с водосвет от митрополит Арсений. През 2005 г. е вписан в книгата Световните рекорди на Гинес, а от 2009 г. е и в листата на Стоте национални туристически обекта на България.</p> <p>Автори на статуята са Петьо Александров, Никола Стоянов и колектив. Изработена е от полимер-бетон и тежи 120 тона. Общата височина на монумента е 32,8 м, а притегателното му излъчване се допълва от изградения вътре в основата му параклис Рождество Богородично. От хълма Ямача, на който се извисява статуята, се разкрива запленяваща панорама на целия град.</p> <p>Идеята за построяването на Монумент Пресвета Богородица е на община Хасково и се осъществява изцяло с дарения от хасковската общественост. Символът не е избран случайно – Божията Майка винаги се е считала за покровителка на града. В хилядолетната му история Рождество Богородично се е почитал като един от най-големите празници, а с решение на Общинския съвет 8 септември става и Ден на Хасково.</p>
8	Монумент "1000 години Хасково"	гр. Хасково	<p>Монумент „1000 години Хасково“ е построен през 1985 г. по случай 1000-годишнината на Хасково. Проектът е на скулптора Крум Дамянов и архитекта Симеон Борисов. Монументът е върху основите на Старата часовниковата кула на Хасково, разкрити за първи път при строителството на хотел „Аида“ през 60-те години на XX в.</p> <p>Монумент „1000 години Хасково“ представлява модерна часовникова кула с височина 26,5 м. Състои се от три равни части, свързани композиционно. Първата част е изградена от гранитни плочки с орнаменти, а в средата на настилката е поставен ритуален камък за отбелязване на събитието. Втората част представлява комплекс от четири скулптури на фигури от сив гранит с височина 6 м., поставени върху кръгли стоманени колони. Третата част е часовник с четири циферблата с диаметър 1,6 м. и две камбани, задвижвани от тежести на принципа на старите часовникови механизми. Часовниковият механизъм е произведен в Лайпциг, Германия.</p> <p>Монументът символизира четирите посоки в света, прехода към новото хилядолетие и Хасково като кръстопътен център между Изтока и Запада.</p>
9	Камбанарията	гр. Хасково	<p>Камбанария с внушителни размери и незабравима гледка се извисява над град Хасково. Високата почти 30 метра камбанария е издигната през 2010 година в непосредствена близост до Монумент Света Богородица и бързо заема своето място в образувалия се архитектурен ансамбъл.</p> <p>На върха ѝ са поставени осем камбани с различна големина. Любопитен факт е, че част от тях са произведени в Камбанолеярна Велеганов, Пловдив. Леярната е създадена през 1872 година и функционирането ѝ съвпада с предосвободителната епоха на България, а братя Велеганови участват дейно в подготовката на Априлското въстание, като леят лъвчета и куршуми за въстаниците.</p>
10	Старата Часовникова кула	гр. Хасково	<p>Часовниковата кула на Хасково е построена в началото на 19-ти век като символ на града и на стопанския подем. Незнайно защо, през 1913 г. Градският общински съвет приема решение за разрушаването ѝ.</p> <p>На 8 септември 2012 г. ръководството на община Хасково прави първата копка на възстановяването на старата часовникова кула. Година по-късно, отново на празника на града – Рождество на Пресвета Богородица, Хасково възвръща един от символите си.</p> <p>Възстановената часовникова кула се извисява на 23 метра и е изградена от дялан узунджовски камък. На върха ѝ са поставени три циферблата и електронен механизъм с GPS сверяване, а камбанен звън отмерва изминалите часове. Любопитен факт е, че камбаната на кулата е от леярната "Whitechapel", произвела камбаната на Биг Бен, камбаната на свободата във Филаделфия, камбаните на Олимпиадата в Лондон и камбаните за юбилея на кралица Елизабет II. Леярната "Whitechapel" (основана 1570 г.) е вписана в Рекордите на Гинес като най-старата във Великобритания.</p> <p><i>Старата часовникова кула на Хасково е възстановена изцяло с дарения.</i></p>
11	Слънчевият часовник	гр. Хасково	<p>В древността, когато хората са нямали часовници, календари и компаси, слънцето било основен ориентир за времето и пространството. Тогава народите от Месопотамия, Индия, Египет, Елада изобретяват слънчеви часовници. Макар и състоящи се от един вертикален прът, забит в земята, или ритуален обелиск, те научили предците ни да измерват времето. С годините слънчевите часовници ставали все по-големи, по-разнообразни, по-красиви, по-свършени и все по-сложни...</p> <p>Освен времето, слънчевият часовник в Хасково ни показва и "Розата на компаса". Векове наред символът на розата се свързвал с картите и водел хората в нужната посока. Рисувана на почти всяка карта, "Розата на компаса" сочела север и юг, изток и запад. Първоначално известна като „Роза на ветровете“, тя указвала тридесет и двата вятъра, духащи от посоките на осемте основни ветрове, осемте полуветрове и шестнадесетте четвъртветрове. Когато се впишели в кръг, тези тридесет и две точки на компаса идеално съответствали на тридесет и двете венчелистчета на розата.</p>

12	Паметник на завистта	гр. Хасково	<p>Първият и единствен в света Паметник на Завистта – Българският Икар бе открит на 8 септември 2014 година в град Хасково. Скулптурата представлява човек, разперил ръце, с криле от пера в устрем да полети, но две скелетни ръце хващат крилето му, дърпат го надолу и искат да ги пречушат.</p> <p>Идеята за Паметника на Завистта се превръща в скулптура изпод ръцете на Господин Тенев – Гуспата, автор и на редица други арт инсталации в Хасково: скулптурата на Баба Яга, бухала пред Общината, фигурите на Оранжевия мост, паметника на художника Лицо.</p> <p>Уникалната творба е отлята от бронз, височината ѝ е 3 метра, а теглото – 1 тон. Поставена е в центъра на град Хасково върху масивен гранитен постамент.</p> <p>Паметникът на Завистта – Българският Икар е издигнат изцяло с дарения.</p>
13	Крепост Марса	гр. Хасково	<p>Хасково е селище с богата хилядолетна история. На територията на днешния град, заемащ важно стратегическо място по пътя от Централна Европа за Константинопол, в древността се заселват и живеят различни племена. Едни от тях изчезват, други се претопяват, за да дойдат на тяхно място трети, настанили се завинаги, каквито са древните траки. Археологическите проучвания разкриват старо тракийско селище в местността Хисаря.</p> <p>Към края на VIII век, на височината Хисаря (понастоящем квартал Хисаря), южно от Хасковската река, се появява ново селище. Оградено с дебела крепостна стена, то постепенно се разраства, като в началото на X век се издига и втора укрепителна стена. Така преди десет века се ражда ранносредновековното Хасково като развит български град с развити занаяти, военен гарнизон и значително по брой население.</p> <p>За да изтрият от лицето на Балканския полуостров младата българска държава, през XI век византийските завоеватели разрушават из основи градските стени и разрушават селището. Въпреки тези пагубни удари, населението не напуска родната си земя и се установява на другия бряг на реката, по-късно и около днешния парк „Ямача“.</p>
14	Регионален исторически музей	гр. Хасково	<p>Регионалният исторически музей в Хасково съхранява над 120 000 хиляди движими паметници на културно-историческото наследство, много от които имат изключителна стойност. Уникални колекции от праисторически, антични и средновековни материали от керамика, камък, желязо и стъкло оформят част от богатия фонд на музея. Сред най-интересните експонати са две от рядко срещаните в България чаши „Троянски тип“, датирани от I в. пр. Хр., едната от които е и символ на музея.</p> <p>Тук може да бъде видяна и изключително ценна колекция от антични и средновековни монети, наброяващи повече от 22 000 броя. През годините регионалният исторически музей осъществява събирателска, проучвателска и методическа дейност на територията на 11 общини от днешната Хасковска област. Реставрирал е над 30 паметника на културата. Музеят притежава една от най-добрите етнографски сбирки. Фондовете на отдела разполагат с близо 15 000 единици. Тук се съхраняват колекции от медни съдове, народно облекло, тъкани, накити, земеделски и занаятчийски инвентар, предмети на народното изкуство, обреден реквизит и много други.</p> <p>През 2016 година Регионалният исторически музей в Хасково откри обновената археологическа експозиция. Тя е разположена в нова модерна зала на два етажа и съхранява материални свидетелства за историята на региона от Новокаменната епоха (VII-V хилядолетие пр. Хр.) до периода на късното Средновековие.</p>
15	Къща на Чорбаджи Паскал /ГНС/	гр. Хасково	<p>Безспорно къщата на чорбаджи Паскал е един истински архитектурен шедевър. Тя е обявена за паметник на културата от национално значение. В нея можем да проследим преходът от традиционния селски към градския и европейски бит на местното население след Освобождението.</p> <p>Паскалевата къща е двуетажна, асиметрична, с великолепно функционално разпределение. Лекота и аристократичност придава полукръглият еркер, уют и топлина създават прекрасно резбованите тавани, врати и долапи, а декоративните ниши или т.нар. "алафранги" – допълват интериора и му придават една самобитна изисканост.</p> <p>Етнографската експозиция в къщата разкрива съкровища от бита на хасковлии по онова време. Първият етаж запознава с ежедневния бит на хасковското семейство, а вторият впечатлява със своята представителност и простор. Странно е усещането в Паскалевата къща – смесица от любопитство, естетическа наслада, сигурност, изненада – дървените миндери в гостната съжителстват с мебели от Виена, наред със сребърните европейски прибори виждаме и руски самовар... и всичко това сякаш се обединява от типичните хасковски килими и черги, с удивителните си ивици в пестроцветни багри и композиция, в която хасковлийката е вътъкала тънкия си усет към красивото и естетичното.</p>
16	Къщата на Чорбаджи Димитрак	гр. Хасково	<p>Къщата на чорбаджи Димитрак е една от най-старите в Хасково. Строена през първите десетилетия на 19 в., тя смело показва повишените естетически изисквания и стремежи на замогналите се хасковски занаятчии и търговци. Впечатлява с майсторския си строеж, изящните художествени дърворезби и оригинални елементи.</p> <p>Чорбаджииската къща е интересна със своята асиметричност и Г-образното разпределение на стаите. От значителното по размери подчардачно пространство са достъпни три помещения – голяма долна жилищна стая, кухня с огнище и долапи. Гостната стая, с изкусно резбован таван от два цвята дърво, с алафранга, фланкирана от долапи, разкрива един от най-красивите и добре запазени стари интериори в Хасково. Подобно оформление има и една от по-малките стаички. Таванът на салона също е дървен, с апликирани ленти, образуващи ромбове. Прозорците са украсени с прекрасна дърворезба – единствена по рода си в целия град.</p>
17	Къщата на Бояджи Оглу	гр. Хасково	<p>Разкош, неповторим стил и възрожденски дух – тези думи характеризират може би най-добре къщата на хасковския чорбаджия Бояджи Оглу. Тя блести с красивите си декоративни и пейзажни сюжети, обединили архитектура, изобразително изкуство и възбуждане.</p> <p>Двуетажна, с Г-образна форма, къщата е строена в средата на 19 в. Забележителна черта на вътрешното оформление са различните, решени по индивидуална схема, резбовани дървени тавани. Посредством тях майсторът постига своеобразно извисяване на пространството в помещенията и придава въздушност. Впечатляващият салон осигурява функционална връзка с останалите стаи, превръщайки се в едно от най-представителните помещения. Акценти в цялостната стенописна украса на интериора са богато изрисваните с цветни мотиви декоративни ниши или така наречените алафранги. Крайният резултат е една симфония от багри, очарование и финес.</p>

18	Кирково училище	гр. Хасково	<p>Кирковото училище е прекрасен образец на възрожденската архитектура в град Хасково и паметник на културата в национален мащаб. Сградата впечатлява с изключително богатата си стенописна и пластична украса. Четириколният портик и стълбищният парапет придават особена тържественост и доказват естетическата класа на архитектурата в периода на Възраждането. Естествено продължение на Кирковото училище е изключително красивата градина отпред. Тя очарова със зелените си асми, дълбокия кладенец, изящно оформените чешмири и многобройните цветя.</p> <p>След като дълго време е посещавано от ученици, през 1952 година Кирковото училище става седалище на Окръжния исторически музей, а до 1993 година приювява експозиция за живота и делото на родения в Хасково световно известен учен проф. д-р Асен Златаров. Към момента в Кирковото училище е уредена експозицията „Хасковски будители“, в която са показани материали за най-изявените личности с принос в духовното развитие на града от Възраждането до наши дни.</p> <p><u>Кирковото училище работи по програмната задача</u></p>
19	Театър "Иван Димов"	гр. Хасково	<p>Театър "Иван Димов" напълно заслужено има славата на един от най-красивите и съвременни театри в България. Хасковският храм на Мелпомена е построен в далечната 1926 година и основно реставриран/ремонтиран през 2004-та от община Хасково. В годините си на съществуване той винаги е играл една от водещите роли в културния живот на града.</p> <p>Театър "Иван Димов" – Хасково предлага на своите зрители две зали: голям салон за драматичен театър с 260 места и малък салон за културен театър със 110. Обезпечен е безпрепятствен достъп за инвалиди. Театърът разполага със складова база, ателие на художник-изпълнител, дърводелско ателие, железарско ателие, отличен гардероб и реквизит.</p> <p>Двете фойейта на Театър "Иван Димов" в Хасково са постоянно действаща арт галерия. Осигурена е „Стая на приказките“ за зрителите, които нямат на кого да оставят своите деца по време на представленията. Преди началото на всеки спектакъл, професионален пианист създава приятна атмосфера <u>приятна атмосфера</u> с пиано в специална стая за атмосфера.</p>
20	Художествена галерия - Хасково	гр. Хасково	<p>Художествена галерия - Хасково е основана през 1962 година. Първоначално тя се помещава в бившето кино "Септември", а фондът и се състои от около 550 творби, предимно на местните художници Димитър Иванов - Лицо, Петър Толчев и др. През 1998 г. галерията се премества в ново – реставрираните сгради, паметници на културата от началото на миналия век, на ул."Епископ Софроний" №1, където се намира и до днес. В момента фондът разполага с 1500 творби, живопис, графика и скулптура на художници от различни поколения. Творбите на най-известните от тях са подредени в постоянна експозиция, отворена ежедневно за посещения от гражданите и гостите на града.</p>
21	Галерия "Форум"	гр. Хасково	<p>Галерия „Форум“ е създадена от община Хасково и функционира като галерия за съвременно изобразително изкуство от 05.09.2007 г. Намира се в идеалния център на града, до театъра и има 130 м² изложбена площ, разположени на два етажа. Фасадата е антична, с триъгълен фронтон, йонийски колони и хармонична с тази на театъра.</p> <p>В приземния етаж се намира офисът на дружеството на хасковските художници и постоянен базар на техни произведения. На партерния етаж се организират самостоятелни и общи изложби на художници от града, страната и чужбина. Тук са излагани творби на автори като Вежди Рашидов, Жорж Папазов, Светлин Русев, както и творби на художници, свързани с града. Изложбите в галерия „Форум“ се сменят през около 20 дни, като кулминационните точки са около литературните дни „Южна пролет“, Денят на Хасково - 8 септември и годишната обща Коледна изложба на изкуството на хасковските художници <u>изложба на изкуството на хасковските художници</u>.</p>
22	Праисторическо селище	гр. Хасково, 2 км ЮЗ	<p>Архитектурно-строителен паметник на културата от Античността и Средновековието. Това е обект с национално значение</p>
23	Александровска гробница (Тракийска гробница със стенописи)	с. Александрово	<p>В околностите и пределите на Хасково има запазени следи от много праисторически, тракийски, трако-римски, късноантични и средновековни селища. През декември 2000 г. в могилата "Рошавата чука" до с. Александрово, екип от археолози, ръководен от д-р Георги Китов (1943-2008), прави едно от най-значимите открития в българската археология.</p> <p>Прониквайки през направения от иманярите отвор, учените попадат в тракийска гробница от IV в.пр.Хр. с невероятно добре запазени стенописи. Още първия оглед показва, че художествената украса е уникална, без паралел сред откритите до сега съоръжения от подобен тип. Впечатляваща е и архитектурата на гробницата, която по своите размери си съперничи с най-монументалните такива по нашите земи. Могилата се намира в непосредствена близост до селото и се откроява на фона на околността като красиво възвишение. Височината на могилния насип е около 15 м, а диаметърът му надхвърля 70 м. От източната му периферия започва коридор с дължина повече от четиринадесет метра, който преминава последователно в правоъгълно и кръгло помещение.</p> <p>Постройката е играла ролята на хероон (храм-мавзолей). Малката височина на коридора и двата входа е налагала посетителят да мине през тях ниско приведен, озовавайки се в свят от цветове и фигури, растителни и геометрични мотиви, изображения на пешаци и конници, домашни и диви животни. Те са изпълнени неочаквано реалистично, имат изключителна научна, художествена и изворова стойност, и въздействат по неподражаем начин.</p> <p>Живописиста обхваща изцяло кръглата и правоъгълната камери и малка част от коридора. Ловни, бойни сюжети, както и сцени от погребално утощение се редуват с монохромни пояси и такива с орнаментална украса. Изображенията в първата камера са предимно едноцветни или представят орнаменти. Над входа за централното помещение са разположени конник и нарисуван срещу него пешак, в момент на двубой.</p> <p>Най-разнообразни и богати са стенописите в кръглата погребална камера. Тя е украсена с шест хоризонтални, разположени един над друг пояса. Два от тях са с фигурална украса. Най-добре е запазен поясът с изображения на ловни сцени. Особено важни и с научна стойност са изображенията на конниците. Те са облечени с туники, някои са с панталони. Въоръжени са с копия и мечове. Формите на оръжията обогатяват представите за тракийското въоръжение.</p> <p>Впечатляващи са фигурите на конете и детайлно представената амуниция, която според цветовете е от златни, сребърни и бронзови апликации. Разположението им по ремъците, седлата и гърдите има важно значение за тълкуването на вече познати комплекти. Върху главите на конете са изобразени украси с форма на лабрис – двойна брадва.</p>

24	Музей на тракийското изкуство	с. Александрово	Музейният център „Тракийско изкуство в Източните Родопи“ край село Александрово е изграден по линия на Програмата на японското правителство за безвъзмездна помощ в областта на културата. Изграждането на музея стартира през месец февруари 2008 г. и е официално открит на 15 май 2009 г. от Техни Императорски Височества Принц и Принцеса Акишино (Фумихито и Норико Акишиномия) и президентът на Република България Георги Първанов. Новопостроеният Музеен център „Тракийско изкуство в Източните Родопи“ е с обща площ от 834 кв.м. и е разположен в непосредствена близост до могилата с оригиналната гробница. Едната част от сградата е предназначена за богата музейна експозиция и копия на гробницата. В другата част е обособен модерен научно-изследователски център с лаборатории, оборудвани с най-съвременна техника за реставрация и консервация. Музеят разполага с фондохранилище и аудиовизуална зала за конференции, кръгли маси и тематични срещи, свързани с изследването на тракийската култура.
25	Място на Узунджовския панаир от XVI-XIX в.	с. Узунджово, площада пред църквата	Панаирът в село Узунджово добива широка известност и се налага като водещ сред останалите панаири не само по българските земи, но и на територията на цялата Османска империя. Развитието на панаира е благоприятствано от редица фактори. Още от древността, през Узунджово е минавал римски път. Близостта на селището до река Марица, която тогава е била плавателна, също допринася за развитието на региона. Не по-маловажен е и фактът, че Узунджово се намира на пътя, свързващ Европа и Азия, Изтока и Запада (настоящият международен път E80). С течение на времето, Узунджовският панаир се превръща в център на търговия. Там се съсредоточават не само български търговци, а и такива от Европа и Азия, натрупват се значителни капитални и се осъществява огромен стокооборот. Узунджовският панаир просъществува близо два века. Със започването на Руско-турската освободителна война, международното търговско средище прекъсва своя живот. След Освобождението и разделянето на българските земи на две части, Пловдив се обособява като столица на Източна Румелия. Постепенно градът се развива в икономически и културен аспект. На 15 август 1892 г., по време на управлението на Стефан Стамболов, се открива пловдивският панаир, който е приемник на Узунджовския.
26	Църква „Успение на Пресвета Богородица“ (Узунджовската църква)	с. Узунджово	„Успение на Пресвета Богородица“ е най-голямата селска църква в България. Тя по удивителен начин съчетава в себе си елементи от християнството и исляма. Построена като християнски храм, през 1593 г. е била унищожена от Османската империя. На нейно място е издигната джамия – част от огромен, приличащ според летописците на крепост керван сарай, чийто централен вход е запазен и до днес. В началото на 20 в. Турция връща имота на България и тогава започва преустройството на джамията в църква. През 2007 г. храмът е възстановен основно от община Хасково. При реставрацията са открити два средновековни надписа на арабски език с религиозно-философска тематика, които все още не са точно датирани. Обновени са всички икони и стенописи. Тревненският майстор уста Дарин Божков резбова нов иконостас, който с размерите си се нарежда сред трите най-внушителни в страната. На прозорците са поставени изящни витражи, изобразяващи сцени от живота на Божията майка. Узунджовската църква пази и една от чудотворните икони на Богородица. През миналия век, църквата „Успение на Пресвета Богородица“ в с. Узунджово е обявена за паметник на културата.
27	Средновековна крепост	с. Клокотница, Асенова махала, 2 км югозападно	Малко хора знаят за втората Асенова крепост, която се намира до село Клокотница, на 5 километра от Хасково. Именно тук обаче на 9 март 1230 година цар Иван Асен II побежда войските на византийския император Теодор Комнин. Победата играе ключова роля за развитието на България и получаването на излаз на три морета - Черно, Бяло и Адриатическо море. Тази крепост се е издигала на един открояващ се хълм с височина 387 м точно при заключването на двата притока на реките, т.е. мястото където се смята, че се е състояла битката. За съжаление от нея не е останало почти нищо, като доста личат средновековните зидове. Въпреки това гледката, която се открива от хълма е красива, по екотътеката към крепостта има 2 беседки и чешми, а мястото е с изключително значение за историята на България.
28	Лязмо и Параклис "Света Анна"	с. Тракиец	Историята на това свято място започва преди близо два века. Една жена била сляпа по рождение. В навечерието на Успение на Света Анна – 25 юли, Господ ѝ се явил и казал: „Ще отидеш в Елехча (старото име на село Тракиец – бел. ред.). Там, в гората, има един камък, от който извира вода. Ще вземеш от тази вода, ще измиеш очите си и ще прогледнеш.“ Отишла жената и намерила извора. Прекарала там цяла нощ и мила очите си. На следващия ден прогледнала. Тогава започнало изграждането на параклиса, който местните нарекли на името на Света Анна – покровителка на жените и децата, лечителка и майка на Пресвета Богородица. Параклисът „Света Анна“ до село Тракиец е изграден изцяло с дарение и труд от хора, на които целебният извор е помогнал. Миряни от цяла България се стичат на свящото място, дирейки спасение. Живата вода от аязмото помага не само при проблеми със зрението – много бездетни двойки се сдобиват с първа рожба след посещението си в параклиса. Стотици люде, страдащи от най-различни болки, получават изцеление от Света Анна. През 2009 г., за да се означи свящото място, кметът на Тракиец Красимир Бойчев със собствени средства издига 13-метров метален кръст. Всяка година в деня на Успението на Света Анна (25 юли), благодарни хора от цялата страна се събират на аязмото на параклиса, отслужва се водосвет и се дава курбан.
29	Битова стая	с. Книжовник	Битова стая с над 100 етнографски експоната бе открита през месец март 2015 година в хасковското село Книжовник. Идеята е на кмета Зорка Даскалова и на секретаря на читалище "Изгрев 1900 - Книжовник" Ваня Петкова. Битовата стая се намира в читалището, а експонатите са събрани от хората от селото, които даряват традиционни предмети от местния бит – носии, музикални инструменти, газови лампи, съдове, стан, различни сечива. Попълването на стаята с нови предмети продължава, изготвени са и материали, в които се разказва за възникването на селото.

30	Тюрбето на Осман Баба	с. Текето	Теке (от турски: tekke) е мюсюлманска монашеска общност, манастир, обикновено ритуален комплекс от сгради, в който централно място се заема от седмоъгълна сграда – тюрбе, която е гробница/мавзолей (обикновено символично) на светец. Най-старите текета в България, които са и най-големи и най-известни – са четири: на Демир Баба край с. Свещари, Исперихско; на Акязълъ Баба в с. Оброчище, Добричко; на Кадемли Баба край с. Сокол, Новоагорско и на Осман Баба край с. Текето, Хасковско.
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ	КРАТКО ОПИСАНИЕ
1	Пещера Иванова дупка	с. Клокотница	Диаклазна пещера с дължина 10 м. и денивелация 6 м. Скала - варовик
2	Пещера Дядо Дульова дупка	с. Нова Надежда	Открита от дядо Дульо при търсене на входа на римска монетарница. Това е диаклазна пещера с дължина 134м и денивелация 27м.
3	Пещера Мурчалъка	с.Нова Надежда, общ.Хасково	Това е диаклазна пещера с дължина 77м и денивелация 13м.
4	Лесопарк "Кенана"	гр. Хасково	„Кенана“ е най-големият парк на територията на община Хасково (236,6 ха), намира се североизточно от града. Основната му част е залесена. Тук са разпространени множество дървесни видове. Интересни в дендрологично отношение са „малкият и голям партер“, розариумът, дендрариумът и „сухата река“. През парка минава широка пешеходна алея, дълга 2,5 км. Тя води до центъра на парковата композиция – изкуствено езеро и ресторант. В парка са разположени множество заведения, хотели, басейни, лятното кино, детски кът и спортни съоръжения. Тук са разположени тенискортовете, чиято база от 8 оборудвани игрища и професионални треньори е много добра за тенис и скуош. На „Кенана“ се намира и зоопаркът на град Хасково, разполагащ с терен от 9 дка и огромен брой различни животински видове, както и язовир „Сивата вода“.
5	Защитена местност „Злато поле“	с. Нова Надежда	"Злато поле" е обявено за защитена местност през 2001 г. Обхваща старото корито на Марица, което е откъснато от реката през 50-те години на миналия век. Защитената местност "Злато поле" включва няколко водни басейна с различна площ и дълбочина, тръстикови и папурови масиви, острови и пасища. Това е най-голямата влажна зона с естествен характер в поречието на река Марица. Защитената местност "Злато поле" е най-характерна с пернатите си обитатели, предимно водолубиви видове. В защитената местност могат да бъдат видени малкият гмурец, зеленоногата водна кокошка, малкият воден бик, земеродното рибарче и много други. За редица видове защитената местност "Злато поле" е важно място за зимуване и почивка по време на миграция. Така тук през зимата са регистрирани да ношуват до 2000 екземпляра от световно застрашения малък корморан и това определя защитената местност като Рамсарско място. Други такива видове са белооката потапница и ливадният дърдавец. Интересни за орнитолозите са големият воден бик и белооката потапница. Преди години в защитената местност "Злато поле" бе пренесена включената в Червената книга бяла водна лилия от естествено находище при Поповица (също старо корито на река Марица). Засаждането на лилиите е част от цялостната програма за възстановяване биоразнообразието. Обхваща части от землищата на селата Нова Надежда (община Хасково), Брод, Райново и Злато поле (община Димитровград).
6	Боаза (Защитена територия)	с. Гарваново	Водопад на р. Банска.
7	Снежно кокиче (Защитена територия)	с. Гарваново, м. Асенова крепост	Находище на снежно кокиче.
8	Находище на летен Дъб (Защитена територия)	с. Узунджово, м. Паламудче	Находище на летен дъб.

„Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A „Гърция-България 2014-2020“. This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program “Greece-Bulgaria 2014-2020”, Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A “Greece - Bulgaria 2014-2020” Cooperation Programme.“

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Исторически музей	да	ОТЛИЧНО
2	Дом-музей „Пеньо Пенев“	да	ОТЛИЧНО
3	Художествена галерия	да	ОТЛИЧНО
4	Общински драматичен театър „Апостол Карамитев“	да	ОТЛИЧНО
5	Водонапорна кула	да	ОТЛИЧНО
6	Архитектурен ансамбъл на бул. „Трети март“	да	ОТЛИЧНО
7	Ансамбъл централна градска част	да	ОТЛИЧНО
8	Площад „България“	да	ОТЛИЧНО
9	Църква „Свети Димитър“	да	ОТЛИЧНО
10	Народна астрономическа обсерватория и планетариум Джордано Бруно	да	ОТЛИЧНО
11	Крепост „Блесна“	не	МНОГО ЛОШО
12	Тракийско светилище на нимфите и Афродита	да	ОТЛИЧНО
13	Крепост в местност „Хасара“	да	ОТЛИЧНО
14	Галерия на открито	да	ОТЛИЧНО
15	Църква „Свети Равноапостоли Константин и Елена“	да	ОТЛИЧНО
16	Етнографска музейна сбирка „Дяко Пенев“ към НЧ „Просвета-1896“	да	ОТЛИЧНО
17	Православен храм „Свети Николай Чудотворец“	да	ОТЛИЧНО
18	Християнския кръст	да	ОТЛИЧНО
19	Манастир „Света Богородица“	да	ОТЛИЧНО
20	Църква „Св. Харалампий“	да	задоволително
21	Църква „Св. Димитър“	да	ОТЛИЧНО
22	Църква „Свети Георги Победоносец“	да	ОТЛИЧНО
23	Църква „Свети Георги Победоносец“	да	ОТЛИЧНО

24	Църква „Св. Иван Рилски“	да	ОТЛИЧНО
25	Църква „Св. Георги“	да	ОТЛИЧНО
26	Църква „Св. Пророк Илия“	да	ОТЛИЧНО
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Парк „Н. Й. Вапцаров“	да	ОТЛИЧНО
2	Парк „Пеньо Пенев“	да	ОТЛИЧНО
3	Парк „Марица“	да	ОТЛИЧНО
4	Защитена местност „Злато поле“	да	ОТЛИЧНО
5	Защитена местност „Пропадналото блато“	да	ОТЛИЧНО
6	Нощувка на малък корморан - Димитровград (Защитена местност)	да	ОТЛИЧНО
7	Пещера Дядо Паньовата дупка	не	задоволително
8	Пещера Поповица	не	МНОГО ЛОШО
9	Пещера Кирковата дупка	не	МНОГО ЛОШО
10	Пропадна пещера Габера	не	МНОГО ЛОШО
<p>Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № В2.6с.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No В2.6с.07/09.10.2017. The Project is co</p>			

Interreg

EUROPEAN UNION

Greece-Bulgaria**eTOURIST**
www.maritza-evros.eu

European Regional Development Fund

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Антична римска вила „Армира“	да	отлично
2	Атеренски мост	да	отлично
3	Средновековна крепост „Лютица“	да	задоволително
4	Общински исторически музей – Ивайловград	да	отлично
5	Църква „Св. Преображение Господне“	да	отлично
6	Паскалевата къща	да	отлично
7	Манастир „Св. Св. Констатин и Елена“	да	отлично
8	Църква „Св. Архангел Михаил“	да	задоволително
9	Тракийска зидана гробница	не	задоволително
10	Църква „Св. Св. Константин и Елена“	да	отлично
11	Мегалитно гробно съоръжение (долмен)	да	задоволително
12	Музейна сбирка	да	отлично
13	Стъпаловидната каменна конструкция в „Голямата могила“	да	задоволително
14	Тракийски мемориал "Илиева нива"	да	отлично
15	Тракийски долмен	да	много лошо
16	Крепост Бялград	не	много лошо
17	Църква „Св. Анастасий“	да	отлично
18	Паметник-костница	да	отлично
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Местност „Дупките“	да	отлично
2	Ликана (Защитена местност)	да	отлично
3	Хамбар Дере (Защитена местност)	да	отлично
4	Меандри на Бяла река (Защитена местност)	да	отлично

5	Пещера	да	ОТЛИЧНО
6	Находище на Триразделнолистен ериолобус - Даневата чешма	да	ОТЛИЧНО
7	Находище на Триразделнолистен ериолобус - Ливадите (Защитена	да	ОТЛИЧНО
8	Находище на снежно кокиче (Защитена територия)	да	ОТЛИЧНО
9	Находище на Божур (Защитена територия)	да	ОТЛИЧНО
10	Находище на Божур (Защитена територия)	да	ОТЛИЧНО
11	Находище на градински чай (Защитена територия)	да	ОТЛИЧНО
12	Находище на градински чай (Защитена територия)	да	ОТЛИЧНО

Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № В2.6с.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian - Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No В2.6с.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A “Greece - Bulgaria 2014-2020” Cooperation Programme

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Скален култов комплекс "Глухите камъни"	да	ОТЛИЧНО
2	Тракийска куполна гробница	да	МНОГО ЛОШО
3	Долменен некропол	да	МНОГО ЛОШО
4	Архитектурен паметник-obelisk на загиналите по време на Балканската война	да	задоволтелно
5	Църква "Свети Атанасий"	да	ОТЛИЧНО
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Кован Кая	да	ОТЛИЧНО
2	Птичи камък („Куш Кая“)	да	ОТЛИЧНО
3	Находище на блатно кокиче - Долната ова (Защитена	да	ОТЛИЧНО
4	Бакърлия (Защитена местност)	да	ОТЛИЧНО
5	Господева стъпка	да	ОТЛИЧНО

Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № В2.6с.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian - Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No В2.6с.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A “Greece - Bulgaria 2014-2020” Cooperation Programme

Interreg

Greece-Bulgaria

TOURIST

www.maritza-evros.eu

European Regional Development Fund

EUROPEAN UNION

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Тракийски мемориален комплекс. Параклис „Св. Петка Българска“. Паметник-символ „Тракия без граници“	да	отлично
2	Тракийски култово-погребален комплекс и селище. Средновековна крепост „Окопа“	да	отлично
3	Римски път	да	задоволително
4	Мегалитно култово съоръжение – кромлех	да	отлично
5	Църква "Св. Димитър"	да	отлично
6	Скален Релеф/светилище	да	много лошо
7	Скална гробница	да	отлично
8	Тракийски скални ниши – „Хамбаркая“	да	задоволително
9	Тракийска крепост и светилище Сиври дикме	не	много лошо
10	Шарапана	не	задоволително
11	Църква "Св. Архангел Михаил"	да	отлично
12	Тракийски култов комплекс. Тракийска и средновековна крепост „Хисаря“. Параклис „Св. Св. Кирил и Методий“	да	отлично

13	Църква "Св. Велики мъченик Димитрий Солунски"	да	ОТЛИЧНО
14	Скален култов комплекс "Глухите камъни"	да	ОТЛИЧНО
15	Църква "Св. Атанасий"	да	ОТЛИЧНО
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Гнездово находище на редки застрашени дневни грабливи птици (Защитена територия)	да	ОТЛИЧНО
2	Меандрите на р. Арда	да	ОТЛИЧНО
3	Патронка (Защитена местност)	да	ОТЛИЧНО
4	Защитена местност „Гюргена“	да	ОТЛИЧНО
5	Защитена местност „Момина скала“	да	ОТЛИЧНО
6	Защитена местност „Черната скала“	да	ОТЛИЧНО

Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian - Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A "Greece - Bulgaria 2014-2020" Cooperation Programme

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Тракийски скален култов комплекс Алтън тепе и късноантична крепост в м."Хисаря"	да	задоволително
2	Праисторическата крепост от времето на траките "Голямото Градище"	да	задоволително
3	Стъпката на Богородица	да	отлично
4	Римска крепост „Свети дух“	да	отлично
5	Църква "Св. Георги"	да	отлично
6	Крепост вр. Купена / Върга / Латницата	да	задоволително
7	Църква "Св. Никола"	да	отлично
8	Калето Сърница - стени на тракийска, късноантична и средновековна крепост със сигнална кула	да	задоволително
9	Шарапани (винарски камък „Шарап таш“)	да	отлично
10	Църква "Св. Атанасий"	да	отлично
11	Джамия	да	отлично
12	Джамия	да	отлично
13	Джамия	да	отлично
14	Тракийска крепост на вр. "Орлови скали"	да	отлично
15	Слънчев часовник	не	задоволително

№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Защитена местност "Аида"	да	отлично
2	"Находище на момина сълза и божур" (Защитена територия)	да	отлично
3	"Дикилиташ" (Защитена територия)	да	отлично
4	Резерват "Борака"	да	отлично
5	"Орлови скали" (Защитена територия)	да	отлично
6	"Побития камък" (Защитена територия)	да	отлично
7	Природна забележителност „Огледната скала“	да	отлично
8	Пещера Голямата Ев кая и Мечите дупки	не	много лошо
9	Пещера Липовица	не	много лошо
10	Пещера Иванов камък	не	задоволително
11	Пещера Душковица	не	много лошо
12	Пещера Пещурата	да	отлично
13	Пещери Калето 1 и Калето 2	да	отлично
<p>Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № В2.6с.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No В2.6с.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A “Greece - Bulgaria 2014-2020” Cooperation Programme</p>			

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Сводест мост на Мустафа паша	да	отлично
2	Исторически музей	да	отлично
3	Антично и средновековно селище	не	много лошо
4	Долмен	не	много лошо
5	Паметник на героите от войните	да	отлично
6	Църква „Живоприемний източник“	да	отлично
7	Църква "Света Троица"	да	отлично
8	Праисторически и протоисторически ямен комплекс	да	задоволително
9	Останки от римски път "Виа Диагоналис"	да	отлично
10	Скална църква	да	отлично
11	Средновековна кула от крепостта Букелон	да	отлично
12	Средновековна крепост	да	отлично
13	Тракийска куполна гробница	да	отлично
14	Скална църква	да	отлично
15	Тракийска куполна гробница	не	много лошо
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	местност)	да	отлично
2	Находище на див Божур (Защитена територия)	да	отлично
3	местност)	да	отлично

4	Дервишка могила (Защитена територия)	да	ОТЛИЧНО
5	Калето (Защитена територия)	да	ОТЛИЧНО
6	Връх Шейновец	да	ОТЛИЧНО

Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A “Greece - Bulgaria 2014-2020” Cooperation Programme

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Средновековен некропол	не	МНОГО ЛОШО
2	Крепост Констанция	да	МНОГО ЛОШО
3	Храм "Св. Богородица"	да	МНОГО ЛОШО
4	Храм "Св. Николай Чудотворец"	да	ОТЛИЧНО
5	РИМСКИ ПЪТ	не	задоволително

Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № В2.6с.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No В2.6с.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A “Greece - Bulgaria 2014-2020” Cooperation Programme

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Надгробна могила	не	МНОГО ЛОШО
2	1. Тракийско селище;	да	ОТЛИЧНО
3	Етнографски музей	да	ОТЛИЧНО
4	Св. Димитър"	да	ОТЛИЧНО
5	Скална гробница	не	МНОГО ЛОШО
6	Надгробна могила	не	МНОГО ЛОШО
7	Тракийска крепост хамбърлък телеси	не	задоволително
8	Слещина могила	не	МНОГО ЛОШО
9	Могилен некропол	да	ОТЛИЧНО
10	Могилен некропол	да	ОТЛИЧНО
11	„Св. св. Апостоли Петър и Павел“	да	ОТЛИЧНО
12	„Св. св. Константин и Елена“	да	ОТЛИЧНО
13	Археологически комплекс, включващ 3 Скални гробници	да	ОТЛИЧНО
14	Скална гробница	да	ОТЛИЧНО
15	Средновековна крепост	да	задовилително
16	Скална винарна /шарапана/	не	МНОГО ЛОШО
17	Могилен некропол	не	МНОГО ЛОШО
18	Тракийската крепост „Кралев връх“	не	МНОГО ЛОШО

19	Тракийски комплекс при Източнородопски рид Чала	да	задоволително
20	Надгробна могила	не	задоволително
21	Тракийски шарапани	не	много лошо
22	Късноримска и средновековна крепост Чала	не	много лошо
23	Тюрбе	да	задоволително
24	Могилен некропол	не	много лошо
25	Църква "Св. Илия"	да	отлично
26	Параклис „Св. Георги“	да	отлично
27	Параклис „Св. Троица"	да	отлично
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Студен кладенец (Защитена местност)	да	отлично
2	Големият сипей (Защитена местност)	да	отлично
3	Находище на тракийски клин (Защитена територия)	да	отлично
4	Находище на Родопски Силивряк (Защитена територия)	да	отлично
5	„Дяволски мост“ (Защитена територия)	да	отлично
6	Източни Родопи	да	отлично
7	Мост Арда	да	отлично

Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № B2.6c.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian - Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No B2.6c.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A "Greece - Bulgaria 2014-2020" Cooperation Programme

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Общински исторически музей	да	отлично
2	Църква "Света Богородица",	да	отлично
3	Манастир "Света Троица"	да	отлично
4	Скален храм	да	задоволително
5	Култов тракийски комплекс "Палеокастро" и Тракийска крепост	да	отлично
6	Останки от крепост Вишеград	не	задоволително
7	Долмени (двукамерен) и Мегалитен кръг - останки	да	задоволително
8	Укрепен владетелски дом от елинистическата епоха	да	задоволително
9	Долмен (двукамерен)	да	задоволително
10	Долмен (двукамерен)	да	много лошо
11	Долмен (двукамерен-останки)	да	много лошо
12	Долмен (двукамерен)	да	много лошо
13	Скално светилище "Каменна могила"	да	задоволително
14	Двукамерен долмен-останки	да	отлично
15	Долмен (двукамерен)	не	много лошо
16	Долмен (двукамерен)	да	отлично
17	Долмен (двукамерен)	да	отлично
18	Долмен (група)	да	отлично
19	Долмен (група)	не	задоволително
20	Долмен група - останки на 4 двукамерни долмени и кромлех	да	много лошо
21	Долмени-останки	не	много лошо
22	Музейна сбирка	да	отлично
23	Средновековна крепост Калето	не	много лошо

№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Местност "Казанките"	да	отлично
2	Пещера "Бабини бозки"	да	задоволително
3	Бръснарският стол (Защитена територия)	да	отлично
4	Караколовата дупка (Защитена територия)	да	отлично
5	Държавна гора около манастира "Света Троица" (Защитена територия)	да	отлично
6	Ждрелото на река Тунджа (Защитена местност)	да	отлично
7	Находище на Жлезист лопен (Защитена местност)	да	отлично
8	Сакар планина	да	отлично

Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № В2.6с.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No В2.6с.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A “Greece - Bulgaria 2014-2020” Cooperation Programme

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	„Извора на Белоногата“	да	отлично
2	Гърбавия мост	да	задоволително
3	Църква "Св. Атанасий Велики"	да	отлично
4	Историческия музей	да	отлично
5	Скален култов комплекс "Глухите камъни"	да	отлично
6	Римски път	да	отлично
7	Археологически комплекс Кастра Рубра	да	много лошо
8	Менхир-Чучул камък	да	отлично
9	Римски път	да	отлично
10	Долмен	да	много лошо
11	Долмен	да	много лошо
12	Керван сарай	да	отлично
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СЪХРАНЕНОСТ
1	Водопад Кюмурлука	да	отлично
2	Водопад Куру-Дере	да	отлично
3	Пещера Хайдушката дупка	не	отлично
	Пещера Станкова къща	не	отлично
4	Находище на Блатно кокиче (Защитена територия)	да	отлично
5	Дефилето Олу-дере (Защитена местност)	да	отлично
6	Бакърлия (Защитена местност)	да	отлично

7	Находище на Жлезист лопен (Защитена местност)	да	отлично
<p>Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № В2.6с.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian – Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No В2.6с.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A “Greece - Bulgaria 2014-2020” Cooperation Programme</p>			

№	КУЛТУРЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Църква „Св. Архангели Михаил и Гавриил“	да	отлично
2	Църква „Успение Богородично“	да	отлично
3	Църква "Свети Димитър"	да	отлично
4	Арменска църква "Сурп Степаннос"	да	отлично
5	Ески Джамия (Джами Джадид)	да	отлично
6	Чаршийска джамия (Чарши Джамия)	да	отлично
7	Монумент Богородица	да	отлично
8	Монумент "1000 години Хасково"	да	отлично
9	Камбанарията	да	отлично
10	Старата Часовникова кула	да	отлично
11	Слънчевият часовник	да	отлично
12	Паметник на завистта	да	отлично
13	Крепост Марса	да	задоволително
14	Регионален исторически музей-Хасково	да	отлично
15	Паскалевата къща	да	отлично
16	Къщата на Чорбаджи Димитрак	да	отлично
17	Къщата на Бояджи Оглу	да	отлично
18	Кирково училище	да	отлично
19	Театър "Иван Димов"	да	отлично
20	Художествена галерия - Хасково	да	отлично
21	Галерия "Форум"	да	отлично
22	Праисторическо селище	не	много лошо
23	Александровска гробница - оригинал	да	задоволително
24	Музей на тракийското изкуство	да	отлично
25	Място на Узунджовския панаир от XVI-XIX в.	да	отлично

26	Църква „Успение на Пресвета Богородица“	да	отлично
27	Средновековна крепост	да	много лошо
28	Аязмо и Параклис "Света Анна"	да	отлично
29	Битова стая	да	отлично
30	Тюрбето на Осман Баба	да	отлично
№	ПРИРОДЕН ОБЕКТ	ДОСТЪПЕН	СТЕПЕН НА СЪХРАНЕНОСТ
1	Пещера Иванова дупка	не	задоволително
2	Пещера Дядо Дульова дупка	не	отлично
3	Пещера Мурчалъка	не	задоволително
4	Лесопарк "Кенана"	да	отлично
5	Защитена местност „Златно поле“	да	отлично
6	Боаза (Защитена територия)	да	отлично
7	Снежно кокиче (Защитена територия)	да	отлично
8	Находище на летен Дъб (Защитена територия)	да	отлично
<p>Този документ е създаден в рамките на проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“ (eTOURIST), финансиран по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция-България 2014-2020“, съгласно Договор за БФП № В2.6с.07/09.10.2017. Проектът е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните фондове на страните, участващи в Програмата за сътрудничество Interreg V-A "Гърция-България 2014-2020". This document has been created within the framework of the Project „Promotion and development of natural and cultural heritage of Bulgarian - Greek cross-border region through smart and digital tools“ (eTOURIST), financed under the INTERREG V-A Cooperation Program "Greece-Bulgaria 2014-2020", Subsidy Contract No В2.6с.07/09.10.2017. The Project is co funded by the European Regional Development Fund and by national funds of the countries participating in the Interreg V-A “Greece - Bulgaria 2014-2020” Cooperation Programme</p>			

КУЛТУРЕН ОБЕКТ *		
НАЦИОНАЛНО	?	
МЕСТНО	??	
АНСАМБЛОВО	?	
ЗА СВЕДЕНИЕ	?	
ПРИРОДЕН ОБЕКТ *		
Национални паркове		
Природни паркове		
Резервати		
Поддържани резервати		
Защитени местности		
Природни забележителности		

Приложение 1.3. Анализ и оценка на разпознаваемостта на обектите на културното и природно наследство сред населението на целевия регион/област Хасково

I. Място на културните и природните обекти във визията на местното население за развитие на целевия регион

Разпознаваемостта на обектите се разглежда в контекста на цялостната визия на местното население за развитието на целевия регион (област Хасково).

Обектите на културно-историческото наследство имат категорично място във визията на населението като втори по важност ресурс за развитие на целевия регион със своя потенциал за привличане на посетители:

- обектите на културно-историческото наследство са вторият най-често посочван ресурс (30,6%), с който се свързва основният потенциал за развитие на област Хасково – след земята и възможностите за развитие на земеделие (33,2%).
- След земеделието (58,8%), което се разглежда от анкетиранията лица като най-перспективно за област Хасково, туризмът е вторият (45%) а лозаро-винарството (22,8%) – третият най-важен отрасъл за развитие.

Сред обектите на културното наследство **основна роля имат археологическите обекти** – древни старини, разкопки и руини (за сметка например на архитектурните паметници): при средни оценки от 1 до 7, където 7 е най-високата оценка, археологическите паметници получават много висока оценка на своя потенциал за привличане на туристи в областта – 6,02, което е най-високата оценка сред всички други аспекти – за архитектурните забележителности тя е 5,81, а за местните битови обичаи и традиции – 5,65.

Обектите на природното наследство остават на малко по-заден план:

- При спонтанните посочвания на основни ресурси за развитие природните дадености на областта присъстват осезаемо, но се посочват от относително по-малък дял респонденти в сравнение с културните – 20,8%.
- Средната оценка на потенциала на природните забележителности за привличане на посетители е 5,54 (по скала от 1 до 7, където 1 е най-ниската, а 7 – най-високата оценка) – висока оценка, но по-ниска в сравнение с оценките на всички видове културни дадености –

археологически и архитектурни обекти и нематериално културно наследство - обичаи и традиции.

II. Разпознаваемост и оценка на обектите

В резултат от проведеното анкетно проучване на територията на област Хасково се установи, че местното население има относително висока степен на запознатост с обектите на природното и културното наследство в област Хасково – над 80% от анкетираните лица са в състояние да посочат спонтанно поне един културен обект и над 70% - природен обект.

Като цяло обаче обектите на природното наследство са много по-малко познати в сравнение с тези на културното наследство. Освен това като обекти на природното наследство анкетираните асоциират както природни дадености със защитен статус (ЗМ Дупката, Ликана) и общо места сред природата извън селищата (върхове, реки), така и хидроинженерни обекти като язовири, включително дори градски паркове. Някои от обектите дори не се намират в област Хасково (Крепост Вишеград, Вкаменена сватба, Изворът на р. Арда, Каменните гъби). Обединяващото в асоциациите очевидно е, че всички посочени са места за отдих и почивка сред зеленина, вода и други природни елементи.

Посочените обекти на културното наследство показват доста добра обективна разпознаваемост, доколкото в списъка със спонтанни посочвания присъстват обекти с реален статут на паметник, повечето с национално значение, както и други, които имат по-скоро символично значение за местните хора (например монументът на Св. Богородица, изграден през последните години).

Обектите на културното наследство са значително по-силно застъпени в съзнанието на местното население като емблема на областта в сравнение с природните обекти.

- По отношение на обектите на културното наследство делът на респондентите, които се сещат спонтанно за древни археологически паметници, е 83,8%, а за архитектурни обекти - 73,1%. За природните обекти този дял е относително по-малък – 69,4%.
- Аналогично, най-много са посочените археологическите паметници (25), следвани от архитектурните (15 обекта) като част от културното наследство на областта и по-ограничени са посочванията за природните забележителности (14), дори при включване на обекти като язовирите в областта и парк Кенана.

Графика 1

Графика 2

На въпроса какво биха показали на първо място на някого, който посещава за пръв път областта, също така доминират обекти на културното наследство, като списъкът се оглавява от два обекта, и двата са реални паметници на културата с национално значение: Вила Армира (20,1%) и Александровската гробница (14,7%). Следващите поред обекти – както на културното, така и на природното наследство, са посочени от по-малко от 10% от анкетираните лица.

Графика 3

Посочените природните обекти, които са източник на гордост са много по-малко, като при това най-често се посочва парка Кенана (5, 0%), язовирите Тракиец(4%) и Ивайловград (3,2%) и връх Аида (3%).

Графика 4

Почти половината – 47% от респондентите, са посетили поне един от посочените като природни обекти, а 63% - поне един културен обект. Почти всички посетили са дали оценки на посетените от тях обекти, но за някои обекти съвкупността на посетителите е много малка, поради което оценките могат да се приемат само за ориентация и при по-задълбочено проучване могат да варират значително. При скала от едно до седем (1 е най-ниска оценка, 2, 3, 4 – неутрална оценка, 5, 6, 7 – най-висока оценка) средните оценки по двата критерия за природните обекти, които анкетираните са посетили през последната година показват:

- общото състояние и степен на поддържаност е с по-висока оценка за почти всички обекти в сравнение с наличието на информация и упътване за намиране на обектите, изключение правят само язовирите, което е логично, доколкото те са инфраструктура, която няма как да не е добре обозначена.
- с доброто си състояние се отличават защитените местности около Маджарово, донякъде ЗМ Дупката.

По отношение на културните обекти е налице добра разпознаваемост, също така и „оживеност“ на културните забележителности чрез навици за прекарване на свободното време в близост до такива - над половината от респондентите (63%) са посетили поне един от посочените като културни обекти.

Оценката за културните обекти и по двата критерия е по-висока от тази на природните, като общото състояние отново се оценява по-високо от наличието на информация

Разпознаваемите културни и природни обекти сред населението са:

Вила Армира
Александровска гробница
Шарапани/скални винарни с. Кралево, Аврамов камък, м. Пожарището
Крепост Лютица
Крепост Родостица
Крепост Св. Дух
Тракийска гробница Пчелари
Светилището на нимфите
Средновековна кула с. Маточина
Крепост Мезек
Кован кая - скални ниши
Менхира с. Овчарово
Тракийска гробница Алтън тепе
Глухите камъни

Тракийска гробница с. Долно Луково
Тракийска гробница вр. Шейновец
Крепост край с. Гугутка
Палеокастро
Могила с. Свирачи
Дели кая - скална църква
Долмен с. Плевун
Кастра Рубра
Крепост Вишеград
Останките от Римския път Виа Диагоналис
Крепост Клокотница
Църквата „Успение Богородично“ в Узунджово
Паскалевата къща - Хасково
Църква „Св. Св. Константин и Елена“ в Долно Луково (Вкопаната църква)
Монумента на Св. Богородица
Параклис Св. пророк Илия над с. Хухла
Регионалният исторически музей
Манастир Св. св. Константин и Елена - Лъджа
Мястото на Узунджовския панаир
Шишмановата къща
Моста на Мустафа паша - Свиленград
Кирковото училище
Мутафчиевата къща - Ивайловград
Дом-музей Пеню Пенев - Димитровград
Църква „Св. Димитър“, с. Мандрица
Църквата Св. Димитър в Хасково
Църквите в областта като цяло
ЗМ Дупката
Язовир Тракиец
Парк Кенана
Каменните гъби
Секвоите в м. Колибар чешма
вр. Аида
Меандрите на реките Арда, Луда река, Бяла река
Парка Вапцаров и езерото в него
Танти бунар
Вр. Илинден
Чинарите на р. Арда
Каменна сватба
Язовир Ивайловград
ЗМ Ликана

Средни оценки на посетители за природни и културни обекти – общо за всички обекти

най-ниска степен 1 2 3 4 5 6 7 най-висока степен

	оценка общо състояние и степен на поддръжаност	оценка за наличие на информация и указателни табели
Средна оценка на природни обекти : база всички отговори	4,89	4,40
Средна оценка на културни обекти : база всички отговори	5,16	4,89

Средни оценки на посетители за обекти на природното наследство – по обекти

най-ниска степен 1 2 3 4 5 6 7 най-висока степен

Обект на природното наследство	% от посещенията	оценка общо състояние и степен на поддръжаност	оценка за наличие на информация и указателни табели
Лесопарк Кенана	26,3%	4,72	4,38
Язовир Тракиец	23,7%	4,36	4,64
ЗМ Дупката	18,4%	5,10	4,45
Каменните гъби	13,2%	4,86	4,50
Меандрите на Бяла река	7,4%	4,56	3,56
Меандрите на р. Арда	6,8%	5,00	4,50
Язовир Ивайловград	6,3%	4,33	4,67
Защитените местности около Маджарово	5,8%	6,27	6,27
ЗМ Ликана	4,2%	3,50	3,0
вр. Аида	2,1%	4,00	4,0
вр. Илинден	2,1%	7,00	4,0
Горите край с. Хухла	1,6%	Не е посочена	Не е посочена
Горите по р. Арда	1,6%	1,0	1,0
Къмпинг Александрово	1,1%	6,0	6,0
Средна оценка по критерия		4,89	4,40

Средни оценки на посетители за обекти на културното наследство – по

обекти

най-ниска степен 1 2 3 4 5 6 7 най-висока степен

Обект на културното наследство	% от посещенията	оценка общо състояние и степен на поддръжаност	оценка за наличие на информация и указателни табели
Вила Армира	23,6%	6,63	6,52
Крепостта Лютица	20,5%	3,79	4,35
Александровската гробница	14,6%	4,44	4,32
Узунджовската църква	13,4%	5,06	4,69
Монумента на Св. Богородица	11,8%	4,69	4,54
Глухите камъни	9,4%	5,38	4,83
Крепостта Мезек	7,9%	6,00	5,39
Паскалевата къща	4,7%	5,25	3,88
Крепостта Родостица	4,7%	4,00	2,00
Могилата край Свирачи	3,9%	2,30	2,70
Дом-музей Пеньо Пенев	3,1%	6,50	6,50
Римския мост	3,1%	3,75	3,75
М. Пожарището	2,8%	6,50	6,50
Шарапана	2,8%	5,86	5,29
Параклиса Св. Илия	2,4%	7,00	5,87
Крепостта Св. Дух	2,0%	5,80	6,80
Регионален исторически музей - Хасково	2,0%	6,13	4,25
Кирковото училище	1,6%	4,50	4,50
Манастира "Св. Константин и Елена"	1,6%	4,00	4,00
Кован кая	1,6%	6,00	5,00
Крепостта край с. Гугутка	1,6%	6,00	6,00
Средна оценка по критерия		5,16	4,89

АНКЕТНА КАРТА

УВАЖАЕМИ УЧАСТНИЦИ,

ЕФТА СЪРВИСИС ЕООД разработи настоящата анкетна карта в изпълнение на договор с предмет „Разработване на методология и изследвания“ по проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“, - „eTOURIST“ по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция – България 2014-2020“. Възложител по договора е Регионално сдружение на общините „Марица“.

Целта на проучването е да се изследват нагласите, мненията и възприятията на населението по отношение на разпознаваемостта на обектите на природното и културно наследство. Информацията ще бъде използвана единствено за обобщения и анализи доколкото разпознаваеми са обектите на културно и природно наследство на област Хасково.

Предварително Ви благодарим.
Разчитаме на Вашето участие.

С уважение,
ЕФТА СЪРВИСИС ЕООД

1. С какви ресурси свързвате основния потенциал за развитие на област Хасково?

(свободно посочване – до 2 отговора)

1.	2.
----	----

2. Според Вас развитието на кои отрасли би било най-перспективно за област Хасково?

(свободно посочване – до 3 отговора)

1.	2.	3.
----	----	----

3. Кое е първото нещо, което бихте показали на някого, който за първи път пристигне в област Хасково? *(свободно посочване – 1 отговор)*

1.

4. В каква степен всяко от следните елементи на културното и природно наследство може да привлече посетители в областта? – отговор на всеки ред (моля използвайте скала от 1 до 7, където 1 е най-ниска степен, 4 – неутрална оценка, и 7 – в най-висока степен)

най-ниска степен	1	2	3	4	5	6	7 най-висока степен	оценка
1. Архитектурни паметници – черкви, манастири, ансамбли/къщи								
2. Древни археологически паметници – останки/разкопки								
3. Местни битови традиции и обичаи								
4. Природни забележителности (вековни дървета, пейзажи, местности, пещери, др.)								
5. Редки/интересни растения и животни								
6. Лековити растения, билки								
7. Растения с кулинарна стойност – билки, подправки								

5. А чували ли сте, знаете ли важни и значими обекти/примери за всяко от посоченото по-долу в област Хасково?: моля посочете за всеки ред

	Моля посочете.....	1. Не знам/не съм чувал
1. Архитектурни паметници – черкви, манастири, ансамбли/къщи		
2. Древни археологически паметници – останки/разкопки		
3. Местни битови традиции и обичаи		
4. Природни забележителности (вековни дървета, пейзажи, местности, пещери, др.)		
5. Редки/интересни растения и животни		
6. Лековити растения, билки		
7. Растения с кулинарна стойност – билки, подправки		
8. Друго.....		

6. Посещавали ли сте някои природни и/или културни обекти през последната 1 година на територията на област Хасково? Ако да, поля посочете кои (свободно посочване – до 2 отговора)

Природни обекти	Културни обекти
1.	1.

2.	2.
----	----

7. Бихте ли оцените състоянието на посетените обекти по посочените критерии (моля използвайте скала от 1 до 7, където 1 е най-ниска оценка, 4 – неутрална оценка, и 7 – в най-висока оценка)

Най- ниска оценка 1	2	3	4	5	6	7 най- висока оценка
			<i>Оценка за общо състояние като цяло и степен на поддръжаност</i>		<i>Оценка за наличие на информация и указателни табели</i>	
Посетени природни обекти						
1.						
2.						
Посетени културни обекти						
1						
2.						

8. Според Вас, в каква степен в момента се използва потенциалът на културното и природното наследство за развитие на областта? (моля използвайте скала от 1 до 7, където 1 е много ниска степен, 4 – е неутрална оценка, а 7 е много висока степен)

много ниска степен 1	2	3	4	5	6	7 много висока степен	оценка
1. На културното наследство							
2. На природното наследство							

9. Какво, според Вас, трябва да се направи за популяризиране и съхраняване на обектите на природното и културно наследство от територията на област Хасково? (свободно посочване – до 2 отговора)

Природно наследство	Културно наследство
----------------------------	----------------------------

1.	1.
2.	2.

10. А доколко важна е ролята на всеки от посочените за популяризиране и съхраняване на обектите на природното и културно наследство от територията на област Хасково (моля използвайте скала от 1 до 7, където 1 е маловажна роля 4 – неутрална оценка, а 7 – много важна роля)

<i>маловажна роля</i> 1	2	3	4	5	6	7	<i>много важна</i>	<i>оценка</i>
1. Общината								
2. Областната управа								
3. Министерството на културата								
4. Министерството на околната среда и водите								
5. Музеите								
6. Читалищата								
7. Фирми, работещи в областта на туризма								
8. Местните неправителствени организации								
9. Местните хора								

11. Пол 1. Мъж 2. Жена (загради вярното)

12. Възраст в навършени години.....

13. Образование 1. Висше 2. Средно 3. Основно 4. По-ниско **Вие сте:** 1. Работещ 2. Безработен 3. Пенсионер 4. Ученик 6. Студент 7. Домакия

13. Ако работите, в кой отрасъл сте зает?

1. Търговия/услуги	7. Армия	13. Туризъм
2. Култура	8. Полиция	14. Медии
3. Образование/наука	9. Строителство	15. Селско стопанство

4. Съдебна с-ма	10. Информационни технологии	16. Горско стопанство	
5. Администрация/у-ние	11. Индустрия (промишленост)	17. Транспорт	18. Друго
6. Финанси	12. Здравеопазване		

14. Населено място:

1. Гр. Хасково	2. Друг град в област Хасково	3. Село в област Хасково

АНКЕТНА КАРТА

УВАЖАЕМИ УЧАСТНИЦИ,

ЕФТА СЪРВИСИС ЕООД разработи настоящата анкетна карта в изпълнение на договор с предмет „Разработване на методология и изследвания“ по проект „Промотиране и развитие на природното и културното наследство на българо-гръцкия трансграничен регион чрез интелигентни и електронни инструменти“, - „eTOURIST“ по Програма за сътрудничество INTERREG V-A „Гърция – България 2014-2020“. Възложител по договора е Регионално сдружение на общините „Марица“.

Целта на проучването е да се изследват нагласите, мненията и възприятията на населението по отношение на разпознаваемостта на обектите на природното и културно наследство, включително да се изследват кулинарни дадености, лозарство и винопроизводство на територията на област Хасково. Информацията ще бъде използвана единствено за обобщения и анализи за извършване на анализ и оценка на обектите на културно и природно наследство на област Хасково, както и за анализ на традиционните кулинарни дадености на Област Хасково в контекста на критерия „значимост за съхранението на кулинарното наследство на региона“ и проучване на възможностите за презентация на Хасково като лозаро-винарски район и анализ на характерните винени сортове грозде за региона и тяхната добавена стойност в икономическото развитие на областта.

Предварително Ви благодарим.
Разчитаме на Вашето участие.

С уважение,
ЕФТА СЪРВИСИС ЕООД

1. С какви ресурси свързвате основния потенциал за развитие на област Хасково?

(свободно посочване – до 2 отговора)

1.	2.
----	----

2. Според Вас развитието на кои отрасли би било най-перспективно за област Хасково?

(свободно посочване – до 3 отговора)

1.	2.	3.
----	----	----

3. В каква степен всяко от следните елементи на културното и природно наследство може да привлече посетители в областта? – отговор на всеки ред (моля използвайте скала от 1 до 7, където 1 е най-ниска степен, 4 – неутрална оценка, и 7 – в най-висока степен)

най-ниска степен	1	2	3	4	5	6	7 най-висока степен	оценка
1.	Архитектурни паметници – черкви, манастири, ансамбли/къщи							
2.	Древни археологически паметници – останки/разкопки							
3.	Местни битови традиции и обичаи							
4.	Природни забележителности (вековни дървета, пейзажи, местности, пещери, др.)							
5.	Редки/интересни растения и животни							
6.	Лековити растения, билки							
7.	Растения с кулинарна стойност – билки, подправки							

4. Според Вас, в каква степен в момента се използва потенциалът на културното и природното наследство за развитие на областта? (моля използвайте скала от 1 до 7, където 1 е много ниска степен, 4 – е неутрална оценка, а 7 е много висока степен)

много ниска степен	1	2	3	4	5	6	7 много висока степен	оценка
1.	На културното наследство							
2.	На природното наследство							

5. Какво, според Вас, трябва да се направи за популяризиране и съхраняване на обектите на природното и културно наследство от територията на област Хасково? (свободно посочване – до 2 отговора)

Природно наследство	Културно наследство
1.	1.
2.	2.

6. А доколко важна е ролята на всеки от посочените за популяризиране и съхраняване на обектите на природното и културно наследство от територията на област Хасково (моля използвайте скала от 1 до 7, където 1 е маловажна роля 4 – неутрална оценка, а 7 – много важна роля)

<i>маловажна роля</i> 1	2	3	4	5	6	7	<i>много важна</i>	<i>оценка</i>
роля								
1. Общината								
2. Областната управа								
3. Министерството на културата								
4. Министерството на околната среда и водите								
5. Музеите								
6. Читалищата								
7. Фирми, работещи в областта на туризма								
8. Местните неправителствени организации								
9. Местните хора								

II. Кулинарни дадености и винопроизводство

2. Според Вас, в каква степен са съхранени местните кулинарни традиции в област Хасково (моля използвайте скала от 1 до 7, където 1 е най-ниска степен, 4 – неутрална оценка, и 7 – в най-висока степен)

<i>много ниска степен</i> 1	2	3	4	5	6	7	<i>много висока степен</i>	<i>оценка</i>
Степен на съхраненост на местните кулинарни традиции								

3. Доколко според Вас следните фактори имат значение за съхранение на кулинарното наследство в региона (моля използвайте скала от 1 до 7, където 1 е най-малко значение, 4 – неутрална оценка, и 7 – най-голямо значение)

<i>най-малко значение</i> 1	2	3	4	5	6	7	<i>най-голямо значение</i>	<i>оценка</i>
1. Производството на земеделски продукти, характерни за местната кухня								
2. Съхранението на рецептите								
3. Съхранението на уменията за приготвяне на ястията								
4. Запазване на тези традиции в домашни условия								
5. Наличието на места за хранене, които предлагат местни ястия (ресторанти, др.)								
6. Издаването на книги, описващи кулинарните рецепти и традиции								
7. Друго – моля посочете								

5. Според Вас, от какъв вид селскостопанска дейност се печели най-добре в момента в област Хасково? (свободно посочване – до 3 отговора)

1.	2.	3.
----	----	----

7. Според Вас, доколко са съхранени практиките за отглеждане на традиционните винени сортове в област Хасково? (моля използвайте скала от 1 до 7, където 1 е най-ниска степен, 4 – неутрална оценка, и 7 – в най-висока степен)

много ниска степен	1	2	3	4	5	6	7 много висока степен	оценка
Степен на съхраненост на практиките за отглеждане на традиционните винени сортове								

8. В каква степен сте съгласни с всяко от следните твърдения (моля използвайте от 1 до 7, където 1 е най-ниска степен, 4 – неутрална оценка, и 7 – в най-висока степен)

най-ниска степен	1	2	3	4	5	6	7 най-висока степен	оценка
1. Лозаро-винарството е традиционен поминък за хората от област Хасково								
2. Днес област Хасково е един от основните лозаро-винарски райони в България								
3. Лозарството и винопроизводството могат много да стимулират развитието на туризма в област Хасково								
4. Лозаро-винарските дадености на област Хасково са известни в достатъчна степен на националната общественост.								

9. В каква степен всяко от следните може да привлече посетители от България и чужбина в областта? – отговор на всеки ред (моля използвайте от 1 до 7, където 1 е най-ниска степен, 4 – неутрална оценка, и 7 – в най-висока степен)

най-ниска степен	1	2	3	4	5	6	7 най-висока степен	оценка
1. Местна кухня								
2. Кулинарни традиции и обичаи, събития, фестивали								
3. Изби, винарни, възможности за дегустация на вино								

10. Пол
1. мъж 2. жена
11. Навършени години

12. Образование

1. Висше 2.. Средно 3. Основно 4. По-ниско

13. Вие сте представител на:

(посочете само един отговор)

- Представител на централната власт на национално и регионално равнище;
- Представител на местната власт /общински съвети и общинска администрация/;
- Представител на Туроператори и туристически агенции;
- Представител на институции за управление на културно-историческото наследство (регионални и местни музеи);
- Представители на бизнеса: еднолични търговци, представители на търговски дружества предоставящи комунални услуги, МСП - хотелиерство и ресторантьорство, допълнителни услуги;
- Представител на Туристически информационни центрове;
- Представители на структурите на гражданското общество (СГО), в това число НПО, културни институции, читалища, туристически дружества, браншови организации, камари и локални асоциации (фолклорни, занаятчийски, спортни);
- Представител на научни организации и образователни институции: артисти, изтъкнати учени, възпитатели, учители, екскурзоводи и аниматори;
- Представител на медия

14. Населено място:

1. Гр. Хасково 2. Друг град в област Хасково 3. Село в област Хасково

Приложение 1.4. Определени обекти от гледна точка на историческата им периодизация

ПЕРИОД	
ПРАИСТОРИЧЕСКИ	
<i>/преди 2,5 милиона години - 3300/3000 г. пр. Хр./</i>	
	<p>Долмен акропол, с. Оряхово и с. Васково, общ. Любимец Праисторическата крепост от времето на траките “Голямото Градище“, с. Горно Брястово, общ. Минерални бани Слънчев часовник, с. Минерални бани, общ. Минерални бани Долмен, с. Студена, м. ”Капаклия”, община Свиленград Праисторически и протоисторически ямен комплекс, с. Капитан Андреево, м. ”Хауза”, общ. Свиленград</p>
ДРЕВНОСТ	
<i>/3300/3000 г. пр. Хр. до периода 800 г. пр. Хр./</i>	
	<p>Тракийски долмен, с. Железино, общ. Ивайловград Скален култов комплекс ”Глухите камъни”, с. Дъбовец и с. Малко Градище, общ.Любимец Тракийска куполна гробница, с. Вълче поле, общ.Любимец Господева стъпка, с. Оряхово, общ. Любимец Тракийска крепост и светилище Сиври дикме, с. Горно поле, общ.Маджарово Стъпката на Богородица, с. Минерални бани, общ. Минерални бани Антично и средновековно селище, гр. Свиленград, м. ”Хисаря” край Канаклийската махала Надгробна могила, с. Маджари, общ. Стамболово Скална гробница, с. Поповец, м. ”Хамбар таш”, общ. Стамболово Надгробна могила, с. Поповец, общ. Стамболово Могилен некропол, с. Стамболово, м. “Двете чуки”, общ. Стамболово Могилен некропол, с. Стамболово, м. “Илярска гора”, общ. Стамболово Долмен (двукамерен-останки), село Сакарци, общ. Тополвград Долмен (двукамерен), с. Сакарци, м. ”Юргаков игрек”, общ. Тополвград Скално светилище ”Каменна могила”, общ. Тополвград Двукамерен долмен-останки, село Хлябово, м. Бялата трева Долмен (двукамерен), с. Хлябово, м. ”Мангъра”, общ. Тополвград Долмен (двукамерен), с. Хлябово, общ. Тополвград Долмен (двукамерен), с. Хлябово, общ. Тополвград Долмен (група), с. Хлябово, общ. Тополвград Долмен (група), с. Хлябово, общ. Тополвград Долмен група, село Планиново, м. Пясъците, общ. Тополвград Долмени, село Радовец в местностите Капаклия и Червените Вървушки, общ. Тополвград Скален култов комплекс ”Глухите камъни”, с. Орешец, общ. Тополовград Менхир-Чучул камък, с. Овчарово, общ. Харманли</p>

	Долмен, с. Черепово, общ. Харманли Долмен, с. Остър камък, м. "Сиври кая", общ. Харманли
	АНТИЧНОСТ
	<i>/от VIII век пр. Хр. до началото на VI век сл. Хр./</i>
	<p>Тракийско светилище на нимфите и Афродита, с. Каснаково, м. „Гяур бунар”, гр. Димитровград</p> <p>Антична вила „Армира“ II-IV век , гр. Ивайловград</p> <p>Тракийска зидана гробница, м. "Ронките", с. Долно Луково, общ. Ивайловград</p> <p>Мегалитно гробно съоръжение (долмен), с. Пелевун, общ. Ивайловград</p> <p>Стъпаловидната каменна конструкция в “Голямата могила”, с. Свирачи, общ. Ивайловград</p> <p>Тракийски култово-погребален комплекс и селище. Средновековна крепост „Окопа“. Шарапана, гр. Маджарово</p> <p>Римски път, с. Долни Главанак, общ. Маджарово</p> <p>Мегалитно култово съоръжение – кромлехм. ”Бунарълтъ”, с. Долен Главанак, общ.Маджарово</p> <p>Скален Релеф/светилище, землището на с. Горно поле, общ. Маджарово</p> <p>Скална гробница, м. Фурнаджика, с. Горно поле, общ. Маджарово</p> <p>Тракийски скални ниши – „Хамбаркая“ с. Горно поле, общ. Маджарово . Шарапана, м. Големия бурун, в землището на с. Балджа, общ. Маджарово</p> <p>Тракийски култов комплекс. Тракийска и средновековна крепост „Хисаря“. Параклис „Св. Св. Кирил и Методий“, с. Сеноклас, общ. Маджарово</p> <p>Скален култов комплекс "Глухите камъни", с. Ефрем, общ. Маджарово</p> <p>Тракийски скален култов комплекс и късноантична крепост в м."Хисаря", с. Ангел войвода, общ. Минерални бани</p> <p>Римска крепост „Свети дух“, с. Минерални бани, общ. Минерални бани</p> <p>Крепост вр. Купена / Върга / Латницата, с. Сърница, общ. Минерални бани</p> <p>Калето Сърница – стени на тракийска, късноантична и средновековна крепост със сигнална кула, с. Сърница до прохода "Гидика", общ. Минерални бани</p> <p>Шарапани (винарски камък „Шарап таш“) , с. Брястово, общ. Минерални бани</p> <p>Тракийска крепост на вр. "Орлови скали", с.Сърница, общ. Минерални бани</p> <p>Останки от римски път "Виа Диагоналис" с. Капитан Андреево, м. "Хауза", общ. Свиленград</p> <p>Тракийска куполна гробница, с. Мезек, общ. Свиленград</p> <p>Тракийска куполна гробница, връх Шейновец, общ. Свиленград</p> <p>Средновековен некропол, гр. Симеоновград, м. ”Белана”, общ. Симеоновград</p> <p>Крепост Констанция, гр. Симеоновград</p> <p>Римски път, с. Троян, общ. Симеоновград</p> <p>Археологически комплекс, с. Долно Черковище, общ. Стамболово</p> <p>Селищина могила, с. Стамболово, м. ”Бешкова и Машкова река”, общ. Стамболово</p> <p>Археологически комплекс, включващ 3 Скални гробници , с. Пчелари, общ. Стамболово</p> <p>Скална гробница, с. Пчелари, м. ”Кара ин”, общ. Стамболово</p> <p>Скална винарна /шарапана/ с. Кралево, общ. Стамболово</p>

	<p>Могилен некропол, с. Кралеве, общ. Стамболово Тракийската крепост „Кралев връх“, с. Кралеве, общ. Стамболово Тракийска крепост хамбарлък телеси, с. Поповец, общ. Стамболово Тракийски комплекс при Източнородопски рид Чала, с. Кралеве, общ. Стамболово Надгробна могила, с. Долно Ботево, общ. Стамболово Тракийски шарапани, с. Долно Ботево, общ. Стамболово Късноримска и средновековна крепост Чала, с. Голям извор, общ. Стамболово Могилен некропол, с. Царева поляна, общ. Стамболово Скални ниши Кован Кая, с. Долно Черковище, общ. Стамболово Култов тракийски комплекс "Палеокастро" и Тракийска крепост, гр. Тополовград Останки от крепост Вишеград, гр. Тополовград Укрепен владетелски дом от елинистическата епоха, с. Княжево, м. "Татар маша", общ. Тополовград Римски път, с. Изворово, м. "Калдаръма", общ. Харманли Археологически комплекс Кастра Рубра, с. Изворово, м. "Калето", общ. Харманли Римски път, с. Овчарово, м. "Герена", общ. Харманли Праисторическо училище, гр. Хасково Александровска гробница (Тракийска гробница със стенописи), с. Александрово, общ. Хасково</p>
	СРЕДНОВЕКОВИЕ
	<i>/от началото на VI – края XV век/</i>
	<p>Крепост в местност „Хасара“, с. Сталево, гр. Димитровград Средновековна крепост „Лютица“, 6 км. западно от квартал „Лъджа“, гр. Ивайловград Манастир „Св. Св. Констатин и Елена“, гр. Ивайловград Крепост Бялград, с. Гугутка, община Ивайловград "Средновековна кула, (Крепостта Букелон)", с. Маточина, м. "Кулата", общ. Свиленград Средновековна крепост, с. Мезек, м. "Калето", общ. Свиленград Скална църква, с. Маточина, м. "Дели кая", общ. Свиленград Скална църква, с. Михалич, общ. Свиленград Средновековна крепост, с. Рабово, общ. Стамболово Тюрбе, с. Лясковец, общ. Стамболово Манастир "Света Троица", общ. Тополовград – с. Устрем Скален храм Църквата, общ. Тополовград Средновековна крепост Калето, с. Орлов дол Ески Джамия (Джами Джадид), гр. Хасково Крепост Марса, гр. Хасково Средновековна крепост, с. Клокотница, общ. Хасково</p>
	НОВО ВРЕМЕ
	<i>/края XV век – средата на XX век/</i>
	<p>Водонапорна кула, гр. Димитровград Площад „България“, гр. Димитровград Църква „Свети Димитър“, гр. Димитровград</p>

Крепост „Блесна“, в димитровградската местност Калето / Дурхана
 Църква „Свети Равноапостоли Константин и Елена“, с. Крепост, общ. Димитровград
 Православен храм „Свети Николай Чудотворец“, гр. Меричлери, общ. Димитровград
 Манастир „Света Богородица“, с. Добрич, общ. Димитровград
 Църква „Св. Харалампий“, с. Черногово, общ. Димитровград
 Църква „Св. Димитър“, с. Ябълково, общ. Димитровград
 Църква „Свети Георги Победonosец“, с. Бодрово, общ. Димитровград
 Църква „Свети Георги Победonosец“, с. Горски извор, общ. Димитровград
 Църква „Св. Иван Рилски“, с. Добрич, общ. Димитровград
 Църква „Св. Георги“, с. Брод, общ. Димитровград
 Църква „Св. Пророк Илия“, с. М. Асеново, общ. Димитровград
 Атеренски мост, квартал „Лъджа“, гр. Ивайловград
 Църква „Св. Преображение Господне“, гр. Ивайловград
 Възрожденска къща-музей на Мирчо Паскалев - Паскалевата къща, гр. Ивайловград
 Църква „Св. Архангел Михаил“, с. Долно Луково, общ. Ивайловград
 Църква „Св. Св. Константин и Елена“, с. Долно Луково, общ. Ивайловград
 Музейна сбирка в старо килийно училище, с. Пелевун, общ. Ивайловград
 Тракийски мемориал "Илиева нива", с. Глумово, общ. Ивайловград
 Църква „Св. Анастасий“, с. Белополяне, общ. Ивайловград
 Паметник-костница, връх Черни рид, община Ивайловград
 Архитектурен паметник-obelisk на загиналите по време на Балканската война (1912)
 – на връх „Шейновец“, с. Вълче поле и Малко градище, община Любимец
 Църква "Свети Атанасий", с. Малко градище, общ. Любимец
 Тракийски мемориален комплекс. Параклис „Св. Петка Българска“, Паметник-символ
 „Тракия без граници“, гр. Маджарово, общ. Маджарово
 Църква "Св. Димитър", с. Долни Главанак, общ. Маджарово
 Църква "Св. Архангел Михаил", с. Сеноклас, общ. Маджарово
 Църква "Св. Велики мъченик Димитрий Солунски", с. Бориславци, общ. Маджарово
 Църква "Св. Атанасий", с. Еферем, общ. Маджарово
 Църква "Св. Атанасий", с. Сусам, общ. Минерални бани
 Джамя, с. Колец, общ. Минерални бани
 Джамя, с. Боян Ботево, общ. Минерални бани
 Джамя, с. Караманци, общ. Минерални бани
 Сводест мост на Мустафа паша, гр. Свиленград
 Църква „Живоприемний източник“, гр. Свиленград
 Църква "Света Троица", гр. Свиленград
 Храм "Св. Богородица", кв. Злати дол, гр. Симеоновград
 Храм "Св. Николай Чудотворец", гр. Симеоновград
 Св. Димитър”, с. Жълти бряг, общ. Стамболово
 „Св. св. Апостоли Петър и Павел”, с. Стамболово, общ. Стамболово
 „Св. св. Константин и Елена”, с. Тънково, общ. Стамболово
 Църква "Св. Илия", с. Царева поляна, общ. Стамболово
 Параклис „Св. Георги“, с. Царева поляна, общ. Стамболово
 Параклис „Св. Троица", с. Жълти бряг, общ. Стамболово

	<p>Общински исторически музей, гр. Тополовград Църква "Света Богородица", гр. Тополовград Музейна сбирка, с. Радовец, общ. Тополовград „Извора на Белоногата”, гр. Харманли Гърбавия мост, гр. Харманли Църква "Св. Атанасий Велики", гр. Харманли Керван сарай, гр. Харманли Църква „Св. Архангели Михаил и Гавриил” и стенописи и дърворезби, гр. Хасково Църква „Успение Богородично” и Дърворезби, гр. Хасково Църква "Свети Димитър", гр. Хасково Арменска църква "Сурп Степаннос" (Свети Стефан), гр. Хасково Чаршийска джамия (Чарши Джамия), гр. Хасково Старата Часовникова кула, гр. Хасково Регионален исторически музей, гр. Хасково Кирково училище, гр. Хасково Театър "Иван Димов", гр. Хасково Място на Узунджовския панаир, с. Узунджово, общ. Хасково Къща на Чорбаджи Паскал, гр. Хасково Къщата на Чорбаджи Димитрак, гр. Хасково Къщата на Бояджи Оглу, гр. Хасково Църква „Успение на Пресвета Богородица” (Узунджовската църква), с. Узунджово, общ. Хасково Аязмо и Параклис "Света Анна", с. Тракиец, общ. Хасково Тюрбето на Осман Баба, с. Текето, общ. Хасково</p>
	СЪВРЕМЕННОСТ
	<p style="text-align: center;"><i>/от средата на ХХ век до наши дни/</i></p> <p>Исторически музей, гр. Димитровград Дом-музей „Пеньо Пенев“, гр. Димитровград Художествена галерия, гр. Димитровград Общински драматичен театър „Апостол Карамитев“, гр. Димитровград Архитектурен ансамбъл на бул. „Трети март“, гр. Димитровград Ансамбъл централна градска част, гр. Димитровград Галерия на открито, с. Крепост, общ. Димитровград Етнографска музейна сбирка „Дяко Пенев“ към НЧ „Просвета-1896“, гр. Мерицлери, общ. Димитровград Християнския кръст, с. Крум, Общ. Димитровград Общински исторически музей – Ивайловград, гр. Ивайловград /2009 г./ Църква "Св. Георги", с. Минерални бани, общ. Минерални бани Църква "Св. Никола", с. Сърница, общ. Минерални бани Исторически музей, гр. Свиленград Паметник на героите от войните, гр. Свиленград Етнографски музей, с. Жълти бряг, общ. Стамболово Историческия музей, гр. Харманли Монумент Богородица, гр. Хасково</p>

Interreg
Greece-Bulgaria

eTOURIST
www.maritza-evros.eu

European Regional Development Fund

<p>Монумент "1000 години Хасково", гр. Хасково Камбанарията, гр. Хасково Слънчевият часовник, гр. Хасково Паметник на завистта, гр. Хасково Художествена галерия – Хасково, гр. Хасково Галерия "Форум", гр. Хасково Музей на тракийското изкуство, с. Александрово, общ. Хасково Битова стая, с. Книжовник</p>
